

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

OSMANLI DEVLETİ'NDE HARP GANİMETLERİNİN
HUKUKİ STATÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet ATAĞUL

İstanbul

Kasım-2025

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU BİLİM DALI

**OSMANLI DEVLETİ'NDE HARP GANİMETLERİNİN HUKUKİ
STATÜSÜ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Ahmet ATAĞUL

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Ekrem Buğra EKİNCİ

İstanbul

Kasım-2025

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Kamu Hukuku Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Ekrem Buğra EKİNCİ

Üye Dr. Öğr. Üyesi Halit Serhan ERCİVELEK

Üye Dr. Öğr. Üyesi Mükerrerem Onur BAŞAR

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Islak İmza

Prof. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Yüksek lisans tezi olarak hazırladığım “Osmanlı Devleti’nde Harp Ganimetlerinin Hukuki Statüsü” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Ahmet ATAKUL

ÖN SÖZ

Araştırma boyunca verdikleri destek sebebiyle başta kıymetli aileme, sahaya dair bilgi ve tecrübesinden her fırsatta müstefid olduğum, çalışmanın da danışmanı olan Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci'ye, tez jürimde bulunan kıymetli Dr. Öğr. Üyesi Halit Serhan Ercivelek ve Dr. Öğr. Üyesi Mükerrerem Onur Başar hocalarıma, bu zamana kadar tahsil ve terbiyemde emeği bulunan bütün üstad ve hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim.

Ahmet ATAKUL

Kasım 2025

İstanbul

ÖZET

OSMANLI DEVLETİ'NDE HARP GANİMETLERİNİN

HUKUKİ STATÜSÜ

Ahmet ATAUL

Yüksek Lisans, Kamu Hukuku

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci

Kasım, 2025 - 107 Sayfa

Bu çalışmada, Osmanlı Devleti'nde harp ganimetlerinin hukuki statüsü ele alınmıştır. Tezde, harp neticesinde, düşmandan ganimet olarak elde edilen menkul mallar, araziler ve esirlerin hem İslam hukukundaki statüsü hem de Osmanlı Devleti'nde bu hükümlerin tatbikattaki tezahürü tetkik edilmektedir. Araştırmada, İslam hukuku kaynakları olan fıkıh ve fetva kitapları, Osmanlı Devleti'ne ait kronikler, fetva mecmuaları, kanunnameler, arşiv vesikaları temelinde tarihi hadiselerin hukuki cihetten tetkik edilmesi şeklinde bir usûl tercih edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde harp ganimetlerine (menkul mallar, fethedilen araziler ve harp esirleri) dair tatbikatın; İslam hukukunda bilhassa Hanefî mezhebinin, ganimet iktisabı, taksimi, tenfilî, beşte birinin (humus) beytülmale tahsisi, fethedilen arazilerin hukukî statüleri ve esirlere dair hukukî muamele gibi temel esaslarına umûmiyetle mutabık olduğu tespit edilmiştir. Osmanlı Devleti'nde yağma, pençik, miri arazi gibi tatbikatların İslam ganimet hukukuna istinad ettiği anlaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ganimet, Osmanlı hukuku, pençik, yağma, miri arazi, harp esirleri, tenfil, humus.

ABSTRACT

LEGAL STATUS OF WAR SPOILS IN THE OTTOMAN EMPIRE

Ahmet ATAKUL

Master, Public Law

Thesis Advisor: Prof. Dr. Ekrem Buğra Ekinci

November, 2025 – 107 Pages

In this study, the legal status of war booty in the Ottoman Empire is examined. The thesis investigates the status under Islamic law of movable property, lands, and captives acquired as booty from the enemy as a result of warfare, as well as the manifestation of these rulings in the practice of the Ottoman Empire. The research adopts a methodology of examining historical events from a legal perspective, based on sources of Islamic law—namely works of fiqh and fatwas—as well as Ottoman chronicles, collections of legal opinions, law codes (kanunnames), and archival documents. It has been determined that the Ottoman Empire’s practice concerning war booty (movable property, conquered lands, and war captives) generally conformed to the fundamental principles of Islamic law—particularly those of the Hanafi school—regarding the acquisition, distribution, and tanfil (supererogatory assignment) of booty; the allocation of one-fifth (khums) to the public treasury (bayt al-mal); the legal status of conquered lands; and the legal treatment of captives. Consequently, it is understood that institutions such as plunder (yağma), the pençik system, and state lands (miri land) in the Ottoman Empire were predicated upon the Islamic law of booty.

Keywords: Spoils of war, Ottoman law, pençik, plunder, miri lands, war captives, tanfil, khums.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ.....	ii
ÖN SÖZ.....	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
BİRİNCİ BÖLÜM	
GİRİŞ.....	1
1.1. Takdim	1
1.2. Literatür Analizi	2
İKİNCİ BÖLÜM	
İSLAM HUKUKUNDA GANİMETLER.....	6
2.1. İslam Hukukunda Harp	6
2.2. Ganimetlere Dair Hukukî İstılahlar.....	11
2.2.1. Ganimet.....	11
2.2.2. Fey'	12
2.2.3. Nefl - Tenfil	13
2.2.4. Enfâl.....	14
2.3. Ganimet Hükümlerinin Tarihi Safahâtı.....	15
2.4. Ganimet Mülkiyetinin İktisabı	18
2.5. Ganimet Mallarının Taksimi ve Taksim Usûlü.....	20
2.5.1. Yardımcı Kuvvetlerin Payı	23
2.5.2. Piyade ve Süvarilerin Payı.....	24
2.5.3. Ganimet Payına Hak Kazanamayan Sınıflar.....	26

2.6. Ganimet Malından İstifade.....	28
2.7. Ganimet Malından Çalma (Gulûl)	30
2.8. Ganimetten Fazladan Pay Tahsis Etme (Tenfil)	31
2.9. Seriyyelerin Elde Ettiği Ganimet	36
2.10. Düşman İstilasında Ganimet	37
2.11. Ganimet Olarak Düşman Arâzileri (Ganaim-i Gayri Me'lûfe)	40
2.11.1. Arazilerin Fethi	40
2.11.1.1. Arazilerin Sulhen Fethedilmesi	40
2.11.1.2. Arazilerin Anveten (Harp Yoluyla) Fethedilmesi	40
2.11.2. Arazi Nev'ileri	42
2.11.2.1. Öşür Arazisi (Arazi-i Öşriyye)	42
2.11.2.2. Harac Arazisi (Arazi-i Haraciyye).....	43
2.12. Harp Esirleri.....	44
2.12.1. Esir	44
2.12.1.1. İslam'dan Evvelki Cemiyetlerde Esirler	45
2.12.1.2. İslâmiyet'te Esirler	46
2.12.2. Esirlerin Hukukî Statüsü.....	47
2.12.3. Esirlerin Salıverilmesi.....	50
2.12.3.1. Esirlerin Meccânen Salıverilmesi	51
2.12.3.2. Esirlerin Fidyeye Mukâbilinde Salıverilmesi	51
2.12.3.3. Esirlerin Mübâdelesi (Müfâdât-ı Üsera)	54
2.12.4. Esirlerin Elde Edilmesi ve Taksimi	56
4.12.5. Esirlerin Tenfili.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE GANİMETLER..... 59

3.1. Menkul Ganimetler	59
------------------------------	----

3.1.1. Ganimetlerin Taksimi	59
3.1.2. Yağma.....	64
3.1.2.1. Yağma Tâbiri	64
3.1.2.2. Yağma ve Tenfil.....	66
3.2. Gayrimenkul Ganimetler.....	69
3.2.1. Mülk Arazi.....	71
2.2.1.1. Arazi-i Öşriyye	72
2.2.1.2. Arazi-i Haraciyye	74
3.2.2. Mîrî Arazi	78
3.3. Harp Esirleri	80
3.3.1. Pençik Nizamı.....	80
3.3.1.1. Pençik Nizamının İhdası	80
3.3.1.2. Pençik Kanunu	81
3.3.1.3. Pençik Nizamının Tatbikatı	85
3.3.1.4. Umumi Tenfil Meselesi	88
3.3.2. Esirlere Tatbik Edilen Hukukî Muamele	90
3.3.3. Esirlerin Salıverilmesi.....	95
SONUÇ	100
KAYNAKÇA	102

KISALTMALAR LİSTESİ

A.g.e.	: Adı Geçen Eser
b.	: Oğlu
bkz	: Bakınız
BOA	: Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri
Bs	: Baskı
C.	: Cilt
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
Ed	: Editör
H	: Hicri
Haz	: Hazırlayan
Hız.	: Hazreti
İ.Ü.	: İstanbul Üniversitesi
M	: Miladi
M.Ü.	: Marmara Üniversitesi
sy	: Sayı
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Terc	: Tercüme Eden
v	: Vefatı

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1.Takdim

Devletlerin siyasi tarihlerine bakıldığı zaman, vuku bulan harplerin, tarihte temel bir unsur olduğunu müşahade etmek mümkündür. Bu harplerin neticesinde galip olan devlet, mağlup devletin topraklarını, hazinesini ve insanlarını (esir) ganimet olarak ele geçirmekte idi. Üretimin toprakla mahdud olup, kapalı tarım ekonomisinin cari olduğu Sanayi İnkılabı evvelindeki asırlarda, harp sonrası ele geçirilen bu ganimetler devletlerin iktisadının temelini oluşturmaktaydı. Toprağa, hazineye ve insan gücüne sahip olmak aynı zamanda siyasi iktidara da sahip olmak manasına gelmekteydi. Bu sebeple ganimetlerin bahsedilen asırlarda devletler nezdindeki iktisadi ehemmiyeti çok büyüktür.

İslam hukukunda ise ganimetlerin hukuku, harp hukuku içinde tanzim edilmiş, ganimetler hususunda keyfi değil, muayyen kaidelere riayet edilmesi emredilmiştir. Osmanlı Devleti ise bir İslam devleti olması hasebiyle, ganimetler hususunda İslam hukukunun tanzim ettiği kaideleri tatbik ederek bu tasarruflarının meşruiyetini temin etmiştir. Çalışmada, devletlerin iktisadında mühim bir yeri olan ganimetlerin Osmanlı Devleti'nde meşruiyeti tetkik edilmekte olup; bu tetkik ise İslam hukukunun ganimetlere dair hükümleri esas alınarak yapılmıştır.

Bu maksada matuf olarak, araştırmada hukukî-tarihî bir tetkik usulüne müracaat edilmiştir. Zira Osmanlı Devleti'nin hukuk nizamının temelini teşkil eden İslam hukukunda, ganimetlere dair ahkâm ve bu ahkâmın Osmanlı tarihindeki tatbikatının birlikte tetkik edilmesi, mevzuun vuzuha kavuşması için elzemdir.

Bu usûl esas alınarak, başta Hanefî fıkhnın muteber eserleri olmak üzere İslam hukuku kaynakları ve Osmanlı Devleti'ndeki fetva mecmuaları, kanunnameler, mühimme defterleri gibi arşiv vesikaları ve devrin vekâyi'nâmeleri gibi birincil kaynaklara müracaat edilmiştir. Hanefî mezhebinin esas alınmasının sebebi, bu mezhebin Osmanlı Devleti'nin resmi mezhebi olması ve hukuki tatbikatın büyük ölçüde bu mezhebin içtihatlarına dayanmasıdır. Bununla birlikte, mukayese imkânı ve bazı hususlarda farklı perspektifler ortaya koyması hasebiyle yeri geldikçe diğer İslam hukuku mezheplerinin, bilhassa Şâfiî mezhebinin kavillerine de kısaca müracaat edilmiştir.

Tez, mevzuun daha sistematik bir surette tetkik edilebilmesi maksadıyla üç kısım halinde tanzim edilmiştir: Birinci kısım, giriş kısmı olup tezin takdimi ve literatür analizi bu kısımda yapılmıştır.

İkinci kısımda Osmanlı Devleti'nin hukuk nizamının me hazı olan İslam hukukunda ganimetlere dair umumi ahkâm tafsilatlı bir şekilde tetkik edilmiştir. Bu kısımda, ganimetin tarifi, bu sahaya dair ıstılahlar, ganimet mülkiyetinin iktisabı, ganimet hükümlerinin tarihî safahatı, ganimetin taksimi, ganimetten faydalanma, gulûl (ganimetten çalma) gibi meselelerin yanı sıra, ganimetlerin bir nev'i olan fethedilen araziler ve harp esirlerinin hukuki statüsü ele alınmıştır. Bu kısmın gayesi, Osmanlı tatbikatının istinad ettiği nazari ganimet hukuku temellerini ortaya koymaktır.

Üçüncü kısımda ise ikinci kısımda izah edilen nazari hükümlerin Osmanlı Devleti'ndeki tatbikatı, menkul ganimetler, fethedilen araziler ve harp esirleri temelinde tetkik edilmiştir. Osmanlıların menkul ganimetleri elde etmesi, muhafaza ve taksim etmesi, beytülmale intikal ettirmesi, harplerde yağma, fethedilen topraklarda Osmanlı'nın tatbik ettiği hukuki statü, pençik nizamı, umumi tenfil meselesi, harp esirleri gibi mevzular bu kısımda tetkik edilmiştir.

Bu çalışma, Osmanlı Devleti'nin harp ganimetlerine dair bütün hukukî ve tarihî teferruatı ihata etme iddiasında değildir. Mevzuun genişliği dikkate alındığında, böyle bir gayretin tek bir yüksek lisans tezinin sınırlarını aşacağı aşikârdır. Bu sebeple ganimete dair hukukî hükümler umumi manada verilmekle birlikte, Osmanlı Devleti'ndeki tatbikatın bütününe değil umumî bir perspektif kazandıracak kadar mühim ve numune mevzulara yer verilmiştir. Temel hedef, İslam hukukunun ganimetlere dair temel ahkâmının Osmanlı Devleti tarafından nasıl idrak ve tatbik edildiğini, temel kaynaklarla ortaya koymaktır.

Bununla birlikte ganimetler elde edilip şahısların yahut devletin mülkiyetine girdikten sonraki muameleler tezin mevzuuna dahil değildir.

1.2. Literatür Analizi

Osmanlı hukukunun esasını teşkil eden fıkıh kitapları, çalışmanın başlıca kaynaklarındandır. Nitekim fıkıh kitaplarında, ganimetler hakkında hükümlere “cihad” bahisleri içerisinde yer verilmiştir. Osmanlı Devleti, hukuk nizamında Hanefi

mezhebinin hükümlerini esas almıştır. Osmanlı hukukçuları, Hanefî fikhına dair birçok eser telif etmiş ve bazı eserler devletin yarı-resmî hukuk kodu haline gelmiştir.¹

Osmanlı ulemasından Molla Hüsrev'in (v. 885/1480) Dürer'i ve İbrahim El-Halebî'nin (v. 956/1594) Mülteka isimli eseri Osmanlı mahkemelerinde tatbik edilen yarı-resmî hukuk kodu haline gelmiştir. Dürerü'l-Hükkâm isimli eser Molla Hüsrev'in yine kendi kitabı olan Gurerü'l-Ahkâm'a yazdığı şerhtir. İbrahim El-Halebî'nin Mülteka isimli eseri ise padişahın fermanıyla Mevkûfâtî Mehmed Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. İsmi Mevkûfât olan bu eser, çalışmanın başlıca kaynaklarından. Bu eserlerden ganimete dair hükümlerin bulunduğu cihad (siyer) bahislerinden istifade edilecektir.

Osmanlı son devir İslam hukukçularından İbn Abidin'in (v. 1252/1836) telif ettiği Reddû'l-Muhtar isimli eser de çalışmada ziyadesiyle istifade edilen eserlerdendir. Nitekim son devirlere yakın yazılan fıkıh kitapları şer'i hükümlerin tarihî seyri ve Osmanlılar devrindeki tatbikatı görme cihetinden daha kıymetlidir. Osmanlı devrinde müderrislik, adli makamlarda bulunmuş, cumhuriyet devrinde ise Diyanet İşleri Reisliği yapmış olan Ömer Nasuhi Bilmen Efendi'nin (v. 1971) Hukuk-ı İslamiyye ve Istılah-ı Fıkhiyye Kamusu latin harflerinin kabulünden sonra Türkiye'de İslam hukuku sahasında yazılan ilk ve en geniş muhtevalı eser olup klasik fıkıh literatürünün sistem ve bütünlüğünü büyük ölçüde korumuş bir eserdir. Bu eserde harp ve cihad hukukuna dair kısımda ganimetin hukuki statüsüne yer verilmiştir.

Hanefî mezhebinin kurucu imamlarından olan İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin (v. 189/805) ganimet hukukuna geniş şekilde yer verdiği eserleri bulunmaktadır. Hanefî mezhebinin kurucu eserlerinde ganimet hukukunun tafsilatlı şekilde ele alınması, çalışmamız açısından pek ehemmiyetlidir. İslam Devletler hukukunu şümüllü bir şekilde ele alan ilk eser İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin es-Siyerü'l-Kebîr isimli eseridir. Bu eseri Serahsî (v. 483/1090) şerh etmiş olup, Şerhu's-Siyerü'l-kebîr isimli eser çalışmada kullanılmıştır.

Tezde istifade edilen Hanefî mezhebinin diğer muteber eserleri ise; Serahsî'nin (v. 483/1090) el-Mebsût'u, Kudûrî'nin (v. 428/1037) fıkıh sahasında yüzyıllarca ders kitabı olarak okutulan el-Muhtasar'ı, Merginânî'nin (v. 593/1197) el-Hidâye'si,

¹ Ekrem Buğra Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 4. bs (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016), 92.

Mevsılî'nin (v. 683/1284) el-İhtiyâr li-Ta'lîl-i-Muhtâr isimli eseri ve mevzuyla alakalı diğer fıkhi kaynaklardır.

Şâfiî fakihi Mâverdî'nin (v. 450/1058) devletin esas teşkilât ve idaresiyle ilgili fikhî ahkâmı bir araya toplayan eseri el-Ahkâmü's-sultâniyye, çalışmada faydalanılan eserlerden biridir.

Osmanlı Devleti'nde ganimetlere tatbik edilen hukuki muamelenin tetkik edildiği en mühim kaynaklar Osmanlı kronikleridir. Erken devir kroniklerinden Osmanlı tarihçisi Aşıkpaşazâde'nin, (Derviş Ahmed, v. 889/1484) Tevârîh-i Âl-i Osman isimli eseri, Osmanlı tarihlerinin ilk numunelerinden kabul edilir. Osmanlı tarihçisi Neşrî'nin [v. 926/1520 (?)] Kitâb-ı Cihannümâ isimli eseri, XVI. Asır Osmanlı tarihçilerinin sıklıkla müracaat ettiği ve derli toplu görülen bir eserdir. Fatih Sultan Mehmed Han devrinin anlatıldığı, Osmanlı tarihçisi Tursun Bey (v. 896/1491) tarafından telif edilen Târîh-i Ebü'l-Feth isimli eserden de ziyadesiyle istifade edilmiştir.

Yine Osmanlı tarihçisi Peçevî İbrahim Efendi'nin (v. 1054/1645) Peçevî Tarihi çalışmada kullanılan eserlerdendir. Şeyhülislam ve tarihçi olan Hoca Sâdeddin Efendi'nin (v. 1008/1599) meşhur Tâcü't-tevârîh isimli eseri Hoca Sâdeddin Efendi'ye tarihçi olarak büyük şöhret kazandırmıştır. Eser, Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan başlayarak Yavuz Sultan Selim Han devrinin sonuna (1520) kadar gelir. Heşt Bihişt isimli eseriyle tanınan müellif, münşi, şair ve devlet adamı olan İdrîs-i Bitlisî (v. 926/1520); bu meşhur eserini Sultan II. Bayezid Han'ın emriyle kaleme almıştır. Osmanlı tarihçisi Matrakçı Nasuh'un (v. 971/1564) Süleymannâme'si, müellifin Mecmau't-tevârîh isimli umumi tarihinin, Kanuni Sultan Süleyman devrine ait IV. cildidir. Bu eserden de istifade edilmiştir. Tezde bu eserler gibi daha birçok kronikten ganimetlere tatbik edilen hukuki muamelenin tespit edilmesi maksadıyla istifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'ndeki hukukî tatbikata yönelik eserlerden şeyhülislâm fetvaları da mühim bir yer tutmaktadır. Çalışmada istifade edilen, şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin (982/1574) fetvalarının toplandığı Ma'rûzât, Ahmet Akgündüz'ün neşrettiği “Şeyhülislam Ebussuud Efendi Fetvaları” isimindeki eserde bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'ndeki hukuki bir diğer kaynak da kanun mecmualarıdır. Padişahların şer'i hukuka mutabık şekilde yaptıkları örfî düzenlemelere “kanunnâme” denir. Ahmet

Akgündüz'ün neşrettiği “Osmanlı Kanunnâmeleri” hemen hemen bütün kanunnameleri ihtiva etmektedir. Çalışmada bu eserden de istifade edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nde tatbikatın nasıl aksettiğini görmek adına bir diğer mühim kaynak arşiv vesikalarıdır. T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivleri (BOA) taranmış, ganimetlerle alakalı vesikalar tespit edilmiştir. Yeri geldikçe mevzuya dair vesikalar hülasa edilerek tetkik edilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA GANİMETLER

2.1.İslam Hukukunda Harp

İnsanlık tarihi boyunca devletler arasında birçok harp meydana gelmiş, bu harplerin neticesinde galip olan taraf mağlup olan tarafın muhariplerini, topraklarını ve menkul mallarını ele geçirmiştir. Harp sonrası elde edilen bu iktisaplara “ganimet” denilmektedir.

İslam hukukuna göre ganimete hak kazanılabilmesi için meşru bir harbin olması icap etmektedir. Nitekim ganimet elde etmek harbin bir neticesidir. İslam hukukunda, hem devletin harp ve sulh yaparken riayet etmesi icap eden kaideler tanzim edilmiş hem de harp sonrası kazanılan ganimetlere yapılacak hukukî muamele tanzim edilmiştir.

Hz. Peygamber’e ilkin müşriklerden uzak durulması ardından onların en güzel şekilde İslam’a davet edilmeleri emredilmiştir.² İlerleyen zamanda İslâm’a inanmayanların, Müslümanlara karşı yaptıkları zulümler sebebiyle Müslümanların kendilerini müdafaa etmeleri için harp etmelerine izin verilmiştir.³ İlk başta müdafaa harbine izin verilirken daha sonra şümülü genişletilmiş ve İslam’ın yayılması, yeryüzünde fesadın son bulması için umumî olarak düşmana karşı harp edilmesine izin verilmiştir.⁴

Hak yolunda vuku bulacak muharebelerde can, mal, dil yahut sair vasıtalarla çalışarak imkân ve gücü sarfetmeye “cihad” denilmektedir.⁵ Cihad kelimesi Arapça, cehd

² Ayet-i Kerîmelerde mealen “Müşriklerden yüz çevir.” (el-En’âm 6/106) ve “Sen Rabbinin yoluna hikmetle ve güzel öğütü çağır ve onlarla en güzel şekilde mücadele et.” (en-Nahl 16/125) buyrulmuştur.

³“Kendileriyle mukatele edilenlere (müminlere), zulme uğramış olmaları nedeniyle, (harp mevzuunda) izin verildi.” (el-Hacc 22/39).

⁴ “Fitne tamamen yok edilinceye ve din yalnız Allah’ın oluncaya kadar onlarla harbedin” (el-Bakara, 2/193).

⁵ Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh ilmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 1. bs (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 52.

kökünden gelmekte olup çalışma, çabalama, sa'y, tâkat manalarına gelmektedir.⁶ Nefsiyle yahut düşmanla mücadele ve muharebede bulunan Müslümana da “mücahit” denir.⁷ İslam hukukunun temel kaynağı olan fıkıh kitaplarında “kitâbü'l cihad”, “kitâbü's siyer” yahut “kitâbü'l megâzî” isminde kısımlar bulunup, harp hukukuna dair ahkam ve bahisler bu kısımlarda ele alınmıştır.⁸ Ganimetlerin hukuki statüsü de yine bu kısımlarda ele alınan fikhî mevzûlardan birisidir. Bu sebeple harp hukukuna dair hükümler ve ganimetlere dair hükümler birbiriyle alakalı olup, harbe dair hususların da kısaca izah edilmesi lüzumlu görülmüştür.

Düşmanlarla harp etmek, İslamiyet'i insanlara yaymak, düşmanların fesat ve kötülüklerini defetmek için farz-ı kifaye hükmündedir. Yani Müslüman cemiyetinden bir kısmının bu vecibeyi yerine getirmesiyle diğer Müslümanlardan sâkıt olur.⁹ Fakat düşman, bir İslam beldesini istila etse oraya yakın bulunan ve düşmanla harp etmeye kâdir Müslümanların üzerine farz-ı ayn olur.¹⁰ Çocuk, kadın, köle, kör, kötürüm yahut elleri veya ayakları kesilmiş kimseler üzerine düşmanla harp etmek vacip değildir. Bunun sebebi köle ve kadının üzerindeki; efendi ve kocanın hakkının daha mukaddem (öncelikli) olmasıdır. Kötürüm, uzuvları eksik olan, âmâ gibi harbe güç yetiremeyecek kimselerin ise aciz kalmalarıdır.¹¹

⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, ed. Mustafa Koç, çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, 1. bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), II/1396; Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî* (Dersaadet: İkdâm Matbaası, 1317), 489.

⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), III/334.

⁸ A.g.e., III/354.

⁹ İbrahim Halebî, *Mevkûfât Mültekâ Tercümesi*, tanıtım yazarı Ahmed Davudoğlu, çev. Mevkûfâtî Mehmed Efendi (İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2013), III/6-7; Molla Hüsrev, *Düreru'l-Hukkâm fî Şerhi Gureri'l-Ahkâm Tercümesi*, ed. Ahmed Davudoğlu, çev. Arif Erkan (Eser Neşriyat, t.y.), II/5.

¹⁰ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/6; Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku*, 2. bs (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016), 278.

¹¹ Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr Mergînânî, *El-Hidaye Tercümesi*, çev. Hüsamettin Vanlıoğlu vd., c. 3 (İstanbul: Yasin Yayınevi, 2017), III/427; Halebî, *Mültekâ*, III/7; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/6.

Bulundukları beldenin en büyük fakîh ve âlimi olan kimselere de düşmanla harp etmek farz değildir. Buna rağmen bir şekilde sefere katılacak olsalar bunların düşmanla harp etmesi caiz görülmemiştir. Bunun sebebi ise bu zâtların, bulundukları belde ilim membaı olmalarıdır. Bu zâtların olmaması o beldenin ilim hususunda zâyi olmalarına sebeptir.¹²

Düşmanlar, muhasara edildiği zaman ilkin İslam'a davet edilir. Daha evvelden İslam daveti ulaşmış olsa dahi bu daveti yenilemek menduptur.¹³ Eğer onlar İslam'ı kabul ederlerse bu takdirde harbe son verilir.¹⁴ İslâmiyet'i kabul etmedikleri takdirde cizye ehlindenseler¹⁵ onlar cizye vermeye davet edilir. Cizye vermeyi kabul ederlerse Müslümanlara tanınan can ve mal emniyeti onlara da tanınır ve zimmet akdi yapılmış olur.¹⁶ İslam daveti kendilerine ulaşmamış olan düşmanları, Müslümanlığa davet etmeden harp etmek haram görülmüştür.¹⁷ Harp etmenin değil, aslında İslâmiyet'in insanlar arasında yayılmasının mühim olduğu, harp evvelinde yapılan tedrici davet hükümlerinden anlaşılmaktadır.

Düşmanlar, cizye vermeyi kabul etmedikleri takdirde Allahü Teâlâ 'dan yardım istenilerek harbe başlanır. Harp esnasında düşmanın kaleleri, müstahkem yerleri,

¹² İbn Âbidîn, *Reddü 'l-Muhtâr Ale 'd-Dürri 'l-Muhtâr*, çev. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983), VIII/378; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, çev. Mustafa Efe (Ankara: Akçağ Yayınları, 1985), IV/143; Ekinci, *İslâm Hukuku*, 278.

¹³ Halebî, *Mültekâ*, III/8; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/8. Mendup, dinen yapılması tercih edilen, terk etmenin ise menedilmediği fiillerdir. Buna “müstehap” da denir. Nafile namaz kılmak gibi fiiller müstehaptır. Bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istılâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985), I/33.

¹⁴ Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Mebûsûl*, ed. Mustafa Cevat Akşit, çev. Heyet, 1. bs (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008), X/13.

¹⁵ Cizye ehlinden kasıt, ehl-i kitap (Yahudi ve Hristiyanlar), Mecûsîler ve Arap olmayan putperestlerdir. Dinden çıkanlardan (mürted) ve putperest Araplardan cizye kabul edilmez. Onlarla İslam'ı kabul edene kadar harp edilir. Nitekim Allah Teâlâ, “Onlarla muharebede bulunursunuz yahud Müslüman olurlar.” (el-Fetih 48/16) buyurmuştur. Bkz. Halebî, *Mültekâ*, III/33; Serahsî, *Mebûsûl*, 2008, X/14-15.

¹⁶ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/430.

¹⁷ Halebî, *Mültekâ*, III/8.

ekinleri ve ormanları tahrip edilebilir. Nitekim bu mahiyetteki fiiller düşmanın gazaba uğramalarına, güçlerinin kırılmalarına ve aralarında tefrika oluşmasına sebep olur.¹⁸ Düşman, Müslüman esirleri kendilerine siper yapsa dahi harp etmekten geri durulmaz. Zîra harp ederek, İslam cemiyetine karşı umumî zarar bertaraf edilmiş olur. Fakat atış yaparken Müslüman esirlere değil düşmana niyet edilerek atılır. Her ne kadar fiilî olarak ayırmak mümkün değilse de niyet ile ayırmak kudret dahilinde olduğu için tâkat nispetinde amel edilmesi icap eder.¹⁹ Düşmanlara karşı hıyanet etmek, ahdi bozmak, düşmanların burun, kulak gibi uzuvlarını kesmek suretiyle işkence yapmak menedilmiştir. Harp esnasında kadın, küçük çocuk, mecnun, ihtiyar, kör, kötürüm olan kimselerin öldürülmesi menedilmiştir. Bunların Müslüman askerlerine karşı mukabele güçleri yok hükmündedir.²⁰

Hükümdar, harp halinde olunan düşmanla ateşkes antlaşmasını münasip görür ve bunda da Müslümanların menfaati varsa o takdirde ateşkes yapar.²¹ Zîra Allahü Teâlâ mealen şöyle buyurmaktadır: “Eğer onlar barışa yanaşırlarsa sen de ona yanaş.”²² Hz. Peygamber’in tatbikatına bakıldığı zaman Hudeybiye senesinde Mekkeli müşriklerle on seneliğine sulh muahedesi yapmıştır. Düşmanla sulh yapmak hayırlı ve Müslümanların menfaatineyse mânen cihad sayılır.²³ Sulh anlaşması yapılan ülkeye dârüssulh denir.²⁴ Sulh yapmak Müslümanlar için hayırlı değilse o takdirde sulh yapılması caiz olmaz. Zîra bu takdirde sulh, mânen ve sûreten cihadı terk sayılır.²⁵

¹⁸ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/432-433.

¹⁹ A.g.e., III/433.

²⁰ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/9; Halebî, *Mültekâ*, III/9.

²¹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/440; Ebü'l-Hasen Ahmed b. Kudûrî, *El-Muhtasar*, çev. Süleyman Fâhir (İstanbul: Kit-San Neşriyat, 1979), 418.

²² El-Enfâl 8/ 61.

²³ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/440.

²⁴ Ekinci, *İslâm Hukuku*, 282.

²⁵ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/10.

Nitekim Allahü Teâlâ mealen; “Gevşemeyin! Siz üstün durumda iken düşmanınızı sulhe çağırmayın!”²⁶ buyurmaktadır.

Devlet reisinin düşmandan alacağı mal karşılığında sulh yapmasında bir beis yoktur. Nitekim ivazsız sulh yapmak caiz olunca ivazlı bir şekilde bunu yapmak evleviyetle caizdir.²⁷ Fakat, Müslümanların o mala ihtiyacı olması elzemdir.²⁸ Sulh için düşmandan alınan mal, düşman memleketine İslam ordusu varmadan elçiler vasıtasıyla anlaşarak alınmışsa cizye gibi olur ve cizye ahkâmı tatbik edilir. Şayet İslam ordusu, düşman memleketine varıp kuşattıktan sonra sulh için düşmandan mal alınmışsa, elde edilen bu mallar ganimet hükmünde olup beşte birini devlet alır. Kalan beşte dördü askerler arasında taksim edilir. Zîra bu mallar askerin kuvvetiyle elde edilmiştir.²⁹

Müslümanların sulh yapmak için düşmana mal vermesi caiz değildir. Zîra böyle bir vaziyet Müslümanlar için zillet ve küçük düşme manası taşır. Devlet reisi böyle bir teklifi ancak Müslümanların yok olma tehlikesinde zarûret icâbı kabul edebilir.³⁰

Düşmanla belli bir süre sulh yaptıktan sonra, devlet reisi sulh anlaşmasını bozmanın Müslümanların daha menfaatine olacağına kanaat getirirse o takdirde anlaşmayı bozar ve bunun haberini onlara ulaştırır. Nitekim Resûlullah hıyanette bulunmayı menettiği için anlaşmanın bozulduğunun haber verilmesi icap eder.³¹

Düşmanın hıyanet edip anlaşmayı bozması halinde ise harp edilir. Anlaşmanın bozulduğunun haberini vermeye gerek yoktur. Nitekim anlaşmayı bozan onlar olmuştur.³² Ancak sulh yapılan ülkelerin vatandaşlarından yalnız birisi yahut asker olmayan küçük bir grup yol kesme yahut hıyanetlik gibi bir fiil icra ederse yalnızca

²⁶ El-Muhammed 47/35.

²⁷ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/442; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/10.

²⁸ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/10.

²⁹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/442; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/10; Halebî, *Mültekâ*, III/10.

³⁰ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/161.

³¹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/440; Kudûrî, *Muhtasar-ı Kudûrî*, 418.

³² Mergînânî, *El-Hidaye*, III/441.

onlar cezalandırılır, anlaşmanın bozulduğu manasına gelmez. Mâmâfih bu hıyanetler hepsinin bilgisi altında, devlet reislerinin izniyle gerçekleşmişse sulhu bozdukları manasına gelir ve haber vermeksizin harp ilan edilir.³³

Sulhden sonra da olsa düşmana silah, demir, at gibi şeyler satılmaz. Zîra bunu yapmakla düşman kuvvetlenmiş olur.³⁴ Umumî olarak harp ve sulh zamanında bu kaidelere devletin riayet etmesi icap eder. Nitekim İslam hukukuna göre harbi devlet yapar. Hükümdar, harbin ve sulhun ne zaman yapılacağına karar verir.³⁵

2.2.Ganimetlere Dair Hukukî İstılahlar

Ganimetlerin hukuku izah edilirken fikhî literatürde kullanılan bazı ıstılahlar sıklıkla zikredilmiş ve zikredilen ıstılahlar muayyen manalarda kullanılmıştır. Bu ıstılahların ne ifade ettikleri bu kısımda kısaca ele alınmıştır.

2.2.1. Ganimet

Ganimet, lügatte “bir şeye zahmet ve meşakkatsiz nail olmak” manasına gelmektedir.³⁶ Ganimetin İslam hukukundaki ıstılâhî mânâsı ise harbîlerden³⁷ muharebe esnasında, gazîlerin kuvveti ile kahren (zorla) alınan maldır.³⁸

Harp esirleri, fethedilen araziler ve elden edilen menkul mallar ganimet mefhumuna

³³ A.g.e.; Halebî, *Mültekâ*, III/11.

³⁴ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/11.

³⁵ Ekinci, *İslâm Hukuku*, 276.

³⁶ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu 'l-Muhît Tercümesi*, ed. Mustafa Koç, çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, 1. bs, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), VI/5139; Mehmet Erkal, “Ganimet”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 351.

³⁷ Harbî, Müslümanlar ile aralarında sulh anlaşması bulunmayan gayrimüslimlere ait ülke (dârülharp) ahalisinden her birine verilen isimdir. Kısaca dârülharp vatandaşı olan kimse. Bkz. Bilmen, *İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*, 91; Ekrem Buğra Ekinci, *Dinî Lügat*, 1. bs (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2018), 202.

³⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/337.

dahildir.³⁹ Harp esnasında harbîlerden kahren (zorla) alınan menkul mallara “ganâim-i me’lûfe”; kahren yahud sulhen alınan gayrimenkul mallara yani düşman arazilerine de “ganâim-i gayrime’lûfe” denir.⁴⁰ Ganimet kelimesinin eş manası “mağnem”, cem’i “ganâim”, “meğânim” kelimeleridir. Harpte muharip olarak hazır bulunup ganimete nail olan zafer kazanmış İslam gazisine de ganîm denilmektedir. Gazilere tenfîl suretiyle tahsis edilmiş ganimete ise ganâim-i hâlise denir.⁴¹ Ganimete hukuken hak kazananlara “ehl-i ganimet, ganimet ehli” tabirleri tercih edilmiştir.

Ganimetin ıstılahî manasında zikrolunduğu üzere düşmanlardan alınan malın ganimet olabilmesi için, galebe ve zorla elde edilmesi gerekir.⁴² Düşmanlardan hediye, hırsızlık, aldatma, kapmak yahut hibe suretiyle alınan mallar ganimet olmaz.⁴³ Bunlar ganimet mefhumunun dışındadır. Netice olarak ganimet tabiri, düşmandan harp neticesinde elde edilen menkul mallar, araziler ve esirler için kullanılmıştır.

2.2.2. Fey’

Fey’, lügatte rücû yani geri dönmek demektir.⁴⁴ İstılâhta ise düşmandan harp etmeden elde edilen mallardır. Harac, cizye gibi harpsiz alınan mallar fey’ mallarına misaldir.⁴⁵

³⁹ Ebû’l-Hasan Mâverdî, *El-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, çev. Ali Şafak (İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976), 145.

⁴⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/394.

⁴¹ A.g.e., III/337-38.

⁴² Mergînânî, *El-Hidaye*, III/480.

⁴³ İbn Âbidîn, *Reddû’l-Muhtâr*, VIII/400.

⁴⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhîd Tercümesi*, ed. Mustafa Koç, çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, 1. bs, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), I/210; Vehbe Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, (İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994), VIII/214.

⁴⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/14; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/185; Mâverdî, *El-Ahkâmü’s-Sultâniyye*, 140; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, VIII/214.

Ayet-i Kerîme’de mealen: “Allah’ın onlardan Resûlüne verdiği fey’e gelince siz onun için ne at oynattınız ne de deveye bindiniz.”⁴⁶ buyrulmuştur. Tefsirlerde fey’in, at koşturulmaksızın, deveye binilmeksizin düşmandan sulh yoluyla elde edilmiş mallar olduğu zikredilmektedir. Aynı şekilde cizye ve haraçla alakalı olduğu söylenmiştir.⁴⁷

Fey’, gayrimüslimlerden harpten sonra alınan mallardır. Nitekim harp olmadan gayrimüslimlerin İslâm hükümdarına verdiği hediyeler fey’ değildir. Aynı şekilde sulh olmak ve harp etmemek maksadıyla gayrimüslimlerin İslâm hükümdarına verdiği mallarda fey’ ve ganimet değildir. Fey’ malı, Müslümanların masraflarına sarf edilmek üzere beytülmal konur.⁴⁸

Literatürde fey’ tabiri yerine bazen ganimet tabiri kullanıldığı için bu mefhumların karışmaması maksadıyla izah edilmiştir.

2.2.3. Nefl - Tenfil

Nefl kelimesi lügatte “hak edilenden fazlası, fazlalık, ziyade” manasına gelmektedir.⁴⁹ Nitekim bu kökten gelen “nâfile” kelimesi de farz ibadetlere ziyade olarak yapılan ibadetlere denir. Nefl kelimesi aynı zamanda ganimet malına denir.⁵⁰ Zira ganimet, evvelki ümmetlere haram kılındığı halde bu ümmete fazladan helal kılınan şeyler arasındadır.⁵¹ Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Benden önce hiçbir kimseye

⁴⁶ el-Haşr 59/6

⁴⁷ Muhammed b. Ahmed Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, çev. M. Beşir Eryarsoy, 1. bs (İstanbul: Buruc Yayınları, 2003), XVII/200.

⁴⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/398-400.

⁴⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/347; Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'ân*, ed. Avnullah Enes Ateş, çev. Mehmet Keskin, (İstanbul: İtisam Yayınları, 2018), VI/355; Zuhaylî, *İslâm Fıkhi Ansiklopedisi*, VIII/212.

⁵⁰ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*, ed. Mustafa Koç, çev. Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi, 1. bs, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2014), V/4794.

⁵¹ Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VII/577-578.

verilmeyen beş şey bana verildi: ...Bana ganimetler helâl kılındı. Hâlbuki benden önce hiçbir kimseye helâl edilmemişlerdi...”⁵²

Nefl kelimesinin ıstılahî manası ise gazîlerin cihada teşvik edilmesi maksadıyla hükümdarın tahsis ettiği fazladan mallara denir. Bu mala nefl denmesinin sebebi ise tahsis edilen malın sehimlerden fazla olması sebebiyledir. Hükümdarın bu malı tahsis etmesine ise tenfil denir.⁵³ Tenfil tabiri çalışmada çok sık kullanılmış olup, izah edildiği mana kastedilmektedir.

2.2.4. Enfâl

Enfâl kelimesi, yukarıda izah edilen “nefl” kelimesinin cem’i olup ganimetler manasına gelmektedir.⁵⁴ Kur’an-ı Kerîm’in sekizinci sûresi el-Enfâl sûresi olup ganimetlere dair ahkâm bu sûrede geçmektedir.⁵⁵

Allahü Teâlâ el-Enfâl sûresinin ilk ayetinde mealen: “Sana enfâli soruyorlar. De ki: Enfâl, Allah’ın ve Resûlünüdür. Eğer gerçek müminler iseniz Allah’tan korkun, aranızı düzeltin. Allah’a ve Resûlüne itaat edin.” buyurmuştur.⁵⁶ Âyet-i kerîme’de geçen enfâl (ganimet) kelimesinden kastedilenin ne olduğu hususunda muhtelif rivayetler mevcuttur. Sahâbe, tâbiîn ve müfessirlerden birçokları enfâl kelimesinin umumî manada ganimetler demek olduğunu ve âyet-i kerîme de geçen ganimetlerin o sırada sadece Resûlullah’a ait olduğunu, başka kimsenin bunda bir hakkı olmadığını

⁵² Müslim, “Mesâcid”, 5.

⁵³ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît*, 2014, V/4795; Şemsü’l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî ve Muhammed b. Hasan Şeybânî, *Şerhü’s-Siyeri’l-Kebîr*, çev. İbrahim Sarmış ve M. Sait Şimşek, 1. bs, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), I/419; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/347; Zuhaylî, *İslâm Fıkhı Ansiklopedisi*, VIII/212.

⁵⁴ Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu’l-Muhît*, V/4794; Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi’l-Kur’ân*, VII/578; Cessâs, *Ahkâmu’l Kur’ân*, VI/355; Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü’s-Siyeri’l-Kebîr*, I/419; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, III/347.

⁵⁵ Erkal, “Ganimet”, XIII/351.

⁵⁶ El-Enfâl 8/1.

beyan etmişlerdir.⁵⁷ Bu görüşe göre âyet-i kerîmenin manası şu şekildedir: “Sahâbîlerin sana, Bedir’de elde ettiğiniz ganimetlerin kime ait olacağını soruyorlar. De ki: ‘Onlar Allah’ın ve Peygamberindir.’”⁵⁸

Diğer görüşlere göre, âyette enfâl kelimesinden kastedilenin harp esnasında düşmandan kaçıp Müslümanların tarafına geçen asker, köle, cariye, hayvan gibi şeylerin olduğu yahut müfrezelerin elde ettiği ganimetlerin olduğu yahut bu sûrenin kırk birinci âyetinde verileceği yerler belli olan ganimetin beşte biri olduğu yahut Peygamberimizin veya halifesinin harpten evvel bazı mücahidlere vermeyi vâdettikleri ganimet malı olduğu gibi izahlar mevcuttur.⁵⁹ Taberî’ye göre ise enfâl, ganimet taksiminden sonra devlet reisinin ordunun bir kısmına veya bütününe fazladan verdiği arta kalan mallardır.⁶⁰

Enfâl kelimesinin ayette kastedilen manası hakkındaki izahlar bu şekilde olmakla birlikte Serahsî’ye göre fakîhlerin ibarelerinde bu kelimedenden kastedilen mana devlet reisinin ganimet toplayan bazı mücahidlere tahsis ettiği şeylerdir. Yapılan bu tatbikata “tenfîl” ve mevzubahis olan ganimete de “nefl” denilmektedir.⁶¹

2.3.Ganimet Hükümlerinin Tarihi Safahâtı

İslam hukuk tarihinde ganimetlere dair hükümler, harp hukukunda olduğu gibi zamanla gelmiştir. Bedir Harbi’ne kadar ganimetlerin ahkamına dair âyet nâzil olmamıştır. Esâsen Bedir Harbi’ne kadar olan safahâtta ciddi miktarda ganimet ele geçmiş değildi.⁶²

⁵⁷ İbn-i Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri*, çev. Savaş Kocabaş, (İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2022), V/213; Ebû Cafer Muhammed b. Cerir Taberî, *Taberî Tefsiri*, çev. Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya, (İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996), IV/179-80.

⁵⁸ Taberî, *Taberî Tefsiri*, IV/180.

⁵⁹ A.g.e., IV/180; İbn-i Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri*, V/214-15.

⁶⁰ Taberî, *Taberî Tefsiri*, IV/180.

⁶¹ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü’s-Siyerî’l-Kebîr*, 2021, I/419.

⁶² Erkal, “Ganimet”, XIII/351.

Bedir Harbi'nden hemen önce Abdullah b. Cahş idaresinde küçük bir seriyye Kureyşliler'i teftiş etmek için gönderilmiş ve onlara ait deve ile bazı ticârî mallar ele geçirmişlerdi. Seriyye kumandanı ele geçirilen bu ganimetleri kendi içtihadına göre taksim etmiş ve bu taksîmat sonradan nazîl olacak ganimet taksimine dair ayete de münasip düşmüştü.⁶³

Bedir Harbi'nde müşrikler mağlubiyete uğradıktan sonra ganimet hususunda ashâb-ı kirâm arasında ihtilaf meydana gelmişti. Ubâde b. Sâmit'in rivayetine göre müşrikler yenildiğinde ashâb-ı kirâm üç kısma ayrılmıştı. Bir kısmı Hz. Peygamber'in etrafında muhafızlık yapıyorlardı. Bir kısmı düşmanı kovalıyordu. Bir kısmı da ganimet mallarını topluyordu. Sonrasında her grup ganimet malları üzerinde hak iddia etti.⁶⁴ İhtilaf vukû bulunca Enfâl sûresinin ilk âyeti nâzil oldu: "Sana ganimetleri soruyorlar. De ki: Ganimetler, Allah'ın ve Resûlünüdür. Eğer gerçek müminler iseniz Allah'tan korkun, aranızı düzeltin. Allah'a ve Resûlüne itaat edin."⁶⁵

Bu âyet-i kerîme ile ganimetler mübah kılınmakla birlikte Hz. Peygamber'e ganimet malları üzerinde dilediği kimseye dilediği miktarda verecek şekilde tasarrufta bulunma salahiyeti tanınmış oldu. Hz. Peygamber ise harbe katılan mü'minlere eşit bir şekilde ganimet mallarını taksim etti.⁶⁶

Daha sonra ganimetlerin taksimine dair nâzil olan "Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, fakirlere ve yolda kalmışlara aittir."⁶⁷ mealindeki âyet-i kerîme ile, ganimetlerin Hz. Peygamber'in tasarrufunda olduğunu beyan eden evvelki âyet-i kerîmenin hükmü neshedilmiş oldu.⁶⁸

⁶³ A.g.e., XIII/351.

⁶⁴ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/419.

⁶⁵ El-Enfâl 8/1.

⁶⁶ Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'ân*, VI/359; Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/422.

⁶⁷ El-Enfâl 8/41.

⁶⁸ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/422. Nesh, lügatte "ortadan kaldırmak; nekletmek, beyan etmek" gibi manalara gelmekle birlikte ıstılahta şer'î bir hükmün daha sonra gelen şer'î bir delille kaldırılmasını ifade eder. Bkz. Abdurrahman Çetin, "Nesih", içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2006), XXXII/579.

Bu âyete göre artık ganimet mallarının beşte dördü harbe katılan İslâm askerlerine, beşte biri ise âyet-i kerîmede sayılan kesimlere verilecektir. İbn Abbas'ın rivayetine göre Hz. Peygamber zamanında ganimetlerin beşte biri, beş hisseye bölünüyordu. Allah ve Resûlüne bir hisse, Resulüllah'ın yakınlarına bir hisse, fakirlere, yetimlere ve yolda kalmışlara birer hisse şeklinde taksim ediliyordu. Hulefâ-yi râşidîn⁶⁹ devrinde ise ganimetin beşte biri üç hisseye bölünüp yetim, fakir ve yolda kalmışlara verildiği rivayet edilmiştir.⁷⁰

Ganimetin taksimine dair nâzil olan âyet-i kerîmenin tatbikine dair muhtelif görüşler mevcuttur. İbn Abbas'a göre Allah ve Resulüllah'a verilen hisse aslında birdir. Âyette Allah'ın isminin geçmesinin sebebi teberrük, yani bereket umulduğu içindir.⁷¹

Tâbiînden Ebû'l-Âliye'ye göre ise ganimetin beşte birlik kesimi altıya bölünür. Bir pay Allahü Teâla'ya ait olup, bu pay Kâbe için ayrılır. Kâbe'nin bakım ve tadilat masraflarına harcanılacağı rivayet edilmiştir.⁷²

Hanefîlere göre bu görüş isabetli olmayıp ayette Allahü Teala'nın isminin geçmesi ona ait bir pay olduğu manasında değil bereket umulduğu ve malın kıymetini yüceltmek içindir.⁷³

Hiz. Peygamber, ayette zikredilen yakınlarının payını hayatta iken vermekteydi. Bu yakınardan kasıt ise Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları soyundan olan kimselerdir.⁷⁴ Nitekim Saîd b. Müseyyib'den rivayet olunduğuna göre:

⁶⁹ Hulefâ-yi râşidîn, Hiz. Peygamber'den sonraki ilk dört halifeyi ifade eder. Bkz. Mustafa Fayda, "Hulefâ-yi Râşidîn", içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), XVIII/324.

⁷⁰ Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî, *Mebûsût*, ed. Mustafa Cevat Akşit, çev. Heyet, 1. bs (İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008), X/17; H. Yunus Apaydın, "Humus", içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), XVIII/367.

⁷¹ İbn-i Kesîr, *İbn-i Kesîr Tefsiri*, V/299.

⁷² Fahrüddîn Er-Râzî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtîhu'l Gayb*, çev. Suat Yıldırım vd. (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002), XI/318; Taberî, *Taberî Tefsiri*, IV/220.

⁷³ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/18.

⁷⁴ A.g.e., X/19.

“Resûlullah, Hayber'in fethinde, ganimetin beşte birini bölüştürdü. ‘Peygamber akrabası’ payını, Hâşimoğulları ile Muttaliboğulları arasında bölüştürdü. Bunun üzerine Osman b. Affân ve Cübeyr b. Mut'im, Resûlullah'a: ‘Biz ve Muttaliboğulları, soyca size eşit yakınlıktayız. Ama sen bizi bırakıp, onlara verdin’ dediler. Resûlullah, ‘Biz ve Muttaliboğulları İslam'dan önce ve sonra hep birlikteyiz.’ buyurdu.”⁷⁵

2.4.Ganimet Mülkiyetinin İktisabı

Ganimet mülkiyetinin iktisabı âni birçok hukukî meselenin tespiti hususunda ehemmiyet arz etmektedir. Zîra bu meselelerde mülkiyetin kazanılıp kazanılmamasına göre hukukî hükümler değişiklik göstermektedir. Bu sebeple bu meseleye öncelik verilmiştir.

Bu hususta Hanefî mezhebi ve diğer üç mezhep arasında ihtilaf mevcuttur. Malikî, Şafiî, Hanbelî mezheplerine göre ganimet malları, ele geçirilmekle birlikte mülkiyet kazanılmış olur.⁷⁶ Bu sebeple İmam Şafiî, düşman bozguna uğradıktan sonra onların topraklarında ganimetin paylaşılmasında bir mahzur görmemiştir.⁷⁷ İmam Şafiî'ye göre Hz. Peygamber de ganimetleri düşman topraklarında paylaşmıştır.⁷⁸

Hanefilere göre ise, mülkiyet sebebi düşmana karşı üstünlük kurmaktır. Bu üstünlük ise, ganimetleri İslam memleketine götürmekle sabit olur.⁷⁹ Düşman ordusunun mağlup olmasıyla birlikte zilyedlik bakımından üstünlük kazanılmış olsa bile henüz yurt bakımından üstünlük düşmana aittir. Bu sebeple bir cihetten sabit olup, diğer cihetten sabit olmayan mülkiyet, zayıf bir mülkiyettir.⁸⁰

⁷⁵ Ibn Ebû Şeybe, Musannef, VII/393; Ebû Dâvûd, Harâc 19.

⁷⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/395; Zuhaylî, *İslâm Fıkhu Ansiklopedisi*, 8/215-16.

⁷⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/59.

⁷⁸ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs Şâfiî, *Siyeru'l- Evzai*, çev. İbrahim İlhan, 1. bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021), 79.

⁷⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/64.

⁸⁰ A.g.e., X/60.

Zayıf bir mülkiyetin kurulduğu bu ganimetler, İslam topraklarına getirilmekle mülkiyet hakkı kuvvetlenmiş olur. Ganimetlerin paylaşılmasıyla birlikte mülkiyet kazanılır.⁸¹ Nitekim bir malı ele geçirmek, o malı muhafaza ve nakletmeyi ispat etmekle tahakkuk eder. Halbuki ele geçirilen ganimet malı henüz İslam ülkesine getirilmediğinden nakledilmiş olmaz. Zira düşmanın ganimet malını her an geri alması mümkündür.⁸²

Bu hükümler, İslam ordusunun, harp edilen beldeyi tamamıyla ele geçiremediği takdirde mevzubahistir. Harp edilen belde fethedilip tamamen İslam beldesi haline gelmişse bu takdirde ganimetler emniyet altına alınmış, mülkiyeti katileşmiş ve taksim edilmesi sahîh olmuş olur.⁸³ Aynı şekilde harp, İslam topraklarında vukû bulduğu takdirde de elde edilen ganimet malları o esnada emniyet altına alınmış, düşmana karşı üstünlük elde edilmiş ve mülkiyeti katileşmiştir.⁸⁴

Ganimetlerin mülkiyetinin kazanılma anı, Hanefî mezhebinde şu gibi fer'i meseleleri de ortaya çıkarmaktadır:

- a) Ganimet mallarının düşman topraklarında satılıp satılamayacağı,
- b) Ganimetlerin henüz İslam memleketine çıkarılmadan, düşman topraklarında vefat eden askerlerin varislerine pay verilip verilemeyeceği,
- c) Ordunun dârüislâma varmasından evvel orduya katılan yardımcı kuvvetlerin ganimetten pay alıp alamaması,
- d) Ganimet mallarından askerlerin gıda, silah, binek gibi hususlarda faydalanıp faydalanamayacağı.

Diğer üç mezhepte ganimet mallarının elde edilmesiyle beraber mülkiyet kazanıldığı ve taksimin de düşman memleketinde caiz olması sebebiyle, bu gibi meseleler meydana gelmez.

⁸¹ A.g.e.; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/405.

⁸² Mergînânî, *El-Hidaye*, III/456; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/394-95.

⁸³ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/61; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/405.

⁸⁴ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/61.

2.5.Ganimet Mallarının Taksimi ve Taksim Usûlü

Ganimetlerin taksimine dair âyet-i kerîmede mealen: “Bilin ki ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a, Resûlü'ne, onun akrabalarına, yetimlere, fakirlere ve yolda kalmışlara aittir.”⁸⁵ buyrulduğu yukarıda geçmişti.

Evvelki bahislerde izah edildiği üzere Hanefî mezhebine göre Âyet-i Kerîme'de ganimetin beşte birinin Allah Teala'ya nispet edilmesinin sebebi teberrük içindir. Hz. Peygamber'e ait olan pay ise vefatıyla birlikte düşmüştür. Nitekim bu pay Hz. Peygamber'in risâletlerine bağlı bir paydır. Ganimet taksim olunmadan evvel Hz. Peygamber'in kendileri için seçtikleri at, kılıç, zırh gibi şeyler de aynı şekilde ona mahsustur. Safî denilen bu pay da Hz. Peygamber'in vefatıyla düşmüştür.⁸⁶ Hz. Peygamber'e ait olan bu paylar Hanefî mezhebine göre artık mevzubahis değildir.⁸⁷

Şâfiîlere göre Hz. Peygamber'e ait olan pay devam etmektedir. Hz. Peygamber'in kendinden sonra gelen halifeleri bu payı alır ve Müslümanların ihtiyaçlarına sarfeder. Şafîlere göre Hz. Peygamber'in payı onun hükümdar olmasındandır. Hz. Peygamber, hayatta iken, bu payı, gelen heyetlere ve elçilere hediye verebilmek için alırdı. Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerîfi de buna delildir: “Allah'a yemin ederim ki! Aldığınız ganimetlerden bana ancak beşte biri helal olur. Bu beşte biri de netice de size geri döner.”⁸⁸ Bu sebeple Hz. Peygamber'den sonra gelen halifeler de onun yaptığı harcamaları yapmaya ihtiyaç duyar. Bu pay ise halifelerin yaptığı bu harcamalar için kullanılır.

Hanefîlere göre Hz. Peygamber'den sonra gelen râşid halifeler, kendilerine bu payı almadıkları için, bu payın insanların işlerini idare etmekten dolayı değil peygamberlik

⁸⁵ (el-Enfâl 8/41)

⁸⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/418.

⁸⁷ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/429; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/415.

⁸⁸ İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, 6/460 Ebû Dâvûd, *Cihad* 149; Hâkim, *Müstedrek*, 111/714; Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, 6/339. Ayrıca bkz. Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 5/319; İbn Hibbân, *Sahih*, 11/193.

makamından dolayı verildiği anlaşılmaktadır. Bu makam sonradan gelen halifeler de olmadığı için onlara bu pay verilmez.⁸⁹

Hız. Peygamber'in akrabalarına ait olan pay, Hız. Peygamber hayatta iken onlara verilirdi. Yalnızca Hâşimoğulları ve Muttaliboğulları soyundan olanlar bu payda hak sahibidirler. Hız. Peygamber'in vefatıyla birlikte onların payı da düşmüştür. Bununla birlikte ganimetin beşte birinin verileceği yetimler, yoksullar ve yolda kalmışlara ait hisseden evvela Hız. Peygamber'in akrabalarından fakir olanlarına öncelik tanınır. Nitekim onlar bu kısma dahildirler. Lakin zengin olanlarına bir şey verilmez.⁹⁰

Hanefî mezhebine göre ganimetin beşte biri yetimlere, fakirlere ve yolda kalmışlara verilmek üzere üç sehme taksim olunur. Bu üç sınıftan yalnızca bir tanesine verilmesi de caizdir.⁹¹ Geriye kalan ganimetin beşte dördü ise ganimete ehil olan askerler arasında taksim olunur. Bunlar harbe bilfiil iştirak etmiş askerlerle, bunlara yardım etmek için hazır bulunan askerler ve harp sahasında bulunup hastalık gibi ârızî bir sebeple harbe iştirak edememiş İslam neferleridir.⁹²

Ganimet malları ele geçirildikten sonra dârüislâma taşınmadan askerler arasında taksim edilmez. Böyle bir taksimin yapılması tahrimen mekruhtur.⁹³ Ganimet mallarının düşman topraklarında satılması da mümkün değildir.⁹⁴ Hükümdar faydalı

⁸⁹ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/18; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/418.

⁹⁰ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/19; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/478; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/414; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/207.

⁹¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/414; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/207. Nitekim Kur'an-ı Kerîm'de ganimet mallarının beşte birinin sarf edileceği yerler için beş sınıf zikredilmiştir. Yoksa her bir sınıfa bir şey verilmesinin vacip olduğunu izah etmek için değildir. Bu sınıflardan başka sınıflara verilmesinin caiz olmadığını tayin etmek içindir. Bununla birlikte üç sınıftan ancak muhtaç olanlarına sehim verilir. Zengin olanlarına verilmesi caiz değildir. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/416-17.

⁹² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/408; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/396.

⁹³ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/456; Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/61; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/404.

⁹⁴ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/459; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/403.

görürse, darülharbde taksim yapılmadan ganimet mallarını satabilir. Nitekim ganimet mallarının satılması halinde askerler ve binekler yük taşıma zahmetinden kurtulur.⁹⁵

Taksime dair hüküm ise hükümdarın içtihağı olmaksızın taksimin yapılmasında mevzubahistir. Eğer hükümdar ganimet mallarının taksim edilmesini faydalı görür yahut askerlerin buna ihtiyacı olursa ganimet mallarının taksim edilmesi sahih olur.⁹⁶ Bu takdirde taksimden sonra, satma, istifraş etme, azâd etme, miras kalma gibi hukukî fiiller sabit olur.⁹⁷

İslam ordusunun ganimet olarak elde etmiş olduğu hayvanların darüislama taşınması mümkün değılse bu takdirde bunlar evvela kesilir, sonrasında düşmanın da faydalanmaması için yakılır. Aynı şekilde ganimet olarak elde edilen silahların da darüislama götürülmesine imkân yoksa yakılır, yakılması mümkün olmayan silahlar düşmanın bulmaması için gizli bir yere gömülür.⁹⁸

Ordunun, ganimetleri taşıyacağı binekleri yoksa, hükümdar ganimetlerin darüislama taşınması için askerler arasında emâneten taksim yapar. Darüislâma varıldığında bu ganimetler geri alınıp bir yerde toplanır. Ardından ganimetler kati olarak taksim edilir.⁹⁹ Ganimetlerin içinde ganimet mallarını taşıyabilecek binekler varsa, ganimetler bu bineklerle taşınır. Beytülmale ait fazladan binekler de ganimetlerin taşınması için kullanılır. Fakat taşıyıcı binekler, askerlerin yahut başka şahısların mülkleri ise bir görüşe göre ganimet mallarını taşımaları için binek sahipleri zorlanamaz. Nitekim bu, cebren kira akdi başlatmak olur. Kira akdinde ise tarafların rızası şart olduğu için binek sahiplerinin cebredilmesi mümkün değildir. Diğer görüşe göre binek sahipleri zorlanabilir. Nitekim burada umumun zararını, hususi bir zarar ile defetmek mevzubahistir.¹⁰⁰

⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/405.

⁹⁶ A.g.e., VIII/402; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyî Hindîyye*, IV/193.

⁹⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/405.

⁹⁸ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/455; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13-14.

⁹⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/405; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/459.

¹⁰⁰ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/459.

Ganimet malları darüislama taşındıktan sonra henüz askerlere taksim edilmemişse askerlerin bu mallar üzerinde tasarrufta bulunması mümkün değildir. Nitekim mal üzerinde tasarrufta bulunabilmek ancak kesin mülkiyet sabit olduğu zaman mümkün olur. Askerlerin ferdî olarak kesin mülkiyeti henüz oluşmamıştır. Bu sebeple satış yapsalar yahut köle âzâd etseler bu fiilleri netice doğurmaz.¹⁰¹

2.5.1. Yardımcı Kuvvetlerin Payı

Darülharpte, orduya sonradan katılan yardımcı kuvvetler de ganimet mallarına hak kazanır. Hatta, ordu zafer elde edip ganimeti darüislama taşıdığı esnada yardımcı kuvvetler orduya katılsa ganimete yine hak kazanırlar. Fakat ganimetler dârüislâma girdikten sonra yardımcı kuvvetler orduya katılırsa bu takdirde ganimete hak kazanamazlar.¹⁰²

Zira darülharpte iken onu darüislama taşıyan askerler ganimete henüz malik olmazlar. Sadece ganimet malında hakları sabit olur. Ganimetlerin mülkiyeti ise ancak dârüislâma çıkarıldıktan sonra kesinleşir. Taksim edilince de sabitleşir.

Bu sebeple yardımcı kuvvetler, orduya ancak mülkiyet kesinleşmeden darülharp topraklarında katılırsa ganimette hak sahibi olurlar. Darüislama ganimetler çıkarıldıktan sonra, ganimetlerin mülkiyeti ordu üzerinde kesinleştiği için bu andan itibaren orduya katılan yardımcı kuvvetler ganimete hak kazanamazlar.

Ganimet malları, hükümdarın içtihağı yahut askerlerin ihtiyacı üzerine darülharpte askerlere taksim olunmuşsa, yardımcı kuvvetler ganimet mallarında hak sahibi olamazlar. Nitekim taksîmat sahih olmuş ve askerlerin mallar üzerindeki mülkiyeti sâbit olmuştur. Aynı şekilde hükümdar, ganimet mallarını darülharpte yken satmışsa yardımcı kuvvetler sonradan orduya katılsa ganimete hak kazanamazlar.¹⁰³

İslam ordusu darülharpte bir beldeyi fethedip orayı tam ele geçirdikten sonra yardımcı kuvvetler fethedilen beldeye gelip orduya katılsa ganimette hak sahibi olamazlar.¹⁰⁴

¹⁰¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/405.

¹⁰² Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/193.

¹⁰³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/407; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/193.

¹⁰⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/408; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/193.

Zira fethedilen belde artık İslam memleketi olmuştur. İslam memleketi olmasıyla ganimetler korunmuş ve üzerindeki mülkiyet kesinleşmiştir.

Mesela hükümdar tarafından bir düşman memleketine gönderilen birbirinden farklı askeri birlikler farklı kalelerden ganimet elde edip bu ganimetler henüz darüislama çıkarılmadan, askeri birlikler birbirine katılsalar ganimetlerin tamamında müştereken hakları olmuş olur. Zira bunların fiili muayyen bir düşmanı zaafa düşürdüğü için her biri diğerinin yardımcı kuvveti mesâbesindedir.¹⁰⁵

Ordu içerisindeki fiili olarak harp eden askerlerle, geri hizmetlerde yardım için bulunanların ganimetlere hak kazanma bakımında farkları yoktur. Nitekim bunların orduda bulunma sebebi aynıdır. Burada mühim olan düşmanla harp etmek maksadıyla darülharb topraklarına girmek ve harbi müşahede etmektir. Bu gaye ile darülharb topraklarına girildikten sonra hastalık yahut başka bir meşru sebeple harbe bilfiil katılamayanlar da ganimet malına ortak olurlar.¹⁰⁶

2.5.2. Piyade ve Süvarilerin Payı

Ganimetler taksim edilirken süvarilere (atlı askerler) iki hisse, piyadelere (yaya askerler) ise bir hisse verilir. Süvariler bir hisse kendisi bir hisse de atı için alır.¹⁰⁷ Bu taksim İmam Ebu Hanife'ye göredir. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise süvariye üç hisse verilir. Bir hisse kendisi için iki hisse de atı için verilir.¹⁰⁸ İmam Şafî' de bu görüştedir.

Harbe birden fazla atla katılan askere de tek süvari hissesi verilir. İkinci atı için ayrıca hisse verilmez. İmam Ebu Yusuf'a göre ise ikinci at içinde hisse verilir. İkiden fazla at için ise ittifakla pay verilmez.

Atların Arap yahut Acem (Arap olmayan) atı olması, süvarilerin alacağı hisse bakımından fark etmez. Atlar hangi ırktan olursa olsun süvarilerin payı eşittir.¹⁰⁹ Fakat

¹⁰⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/396.

¹⁰⁶ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/458.

¹⁰⁷ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/412.

¹⁰⁸ Halebî, *Mültekâ*, III/17; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/412.

¹⁰⁹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/470-72; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyî Hindiyîye*, IV/202.

harbe, deve, katır veya merkep gibi hayvanıyla katılan, piyade gibidir. Süvari hissesi alamaz.¹¹⁰

Süvari olarak darülharbe girdikten sonra atı helak olan kişi süvari hissesine hak kazanır. Aynı şekilde piyade olarak darülharbe girdikten sonra at temin eden kişi de piyade hissesine hak kazanır. Burada darülharbe girme anı esastır.¹¹¹ Bu sebeple ordu kumandanının, ordu darülharbe girerken süvari ve piyadeleri tespit etmesi lazımdır.¹¹²

Bir asker darülharbe atlı olarak girse, ardından atını satsa, rehin verse, birine bağışlasa, emaneten verse yahut kiraya verse *zahirü'r rivâyeye*¹¹³ göre bu kişinin süvari hissesi alma hakkı sakıt olur ve kendisine piyade hissesi verilir. Zira askerin bu fiileri yapması darülharbe girerken atla harp etmeyeceğine delâlet etmektedir. Bu asker atını harp bittikten sonra satarsa ittifakla süvari hissesi alır. Fakat harp esnasında satarsa süvari hissesi alma hakkı sakıt olur. Nitekim atını en çok talep edilecek vakitte yani harp esnasında satması ticaret maksadı olduğunu aşikâr etmektedir.¹¹⁴

Atlı olarak darülharbe girilmekle birlikte harp sahasının darlığı, ağaçlık olması yahut denizde harp edilmesi veya kale kapısında harp edilmesi gibi sebeplerle piyade olarak harp eden asker ganimetten süvari hissesi alır.¹¹⁵

Süvari hissesi için, atın gaziye ait olma şartı yoktur. Kiralanmış, ariyet olarak alınmış hatta gasbedilmiş atla harp eden gaziye de süvari hissesi verilir.¹¹⁶

¹¹⁰ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/202.

¹¹¹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/473; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/411.

¹¹² Halebî, *Mültekâ*, III/17.

¹¹³ Zahirü'r rivâye: Hanefî mezhebinin müctehidlerinden Muhammed b. Hasan eş-Şeybânî'nin telif ettiği, mezhebin bidayet devrindeki temel görüşleri ihtiva eden beş eserin (el-Aşl, el-Câmi'u's-şagîr, el-Câmi'u'l-kebîr, es-Siyerü'l-kebîr ve ez-Ziyâdât) müşterek ismidir. Bkz. Eyyüp Said Kaya, "Zâhirü'r-Rivâye", içinde *DİÂ* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), XLIV/101.

¹¹⁴ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/474; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/411; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/203.

¹¹⁵ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/80; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/474; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/203.

¹¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/413.

2.5.3. Ganimet Payına Hak Kazanamayan Sınıflar

Düşmanla harp ederken şehit olan askerlerin yahut ganimetler ele geçirilip darüislâma henüz çıkarılmadan vefat eden askerlerin ganimet malından payları yoktur. Bu sebeple mirasçılarına ganimet payı verilmez. Ganimet malları darüislâma çıkarıldıktan sonra vefat eden askerlerin ise payları kesinleşir ve mirasçılarına intikal eder. Şafî mezhebinde ise düşman hezimete uğratıldıktan sonra vefat eden askerlerin ganimetteki payı varislerine intikal eder.¹¹⁷

Bu ihtilafın sebebi evvelki bahislerde de izah edildiği veçhile, Hanefi mezhebinde, ganimetlerin mülkiyetinin darüislâma taşınması ile katileşmesidir. Ganimetler darüislâma çıkarılmadan, orduda vefat eden askerlerin henüz ganimet üzerindeki mülkiyeti katileşmez ve mirasçılara intikal etmez. Şafîlere göre ise ganimetler ele geçirildiği anda mülkiyet de katileştiği için bu ele geçirmeden sonra vefat eden askerlerin ganimetteki payları, ganimetler, darüislâma henüz çıkarılmamış olsa bile sabit olur ve mirasçılarına kalır.¹¹⁸ Düşmana karşı harp eden kölelere, çocuklara, kadınlara, mecnunlara,¹¹⁹ zimmîlere, mâtuhlara,¹²⁰ mükâteblere¹²¹ ganimet malından

¹¹⁷ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/80.

¹¹⁸ A.g.e., X/80.

¹¹⁹ Cünûn, aklın bir bakımdan yok olması ve bozulmasıdır ki, kişinin fiillerinin ve sözlerinin düzgün bir şekilde meydana gelmesine mani olur. Bu halde olan kimseye “mecnun” denilir. Mecnun iki kısımdır: Biri mecnûn-ı mutbıktır ki cünunu bütün vakitleri kaplar. Yani mütemadidir. Diğer mecnûn-ı gayr-i mutbıktır ki cünun hali bazen olup, bazen olmaz. Cünun hali olmadığı zamanlar tasarrufları geçerli olur; cünun hali olduğu zaman bütün tasarrufları bâtil olur. Bkz. Ali Haydar Efendi, *Dürerü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*, çev. Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem, 2. bs (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017), III/1769-1820.

¹²⁰ Matuh, Mecelle’de yalın bir ifadeyle şöyle izah edilmiştir: “[Ma’tûh] lügaten aklı eksik demektir ve şer’an [ol şuurunu bozulmuş olan kimsedir ki] anlayışı az, konuşması karışık, idaresi bozuktur; yani [anlayışı az ve sözü karışık ve idaresi bozuk olur.] Fakat mecnun gibi vurmaz ve sövmez. Sözü karışık olmakla birlikte, bazı sözleri akıllı insanların sözüne, bazı lafları da mecnunların laflarına benzer.” Bkz. A.g.e., III/1771.

¹²¹ Hürriyetine kavuşmak için efendisiyle anlaşma yapan köleye “mükateb” köle denir. Bkz. Fahrettin Atar, “Mükâtebe”, içinde *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), XXXI/530.

sehim verilmez. Bununla birlikte hasta ve yaralıları tedavi eden kadınlara, yol gösteren zımmîlere de ganimet malından sehim verilmez. Baştan beri sayılan sınıfların tamamına, ganimetlerin henüz beşte biri çıkarılmadan bir miktar şey verilir. Buna “razh” denir. Bunun miktarı gazilere verilen sehim miktarından az olur. Fakat orduya yol gösteren zımmîye, gaziye verilen sehim miktarından fazla razh verilebilir. Buna verilen razh, ücret kabilindendir.¹²²

Bu sınıflara ganimet mallarından bir miktar şey verileceği Hz. Peygamber’in tatbikatında mevcuttur. Nitekim Hz. Peygamber, Hayber harbinde, Medine Yahudilerinden on kadar kimseden yardım istemiş ve ganimet mallarından bir miktar şey vermiştir.¹²³

Ebû Hureyre, Hz. Peygamber’in kadın, çocuk ve kölelere ganimetten pay vermediğini, fakat onlara gönül alıcı bir mükafat verdiğini nakletmiştir.¹²⁴ Necdet b. Âmir el-Harûri, İbn Abbâs’a mektup yazarak ganimetten kadın ve kölelerin pay sahibi olup olmayacağını sorduğunda, İbn Abbâs, onlara ganimetten pay olmayacağını fakat kendilerine bir parça hediye verilmesini söylemiştir.¹²⁵ Köleler harp etmeyip yalnızca efendisinin hizmetiyle meşgul olsalar, bu takdirde onlara mükafat da verilmez.¹²⁶

Ganimet payına hak kazanamayan sınıflardan birisi de orduya ticaret maksadıyla katılanlardır. Bunların niyeti ticaret olduğundan ganimetten sehim verilmeyeceği gibi, mükafat da verilmez. Fakat düşmana karşı harp ederlerse ganimetten sehim alırlar. Çünkü burada asıl maksatlarının harp etmek olduğu, ticaretin ise yan bir iş olduğu anlaşılmış olur.¹²⁷

¹²² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/414.

¹²³ A.g.e., VIII/414.

¹²⁴ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/81.

¹²⁵ Müslim, “Cihad”, 139.

¹²⁶ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/81.

¹²⁷ A.g.e., X/82.

2.6.Ganimet Malından İstifade

Darülharbde ele geçirilen ganimetlerin içinde yiyecek ve yem gibi şeyler varsa, askerler bunlardan ihtiyacı kadarını kendileri ve hayvanları için alabilir. Burada ihtiyacın şart olup olmaması hususunda farklı rivayetler mevcuttur. İmam Muhammed'in es-Siyeru's-Sağir isimli eserinde ihtiyaç şart koşulmuşken; es-Siyerul-Kebîr'de şart koşulmamıştır. Şart koşulmaması istihsana göredir.¹²⁸

Serahsî'ye göre "ihtiyaç duyma" sözü, ihtiyaç duymanın şart olduğu için değil, böyle söylenegeldiği içindir. İhtiyaç sahibi olan da olmayan da yiyeceklerden alabilir.¹²⁹ Bununla birlikte gazilerin darülharbde bulunması zaten kendisinin ve bineğinin yiyeceği hususunda ihtiyaç halinde olduğuna delildir. Nitekim bunları yanlarında bulundurup taşımaları mümkün değildir. Düşman topraklarında bunları satın alacakları kimseyi de bulmaları mümkün değildir. Güç kullanarak alacakları ise zaten ganimete dahil olur. Bunlara ihtiyaç duyulduğu belli olduğu için mübahlık hükmü caridir. Bu sebeple darülişlâma varıncaya kadar ihtiyacı olan olmayan herkesin bunlardan almaları caiz olur.¹³⁰

Fakat darülişlâma girildiği andan itibaren, askerlerin yiyecek ve yem alma imkanı doğmuş ve zaruret ortadan kalkmıştır. Bu andan itibaren ganimet malları içindeki yiyecek ve yemlerden faydalanılmaz. Bunlar ganimet malı olarak kesinleşir.¹³¹ Elde kalan yiyecek ve yemler ise eğer ganimetler taksim edilmemişse ganimete konur. Fakat ganimetler taksim edilmişse bunlar lukata hükmünde olur. Yani kendisi fakir ise bunları tüketir, zengin ise elinde bulunan yem ve yiyeceği satarak bunun parasını fakirlere tasadduk eder.¹³²

Askerler tüketmek için aldığı yiyecek ve yemleri satamazlar. Nitekim kendilerine bu yiyecek ve yemler, ihtiyaçlarından dolayı faydalanmaları için mübah kılınmıştır.

¹²⁸ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/461; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/409.

¹²⁹ Serahsî, *Mebûsûl*, 2008, X/62.

¹³⁰ A.g.e., X/63; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/461.

¹³¹ Serahsî, *Mebûsûl*, 2008, X/63.

¹³² A.g.e., X/91.

Askerler bunları satarlarsa elde edilen para ganimet malları arasına konur. Ganimetler taksim olunmuşsa bu para lukata hükmünde olur.¹³³

Ganimet mallarında bulunan silah, elbise ve binek ihtiyaç halinde askerler tarafından kullanılabilir. Askerlerin ihtiyaç olmadan, mesela kendi eşyaları eskimesin diye bunları kullanması mekruhtur. İhtiyaç halinde ise askerler bunları alıp kullanır, ihtiyaç kalmayınca ganimet mallarına geri koyarlar.¹³⁴

Eğer askerlerin tamamı bu mallara ihtiyaç duyuyorsa kumandan ganimetleri darülharbde taksim edebilir. Askerlerin ihtiyaçları olmadan taksim yapmak ise mekruhtur.¹³⁵ Ganimetlerin ihtiyaç halinde darülharbde taksim edilebileceği evvelki bahislerde izah edilmişti.

İhtiyaç olup olmamasına bakılmaksızın odun, yağ, koku, ot gibi şeylerden faydalanılması caizdir.¹³⁶

Ganimet mallarının darülharbde satılmaları caiz olmadığı gibi mülk edinilmesi de caiz olmaz. Nitekim darüislama varılmadan ganimet malları üzerindeki mülkiyet henüz kesinleşmiş değildir.¹³⁷ Satılması caiz olmadığı halde ganimet malından satılmışsa

¹³³ A.g.e., X/91.

¹³⁴ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/461-62; Halebî, *Mültekâ*, III/14-15. Ganimetler taksim edilinceye kadar askerler arasında şirket-i milktir (müşterek mülkiyet). Askerlerin yiyecek ve yem ihtiyacı süreklilik arz ettiği için bunlar darüislâma varıncaya kadar ganimet malları dışında tutulur. Silahlarda ise vaziyet böyle değildir. Askerlerden her birisi silahlarını yanında taşıyabildiği için daimî ihtiyaç hali mevzubahis değildir. Bu sebeple silahlar ganimet mallarının dışında tutulmaz. Faydalanmanın mübah olması ise hakiki ihtiyaç haline mahsustur. Nitekim zaruret halinde kişinin başkasına ait bir maldan faydalanması caizdir. Ganimet malları ise müşterek mülkiyet olduğu için bu maldan faydalanan askerin de onda hakkı vardır. Kendisinin hakkının bulunduğu maldan faydalanması ise başkasının malından faydalanmasından daha mukaddemdir. Bkz. Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/63.

¹³⁵ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/462; Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/64.

¹³⁶ Halebî, *Mültekâ*, III/15.

¹³⁷ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/462; Halebî, *Mültekâ*, III/15.

fesada mani olmak için derhal geri alınır. Geri alınması mümkün değilse elde edilen bedel ganimet mallarına konur.¹³⁸

2.7.Ganimet Malından Çalma (Gulûl)

Gulûl, lügatte “gizlemek, hırsızlık yapmak, bir şeyi gizlice almak; hıyanet etmek” manalarına gelir.¹³⁹ İstilahta ise ganimet mallarından bir şeyi çalmak, bu mallar taksim edilmeden evvel, hıyanet yoluyla bir şey almak manasına gelir.¹⁴⁰ Gulûl yapmak haram kılınmıştır. Ayet-i Kerîme’de mealen "Kim emanete (devlet malına) hıyanet ederse, kıyamet günü, hainlik ettiği şeyin günahı boynuna asılı olarak gelir".¹⁴¹ buyrulmuştur.

Hiz. Peygamber muhtelif hadîs-i şerîflerinde ganimet malından çalmayı menetmiştir: “Ganimetten mal çalmak, cehennem korundandır”,¹⁴² “Bir ipi, bir iğneyi bile getirip verin. Ganimetten mal çalmak, kişi için kıyamet gününde utanç verici bir şeydir, ayıptır”.¹⁴³

Ganimet malından eşya çalan askere hadd cezası olan el kesme tatbik edilmez. Zira bu cürmü işleyen askerin ganimet malında hakkı vardır.¹⁴⁴ Kişinin ortak olduğu bir malı

¹³⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/403; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/462. Askerlerin yiyecek zarureti olması halinde ganimet malından bir miktar satılması caiz görülmüştür. Bununla birlikte ganimetlerin taksim edilmeden evvel askerler tarafından satılamayıp, hükümdarın ise satabileceği zikredilmiştir. Bkz. İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/403-5.

¹³⁹ Ferhat Koca, “Gulûl”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), XIV/190.

¹⁴⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/399.

¹⁴¹ Âl-i imrân 3/161

¹⁴² İbn Ebû Şeybe, *Musannef*, VII/106.

¹⁴³ Abdurrezzak, *Musannef*, V/243; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV/127; İbn Mâce, *Cihad* 34; Beyhakî, *es-Sünenül-kübrâ*, VII/17.

¹⁴⁴ Serahsî, *Mebisûl*, 2008, X/92.

çalmasıyla eli kesilmez.¹⁴⁵ Fakat çaldığı malı ganimetlere geri koyar. Ona tazir cezası tatbik edilir.¹⁴⁶

Ganimetten bir şey çalan kimse daha sonradan pişman olup hükümdara gelse eğer ordu dağılmışsa, hükümdar onu getirene verip hak sahiplerine vermesini emredebileceği gibi isterse o malı ondan alıp beşte birini hak sahiplerine verir, kalan beşte dördü lukata hükmünde olur. Hükümdar hak sahiplerini bulamazsa, onu ya tasadduk eder veya beytülmale koyup bunu kayda geçirir.¹⁴⁷

2.8.Ganimetten Fazladan Pay Tahsis Etme (Tenfil)

Hükümdar lüzum gördüğü takdirde askerleri harbe teşvik etmek için fazladan sehim, hediye yahut para vermek suretiyle tenfilde bulunabilir. Hükümdarın, gazilere böyle bir mükâfat vaat etmesi yani tenfilde bulunması müstehap görülmüştür. Nitekim Ayeti Kerimede mealen: "Ey Peygamber! Müminleri cihada teşvik et".¹⁴⁸ buyrulmuştur.¹⁴⁹ Bu hitap, Hz. Peygamber ve ondan sonra gelen her hükümdar içindir. Hükümdarların tenfilde bulunması gazilerin canlarını tehlikeye atmaya ve düşmanla kahramanca cihad etmeye teşvik eder.¹⁵⁰

Tenfil ise, ya tenfil-i âm, yahut da tenfil-i hasır. Tenfil-i hâs ordudan bir kısım gazilere yapılan tenfiledir. Ordunun tamamına yapılan tenfile ise tenfil-i âm denir.

Tenfil-i âm iki şekilde meydana gelir: Hükümdar gazilere hitaben “Her kim ne elde ederse kendisinin olsun”, şeklinde tahsiste bulunabilir. Bu şekilde yapılan tahsis neticesinde gaziler, elde ettikleri mallara, esirlere o esnada mâlik olurlar.¹⁵¹ Gazilerin malik oldukları bu tenfil mallarının beşte biri beytülmal için alınmaz. Bu mallara

¹⁴⁵ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/374.

¹⁴⁶ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/92.

¹⁴⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/426.

¹⁴⁸ el-Enfâl 8/65.

¹⁴⁹ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/419; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/17; Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/90.

¹⁵⁰ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/419-20.

¹⁵¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/373.

kimsenin iştirak etmesi de mümkün değildir. Bununla birlikte bir gazi darülharbde ölse ganimet sehmi mirasçılarına intikal etmez fakat bu gazinin elde ettiği tenfil malı mirasçılarına intikal eder.¹⁵²

İkinci şekli ise: Hükümdar gazilere hitaben “Her ne elde ederseniz hepinizin olsun”, diyerek elde edilecek bütün ganimeti, ordunun tamamına tenfil olarak vermesi şeklinde olur. Tenfilin bu şekilde yapılması caiz değildir.¹⁵³ Zira tenfilden maksat gazileri harbe teşvik etmektir. Bu ise bazılarına ganimetten alacağı sehimden daha fazla bir şey vermekle olur. Elde edilen ganimetin tamamı ordunun bütün neferlerine tenfil olarak verilirse, tenfilden hedeflenen gaye gerçekleşmediği gibi süvarilerin piyadelere göre fazladan olan sehimleri de iptal edilmiş olur.¹⁵⁴ Nitekim elde edilen ganimet herkese eşit olarak taksim edilmiş olur.

Ele geçen ganimetin tamamının orduya tenfil olarak verilmesi mümkün olmasa bile hükümdarın darülharbdeyken düşmana göndereceği bir seriyyeye¹⁵⁵ böyle bir tenfilde bulunması caizdir. Yani hükümdar, düşmana seriyye gönderip, “Elinize geçen sizindir”, demek suretiyle ele geçirecekleri ganimetin tamamını yahut bir kısmını tenfil olarak vermesi mümkündür.¹⁵⁶

Yukarıda izah edildiği üzere ordunun tamamına bütün ganimetin tenfil verilmesinde, umumileştirme olduğu için tenfilin, harbe teşvik mantığına münasip düşmemektedir.

¹⁵² Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/214; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/425.

¹⁵³ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/214; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/421; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/373.

¹⁵⁴ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/18; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/423; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/373.

¹⁵⁵ Seriyye, düşman üzerine sevk edilen, en azı beş en çoğu ise üç yüz yahut dört yüz kadar olan askeri birliğe denir. Gece vakti yol aldıkları için bu isim verilmiştir. Geceleyin vazifeye çıkanlara seriyye, gündüz çıkanlara ise sâriye denir. İslam Tarihinde ise Hz. Peygamber'in bizzat kumanda ettiği harplere “gazve”; Ashâbdan birisinin kumandasında sevk ettiği kuvvetlere de “seriyye” denir. İslam Tarihinde 27 tane gazve ve 47 tane meşhur olan seriyye vardır. Bkz. Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/18; Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît*, 2013, VI/5797; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/421.

¹⁵⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/421; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/214.

Zira teşvik olan asker de teşvik olmayan asker de aynı payı alacaktır. Hatta herkese eşit sehim verildiği için süvarilerin alması icap eden payın da iptali mevzubahistir.¹⁵⁷ Düşmana hususi olarak gönderilen seriyyeler, ordunun tamamını değil, bir birliğini teşkil etmektedir. Bu sebeple bunlara yapılan tenfilde umumileştirme olmayıp belli bir kesime has teşvik mevzubahistir. Orduyla farklarının bu olduğu anlaşılmaktadır.

Bu seriyyeye, beşte bir beytülmal için alındıktan sonrasını da tenfilde bulunmak caizdir. Mesela hükümdar gönderdiği seriyyeye “beşte birden sonrasının üçte biri veya dörtte biri sizindir.” derse önce beşte biri ayrılır, sonra kalandan seriyyenin tenfili verilir. Bundan sonra kalan da ganimet malı olur.¹⁵⁸

Öldürülen düşmanın üzerindeki elbisesi, silahı, parası, üzerindeki eşyalar, yahut bineği, bineğindeki eşyalar, yüklü olan şeylerin tamamına seleb denir.¹⁵⁹ Eğer hükümdar düşmanın selebini gazilere tahsis etmişse yani “Her gazi, öldüreceği düşmanın selebine (elbisesine, parasına, silahına, bineğine, bineğindeki eşyalara) nail olsun”. Şeklinde tenfil yapmışsa bu da tenfil-i âmin ilk şekline girer ve caizdir.¹⁶⁰ Bu takdirde düşmanı öldüren gazi sayılan eşyaların tamamına malik olur.¹⁶¹

Hükümdar, gazilere düşmanın selebini tahsis etmemişse yani tenfilde bulunmamışsa gaziler öldürdüğü düşmanın selebini alma hakkına sahip değildir.¹⁶² Hükümdar tenfilde bulunduğu takdirde ordunun tamamının bu ilanı duyması şart değildir. Zaten hükümdarın buna muktedir olması zordur.¹⁶³ Şafî mezhebine göre hükümdar tahsis etmese dahi meydan harbinde düşmanı öldüren gazi onun selebine hak kazanır.

¹⁵⁷ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/18.

¹⁵⁸ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/215.

¹⁵⁹ A.g.e., IV/215.

¹⁶⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/373.

¹⁶¹ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/215; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/425.

¹⁶² Serahsî, *Mebisûl*, 2008, X/85; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/215.

¹⁶³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/421.

Şafîiler, Hz. Peygamber'in şu hadis-i şerîfini delil almıştır: "Kim birini öldürürse onun selebi öldürene aittir".¹⁶⁴

Hanefîlere göre Hz. Peygamber'in bu hadis-i şerîfi, şer'i bir hüküm koymak için değil harp esnasında ashâbını teşvik içindir.¹⁶⁵ Nitekim Müslümanlar harpte geri kaçıştıkları esnada düşmana saldırmak için teşvik ihtiyacı doğmuş, Hz. Peygamber o esnada bunu buyurmuştur. Ayet-i Kerîme'de de mealen: "Sonra gerisin geri kaçtınız".¹⁶⁶ buyrulmuştur. Malik b. Enes: "Resulullah'ın Huneyn günü dışında 'Kafiri öldüren için onun malı ganimettir', buyurduğu vâki değildir". Buyurmaktadır.¹⁶⁷

Tenfilî, ganimetten sehim veya razh alan herkes alabilir. Yani harp eden gaziler tenfil aldığı gibi harp eden kadın, köle, tüccar, zimmîler de tenfile hak kazanır. Bununla birlikte tenfil ancak harpte öldürülmesi mübah olan kimselerin eşyalarında bahis mevzuudur. Kadın, mecnun gibi öldürülmesi caiz olmayan kimselerin eşyaları tenfil olarak alınamaz.¹⁶⁸

Hükümdar yahut hükümdarın tayin ettiği bir kumandan "Kim bir düşmanı öldürürse, onun selebi öldürenin olsun" derse, daha sonra kendisi bir düşmanı öldürürse istihsânen, öldürdüğü düşmanın selebi kendisinin olur. Fakat ordusuna hitaben bunu söylerse: "Sizden kim bir düşmanı öldürürse, onun selebi öldürenindir", diyerek daha sonra kendisi bir düşmanı öldürürse, ordusuna tenfilde bulunduğu için öldürdüğü düşmanın selebini alamaz. Aynı şekilde hükümdar yahut kumandan, "Ben bir düşmanı öldürürsem, onun selebi benimdir" deyip, daha sonra kendisi bir düşmanı öldürse onun selebini alamaz. Fakat bu ifadesinden sonra tekrar ordusuna hitaben "Her

¹⁶⁴ Muvatta, Cihad 973; Ahmed b. Hanbel, Müsned, V/306; Buhârî, Megâzî 55; Ebû Dâvûd, Cihad 135; Tirmizî, Siyer 13; Ibn Hibbân, Sahih, VIII/101.

¹⁶⁵ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/420-21; Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/89.

¹⁶⁶ El-Tevbe, 9/25

¹⁶⁷ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2021, I/420-21.

¹⁶⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/421.

kim bir düşmanı öldürürse, onun selebi kendisinin olsun” deyip, bir düşmanı öldürürse onun selbini alır.¹⁶⁹

Kumandan, düşmanın selebini tenfil edebileceği gibi, “kim, bir baş getirirse, ona ganimetten şu kadar dirhem verilecek” şeklinde tenfilde bulunursa, bu tenfil de geçerli olup, yalnızca esir olmayan erkekler için tenfil verilir. Fakat, harp sonlarına doğru, düşmanlar mağlup olup dağıldıkları zaman bu geçersizdir.¹⁷⁰

Kumandan darülharbde, harp başlamadan önce tenfilde bulunsa, bu tenfilin hükmü ordu darülsîlâma dönüncüye kadar devam eder. Fakat ordu artık harp için saf olduktan sonra kumandan tenfilde bulunursa, bu tenfilin hükmü yalnızca bu harp için olmuş olur.¹⁷¹

Kumandan tenfilde bulunduktan sonra yeni bir kumandan gelip ilk kumandan azledilmiş olsa onun yaptığı tenfil de sona erer. Fakat yeni kumandan gelmeyip ilk kumandan ölse, askerler de başlarına başka bir kumandan tayin etseler, ilk kumandanın tenfilinin hükmü devam eder. Bununla birlikte tayin edilen kumandan ilk kumandanın tenfilini iptal ederse, bu tenfilin hükmü sona erer. Yahut hükümdar orduya: “Kumandanınız ölürse, falan kimse kumandanınız olsun”. Derse ilk kumandanın tenfilinin hükmü yine sona erer.¹⁷²

Elde edilen ganimet malları, darülsîlâma çıkarıldıktan sonra hükümdarın artık tenfilde bulunması mümkün değildir. Fakat beytülmal için alınan ganimetin beşte birinden tenfilde bulunması caizdir. Ganimet mallarının darülsîlâma çıkarıldıktan sonra tenfilde bulunulması caiz olmadığı gibi darülharbde ganimet malları ele geçirildikten sonra da tenfilde bulunmak caiz olmaz.¹⁷³ Nitekim tenfilde bulunmanın maksadı orduyu harbe teşvik etmektir. Düşman mağlup edilip, ganimetler ele geçirildikten sonra bu gaye mevzubahis olmaz.

¹⁶⁹ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/217; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/420-21.

¹⁷⁰ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/220-221.

¹⁷¹ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/422; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/220.

¹⁷² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/422.

¹⁷³ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/90; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/424-25.

2.9.Seriyyelerin Elde Ettiği Ganimet

Harp cihetinden kuvvet sahibi olan kalabalık bir birlik hükümdarın iznini almadan düşman topraklarına akın düzenleseler dahi elde ettikleri ganimetlerin beşte birini beytülmale verirler. Kalan beşte dördü ise kendilerinin olur. Zira ganimet, kuvvet ve galebe yoluyla düşmandan alınan mal olduğu için bu halde elde ettikleri mallar da ganimet sayılır.¹⁷⁴

Fakat böyle kuvvetli bir birlik olmayıp bir veya iki kişi hükümdarın izni olmaksızın, düşman topraklarına saldırırsalar, bunların saldırıp elde ettiği şeyler ganimet olmaz. Binaenaleyh bunların aldıkları malların beşte biri beytülmale verilmez. Nitekim ganimet, hırsızlık, kapma, aldatma suretiyle değil kuvvet ve galebe yoluyla elde edilir. Bunların aldığı şeyler ise kapma ve çalma yoluyla olmuştur.¹⁷⁵ Bir birliğin kuvvetli olup olmaması hususunda muhtelif görüşler nakledilmiştir. Bir görüşe göre üç kişinin elde ettiği mallardan beşte bir alınmaz; zira kuvvet sahibi bir birlik sayılmazlar. Fakat dört kişinin elde ettiği mallardan beşte bir pay alınır. İmam Ebu Yusuf'a göre ise yedi kişi bile kuvvet sahibi bir birlik sayılmaz. On kişi olduğu takdirde öyle sayılır.¹⁷⁶

Bir veya iki kişinin hükümdarın izniyle düşman topraklarına girmesi halinde ise elde ettikleri mallar hususunda iki rivayet olmakla birlikte meşhur olan rivayete göre bu mallar ganimet sayılır ve beşte birlik kısmı beytülmal için ayrılır. Bunun sebebi ise hükümdarın, bunların yaptıkları fiile izin vermesiyle ihtiyaç olduğu zaman yardımcı kuvvet göndereceğini taahhüt etmiş olmasıdır. Bu halde ise bunların düşmana karşı koyma kuvveti varmış gibi kabul edilir.¹⁷⁷ Hatta bir zımmî, hükümdar izniyle düşman topraklarında mallar elde etse bunlar yine ganimet olur.¹⁷⁸

Hükümdar kendi ihtiyarıyla, birkaç Müslümana düşman topraklarında elde ettiğiniz mallardan beşte bir almam derse, bu takdirde birliğin kuvvet sahibi olup olmamasına

¹⁷⁴ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/480-481; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 418-19.

¹⁷⁵ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/480; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/418.

¹⁷⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/419-420.

¹⁷⁷ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/480.

¹⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/419.

bakılır. Birlik kuvvet sahibi ise malların beşte birini almaması caiz olmaz. Fakat kuvvet sahibi bir birlik değilse beşte birini almayabilir.¹⁷⁹

2.10. Düşman İstilasında Ganimet

İstila, lügatte mutlaka galebe ve üstün olmak manasına gelir. Fıkhî istilahta ise, bir kavmin malları veya memleketine diğer bir kavmin galebeyle elde etmesine denir.¹⁸⁰

Darülharbde gayrimüslim kavimlerden biri, diğerini istilâ etse bu tarikle elde ettiği mallara ve esirlere o anda malik olur.¹⁸¹ Yani kendi memleketlerine bunları çıkarmadan mülklerine girmiş olur.¹⁸² Galip gelen gayrimüslim kavme daha sonra Müslümanlar galip gelse onların şahsî mallarına sahip olacakları gibi diğer gayrimüslim kavimden ele geçirdikleri mallara da sahip olurlar.¹⁸³

Gayrimüslim düşman, harp neticesinde, Müslümanların mallarını ele geçirirse bunlara da mâlik olurlar. Fakat burada Müslümanlardan aldıkları malları kendi memleketlerine götürmeleri şarttır. Kendi memleketlerine bu malları götürmeden mülkiyetini kazanamazlar.¹⁸⁴ Darüislâmdan kaçıp darülharbe giden hayvanlara da harbîler malik olurlar.¹⁸⁵

İmam Malik ve İmam Şafiî'ye göre harbîler Müslümanların mallarına aslâ mâlik olamazlar. Çünkü Müslümanların malları hukuken korunmuştur. Bu malları istilâ etmek menedilmiştir. Şer'i memnuat (dinin menettiği şeyler) ile gayrimüslimler de

¹⁷⁹ A.g.e.

¹⁸⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/341; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/428.

¹⁸¹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/486; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyî Hindiyîye*, IV/234; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/428; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

¹⁸² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/429; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

¹⁸³ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/486.

¹⁸⁴ A.g.e.; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/428; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

¹⁸⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

muhattaptır. Binaenaleyh harbîler bu korunmuş mallara istilâda bulunmakla, hukuken mülkiyeti iktisap edemezler.¹⁸⁶

Hanefîlere göre ise harbîler, şer'i hükümlerle muhatap değildirler. Bu sebeple Müslümanların malları, her ne kadar Müslümanlar için masun (dokunulmaz) olsa da harbîler için masun değildir. Bu sebeple Müslümanların mallarına malik olurlar.¹⁸⁷

Bununla birlikte âyet-i kerîmede: “(Allah'ın verdiği bu ganimet malları) yurtlarından ve mallarından uzaklaştırılan yoksul muhacirler için...”¹⁸⁸ Buyrulmuştur. Bu âyet-i kerîmede Allahû Teâlâ, Mekke'den hicret eden müminleri “fakir kimseler” şeklinde tesmiye etmiştir. Fakir kelimesi de esasen gerçekten malı olmayana denir. Nitekim malı olduğu halde buna erişemeyene fakir değil parasız kalmış yolcu denir. Netice olarak hicret eden müminlerin mallarına düşmanın malik olduğuna delâlet vardır.¹⁸⁹

Harbîler, Müslümanların mallarını istilâ edip memleketlerine götürdükten sonra, Müslümanlar, onlara galebe sağlayıp götürdükleri malları geri alsalar, eğer elde edilen mallar taksim edilmemişse ilk sahipleri bunları ganimet malından meccanen (bedelsiz) alırlar. Fakat bu mallar taksim edilmişse bakılır; eğer taksim edilmiş olan mal kıyemî mal ise eski sahibi, malın taksim edildiği gündeki kıymetini, malı temlik etmiş olan gaziye vererek alabilir. Mal kıyemî mal olmayıp mislî mal ise eski sahibi bu malı alamaz.¹⁹⁰ Nitekim Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: “Deveni, paylaşımından önce bulmuşsan karşılıksız olarak alabilirsin. Eğer paylaşımından sonra bulmuşsan ve onu almak istiyorsan, kıymetini ödeyerek alabilirsin.”¹⁹¹

¹⁸⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/431; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

¹⁸⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/428.

¹⁸⁸ el-Haşr 59/8

¹⁸⁹ Serahsî, *Mebisût*, 2008, X/96; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/430.

¹⁹⁰ Serahsî, *Mebisût*, 2008, X/99-100; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/428-29; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/234.

¹⁹¹ Zeyleî, *Nasbu'r-râye*, 111/433. Ayrıca bkz. Dârekutnî, Sünen, 4/14; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsât*, 8/216.

Harbîler, Müslümanlardan istilâyla aldıkları malları henüz kendi memleketlerine çıkaramadan gaziler bu malları harbîlerden geri alsalar, eski sahipleri, mallarını gerek taksimden evvel olsun gerekse taksimden sonra olsun meccanen alırlar.¹⁹²

Harbîlerin Müslümanlardan istila ettikleri mallar gazilerin galebesi yoluyla değil de ticaret yoluyla geri alınsa burada da muhtelif hükümler mevzubahistir.

Mesela harbîler istilâ yoluyla Müslümanların mallarını alsalar daha sonra bir tacir bu malları onlardan satın alıp İslam memleketine getirirse, eski sahipleri tacirin vermiş olduğu parayı ödeyerek mallarını geri alabilir.¹⁹³ Aynı şekilde Müslümanların darülharbe kaçan hayvanları, sonradan tüccarlar tarafından satın alınıp darüislâma getirilse ilk sahibi bedelini ödeyerek hayvanını geri alabilir.¹⁹⁴

Fakat harbîler istilâ yoluyla değilde mesela emanla İslam memleketine gelip, bir Müslümanın malını çalıp kendi memleketlerine götürseler bu takdirde eski sahibi, malı onlardan alıp İslam memleketine getiren tacirden meccanen geri alır.¹⁹⁵ Zira burada harbînin, malı gadr ve hıyanet yoluyla elde etmesi mevzubahistir.¹⁹⁶

Tacir, harbîlerin istila ettikleri malları para ile değil de başka bir mal karşılığında satın almış ise darüislâmdayken eski sahibi, tacirin vermiş olduğu malın kıymetini ödeyerek alabilir.¹⁹⁷

¹⁹² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/429; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/235.

¹⁹³ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/433.

¹⁹⁴ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/494.

¹⁹⁵ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/432; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/406.

¹⁹⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/406.

¹⁹⁷ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/489; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/235; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/433.

2.11. Ganimet Olarak Düşman Arâzileri (Ganaim-i Gayri Me'lûfe)

2.11.1. Arazilerin Fethi

2.11.1.1. Arazilerin Sulhen Fethedilmesi

Hükümdar bir düşman beldesini sulh yoluyla fethettiği takdirde sulh şartlarına riâyet etmesi icap eder. Bu şartlar, sulh yapan hükümdarı bağladığı gibi ondan sonra gelecek olan hükümdarları da bağlar. Bu şartların bozulması yahut değişikliğe uğraması da mümkün değildir.¹⁹⁸ Bunların bozulması ahdi bozmak olarak kabul edilir ki Hz. Peygamber ahdi bozmayı menetmiştir.¹⁹⁹

Sulhen fethedilen belde oradakilerin mülkü olarak kalmaya devam eder. Bu beldeye sulh şartlarına istinaden vergi konulacak olursa arazilerinin hâli esas alınır. Araziler eğer yağmur, dere, kuyu, çeşme, kaynak suyu gibi öşür suyuyla sulanıyorsa öşür; su kanalları ve suni nehirler gibi haraç suyuyla sulanıyorsa haraç alınır.²⁰⁰

2.11.1.2. Arazilerin Anveten (Harp Yoluyla) Fethedilmesi

Düşman arazilerinin harp neticesinde fethedilmesi halinde hükümdar bu arazilerin hukukî statüsünü tayin etmekte ihtiyar sahibidir. Dilerse o beldenin arazilerini gayrimüslim ahaliye bırakır. Kendilerine barınabilecekleri kadar sair ganimet mallarından terkedilir. Kendilerinden cizye, arazileriden de haraç vergisi alınır. Bunlar zımmî statüsünde olup kendileri hür, arazileri de onlara aittir. Satım, hibe gibi tasarrufta bulunabilirler. Hanefî dışındaki mezheplere göre ise bu araziler Müslümanlar için vakıf hükmündedirler. Mülkiyeti devlete aittir. İslam tarihinde bu tatbikat Hz. Ömer devrinde vaki olmuştur. Zira Hz. Ömer fethedilen Irak arazilerini

¹⁹⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/398; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/392-93.

¹⁹⁹ Hz. Peygamber "Gadretmeyin!" buyurmuşlardır. Bkz. Muvatta, Cihad 966; Ahmed b. Hanbel, Müsned, I/300; Dârimî, Siyer 5; Ebû Dâvûd, Cihad 82; Tirmizî, Diyât 14; Ibn Mâce, Cihad 38. "Gadr" hıyanet etmek ve verdiği sözü bozmak manasına gelir ki, bu haramdır. Bkz. Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/10.

²⁰⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/393.

halkına bırakmış, kendilerinden cizye, arazilerinden de haraç almış, bunları ganimet ehli arasında taksim etmemiştir.²⁰¹

Hükümdar dilerse arazilerin beşte birini beytûlmala ayırdıktan sonra kalanını gaziler arasında taksim eder. Bu araziler, Müslümanların mülkü olup öşür alınır. Hz. Peygamber, Hayber'in fethinde bu tatbikatta bulunmuştur.²⁰² Fukaha, gazilerin ihtiyacı olduğu takdirde bu şekilde tasarrufun; gazilerin ihtiyacı olmadığında ise Hz. Ömer'in tatbik ettiği şekilde tasarrufun evlâ olduğu beyan etmişlerdir.²⁰³

Hükümdar bunları yapabileceği gibi fethedilen beldenin halkını, o beldeden çıkarıp yerine başka bir kavmi iskân edebilir. İskân edilen kavim eğer gayrimüslim ise arazilerinden haraç kendilerinden ise cizye vergisi alınır; gayrimüslim değil de Müslüman bir kavim ise bunlardan öşür alınır.²⁰⁴

Hükümdar dilerse, fethedilen arazileri gazilere yahut başkalarına bırakmayıp, ilelebet bütün Müslümanlar namına muhafaza ve vakfeder. Arazinin üzerinde yaşayanın kim olduğu fark etmeksizin bu araziler İslam memleketine dahildir. Bu arazilere “arazi-i memleket” yahut “arazi-i havz” denir.²⁰⁵ İbn Âbidîn, arazi-i memleketi şu şekilde izah etmektedir:

*Bu, üçüncü nevi arazidir. Yani bu nevi arazi, öşriyye ve haraciyye değildir. Buna “memleket arazisi” denilir. Bu, ya asıl malikleri vâriissiz olarak ölüp beytûlmâle kalmış veya harp yoluyla alınıp kıyamete kadar Müslümanlar için bırakılmış olan topraklardır.*²⁰⁶

²⁰¹ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/12; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/398; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/393; Mehmet Erkal, “Öşür”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), XXXIV/99.

²⁰² Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/12.

²⁰³ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/451; Serahsî, *Mebsût*, 2008, X/74; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/398.

²⁰⁴ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13; Mâverdî, *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*, 153; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/398.

²⁰⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/393.

²⁰⁶ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/460.

Bu araziler ekilip biçilmesi için çiftçiye verilir. Hükümdar ya çiftçiye mülk sahibi kabul ederek onlardan haraç alır yahut araziye haraç miktarıyla kiraya verir. Kiraya verdiği takdirde araziden alınan kira hükümdar için haraç hükmünde olur. Alınan kira maktu' bir bedel olduğu takdirde “vazife haracı” olur. Araziden çıkan mahsulden muayyen bir yüzde tahsil edilirse “mukâseme haracı” olur. Bu araziden alınan kira, çiftçi için kira hükmünde olur. Öşür ve haraç hükmünde değildir.²⁰⁷

2.11.2. Arazi Nev'ileri

2.11.2.1. Öşür Arazisi (Arazi-i Öşriyye)

Öşür kelimesi Türkçe'ye Arapça'daki “uşr” kelimesinden geçmiştir. Uşr onda bir manasına gelmektedir. Fıkhî olarak toprak mahsullerinden tahsil edilen zekâtı ifade eder.²⁰⁸ Uşr ıstılahı Hz. Peygamber'in “Semânın ve pınarların suladığı, yâhud sulanmaksızın kendi ince damarlarıyla su emip yetişmiş olan yer mahsûllerinde uşr, yânî onda bir zekât vergisi; kuyulardan, kova ve dolapla sulananlarda ise yirmide bir zekât vergisi vardır”.²⁰⁹ Hadis-i şerifinden gelmektedir.²¹⁰ Öşür, her ne kadar “uşr” yani onda bir manasına gelen bir kelimeden gelse de, ıstılahi olarak toprak mahsulü zekatını ifade ettiği için hassaten sulanan topraklardan alınan yirmide bir nispetindeki zekatta öşür mefhumuna dahildir.

²⁰⁷ A.g.e., VIII/460; Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 291.

²⁰⁸ Mehmet Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy 9 (2007): 9. Ayet-i Kerîme'de “Ey imân edenler! Kazandığınız şeylerin ve yerden sizin için çıkarmış olduğumuz şeylerin temizlerinden infak ediniz.” (el-Bakara 2/267) Buyrulmuştur. Burada “sizin için yerden çıkardığımız şeylerden” kastın bitki, maden ve rikâz (define) olduğu, “infak edin” beyanındaki kastın ise zekâtını verin manasında olduğu, pek çok müfessir ve fakih tarafından beyan edilmiştir. Bkz. Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, III/546-548; Erkal, “Öşür”, XXXIV/97.

²⁰⁹ Buhârî, “Zekât”, 55

²¹⁰ Erkal, “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”, 9.

Öşür, toprak mahsulü zekâtı olması hasebiyle ibadet manası vardır. Ayrıca, tarladan çıkan mahsule bağlı olup, mahsulün miktarına göre alındığı için haraca göre öşür daha hafiftir.²¹¹

Öşür arazisi ise öşrün alındığı arazidir. Bu arazilerde elde edilen mahsulden, sulama nev'ine göre onda bir yahut yirmide bir nispetinde zekât tahsil edilir. Bu araziler zamanında Müslümanlar tarafından fethedilerek gaziler arasında taksim edilmiş yahut sair Müslümanlara temlik edilmiş veyahut halkın kendi isteğiyle Müslüman olduğu memleketlerin arazileridir. Bununla birlikte Cezîretülarap (Arap yarımadası) ve Basra arazisi de öşür arazilerindendir.²¹² Nitekim Hz. Peygamber ve hulefâ-ı râşidinden hiçbirisi Arap arazisinden harac almamışlardır. Arapların kendileri köle yapılamayacağı gibi arazilerinden de harac alınmaz.²¹³ Merginânî, Arap arazisinden haraç alınmamasını şu şekilde izah etmiştir: Harac, ahâlinin küfür üzere kalmalarının müsaade edildiği hallerde alınan vergidir. Fakat hadis-i şerîfle sabit olduğu üzere müşrik Araplar İslam'a davet edilirse İslamiyeti kabul etmeleri yahut harp etmek dışında tercih yapılması mümkün değildir. Bu sebeple de Arap arazilerinden harac alınmaz.²¹⁴ Bu arazilere, Tihâme, Hicâz, Mekke, Yemen, Taîf, Amman, Bahreyn misal olarak verilebilir.²¹⁵ Basra arazisinin ise öşür arazisi olduğunda ashab-ı kiramın icmâi vardır.²¹⁶ Bu arazilerin mülkiyeti, üzerinde oturanlara aittir.²¹⁷

2.11.2.2. Harac Arazisi (Arazi-i Haraciyye)

Harac arazisi, Müslümanlar tarafından anveten (harp yoluyla) fethedilerek, daha sonra orada bulunan kadim gayrimüslim ahali elinde bırakılan yahut hariçten getirilen gayrimüslim ahaliye temlik edilen veyahut sulhen fethedilip vergi konarak

²¹¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/456-458.

²¹² A.g.e., VIII/454-456; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, IV/73.

²¹³ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/456.

²¹⁴ Merginânî, *El-Hidaye*, III/511.

²¹⁵ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/263.

²¹⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/454.

²¹⁷ Erkal, "Öşür", 99.

gayrimüslim ahalinin elinde bırakılan arazilerdir.²¹⁸ Bu araziler ahalsinin mülkü olup her türlü tasarrufta bulunmaları caizdir. Harac, ziraat yapılmasa dahi, yapılmaya müsait araziden alındığından ceza mânası vardır. Bu cihetten öşür vergisinden daha ağır olmakla beraber gayrimüslimden alınması da daha munasip görülmüştür.²¹⁹

Halife Hz. Ömer, Sevad-ı Irak²²⁰ topraklarını fethettiğinde sahabe huzurunda bu arazilere harac vergisi koymuştur. Amr b. As, Mısır'ı fethettiğinde Hz. Ömer bu arazileri de haraca bağlamıştır. Aynı şekilde Şam arazisine de harac vergisi konulmasında ashâb-ı kirâm ittifak etmişlerdir.²²¹

2.12. Harp Esirleri

2.12.1. Esir

Arapça'da "harpte düşmandan ele geçirilen kişiler" manasına gelen esir kelimesi "esr" kökünden türemiş bir sıfat olup "bir şeyi ip ve benzeri bir şeyle muhkem bir şekilde bağlamak" manasına gelmektedir.²²² Istilahta ise muharebede diri şekilde ele geçirilen muhariplerden herhangi bir şahıs manasına gelir. Esir kelimesinin cem'i ise üsera, üsârâdır.²²³ Esir kelimesi Kur'an-ı Kerîm'de bir yerde bir yerde müfret halde²²⁴, üç yerde cem'i halde²²⁵, bir yerde de fiil halinde²²⁶ geçmektedir. Esirlerle alakalı hükmün

²¹⁸ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/454; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, IV/73.

²¹⁹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/511; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/458.

²²⁰ Basra hariç olmak üzere Bağdat ve Kûfe şehirleri ve bunların etrafı kastedilmiştir. Bkz. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, IV/73.

²²¹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/511.

²²² Mütercim Âsım Efendi, *Kâmûsu'l-Muhît*, 2013, II/1721; Ahmet Özel, "Esir", içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), XI/382.

²²³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/337.

²²⁴ el-İnsân 76/8

²²⁵ el-Bakara 2/85; el-Enfâl 8/67, 70

²²⁶ el-Ahzâb 33/26

açıklandığı ayette de “bağı sıkıcı bağlayın” ifadesiyle esir alınması hususuna işaret edilmiştir.²²⁷

2.12.1.1. İslam’dan Evvelki Cemiyetlerde Esirler

Antik Medeniyetlere bakıldığında, harp esirliği, Sümer, Babiller, Hititlerde, Antik Yunan’da köleliğin sebeplerindendir. Asurlularda esirler, mabudlara kurban edilmiş, harplerde gaddarca muameleler yapılmıştır. Hititler ise Asurlulardan daha insani esaslar benimsemiş, harp kararı alınan düşmanlardan ele geçirilen şehir ahalisi köleleştirilmiş, fakat düşman harp etmeden teslim olduğu takdirde şehir, himaye altına alınmıştır.²²⁸

Eski Türklerde esirlerin hukuki vaziyeti, İslam hukukuyla bazı yönlerden benzerlik göstermektedir. Mesela, harp esirleri köle yapılır, elde edilen esirler üzerinde mülkiyet oluşması için hakanın bunu kabul etmesi icap ederdi.²²⁹

Antik Yunan’da harpte galip gelen taraf, mağlupların bedenleri dahil olmak üzere, bütün malları üzerinde hak sahibi olduğu kabul edilen bir husustur. Fakat harplerden sonra elde edilen esirlerin yalnızca köle yapıldığına dair bir kaide yoktur. Harp bittikten sonra esirler, salınabilir, fidye mukabili serbest bırakılabilir, gözaltına alınabilir, işkence yapılabilir ve idam edilebilirdi. Bunun tercihi, galip gelenlerin fikrine, menfaatlerine ve stratejik hesaplarına bağlıdır. Umumiyetle erkekler öldürülürken, kadın ve çocukların köleleştirilmesi yönünde bir temayül bulunmaktadır.²³⁰

Roma’da ise Roma hukuku icabınca ele geçirilen bütün esirler köle statüsüne geçmiş olurlardı. Roma’da, yakın zamanda ele geçirilmiş harp esirleri, köleler, suçlular ve

²²⁷ el-Muhammed 47/4, Bkz. Özel, “Esir”, XI/382.

²²⁸ Ekrem Buğra Ekinci, *Hukukun Serüveni*, 1. bs (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2011), 42-49-55-134.

²²⁹ A.g.e., 95.

²³⁰ Keith Bradley ve Paul Cartledge, ed., *The Cambridge World History Of Slavery*, 1. bs (New York: Cambridge University Press, 2011), I/93-116.

Hristiyan şehitler bağlı şekilde arenaya getirilir, burada hayvanların ve gladyatörlerin ellerine infaz edilmeleri için bırakılırlardı.²³¹

Yahudi hukukunda ise sulhü kabul etmeyen düşmanla harp edilir. Ele geçirilen şehrin ahâlisi bikküllîye kılıçtan geçirilir. Esir olarak bırakılmazdı.²³² Yani sadece muharip esirler değil, kadın ve çocuklarla birlikte ele geçirilen hayvanlar dahi öldürölürdü.²³³

İslâm'dan evvelki Arap cemiyetinde de esirlere yapılan muamele pek farklı değildi. Esirler bazen topyekûn yakılıyor, bazen muhtelif uzuvları kesilerek işkenceyle öldürölüyor bazen öldürölmeleri için düşmanlarına satılıyor yahut sağ bırakılıp köle olarak kullanılıyordu. Fidyeye mukâbilinde yahut mübadele yoluyla salıverildikleri de vâki idi.²³⁴

2.12.1.2. İslâmiyet'te Esirler

İslâm, esaret müessesini bu halde bulmakla birlikte insanî bir hukukî statü tesis ederek ıslahta bulundu. Nitekim esirlere işkence yapılmasını, onların aç yahut güneş altında bırakılarak eziyet çektilrilmesini şiddetle menetti. Esirlerin de insan olduğunu, onların da birtakım haklarının bulunduğunu ilan ederek kendilerine şefkat ve merhametli muamele edilmesini tavsiye etti. Esirlerden köle âzâd edilerek hürriyetlerini kavuşturulmalarını büyük bir ibadet saydı.²³⁵

Hz. Peygamber bir hadis-i şerîfinde: “Ellerinizin altında bulunan köleler ve cariyeler hakkında Allah Teâlâ'dan korkunuz.” Buyurmuşlardır. Diğer bir hadis-i şerîfinde ise: “Mâlik olduğunuz köle ve cariyelerinize zulmetmeyiniz, onlara tâkatleri fevkinde işleri yüklemeyiniz, siz ne yer, ne içer ve ne giyinir iseniz onlara da ondan yedirip içiriniz, giydiriniz.” Buyurmuşlardır.²³⁶,

²³¹ A.g.e., I/392-403.

²³² Ekrem Buğra Ekinci, *İslâm Hukuku ve Önceki Şeriatler* (İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2003), 114; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/400.

²³³ Özel, “Esir”, XI/382.

²³⁴ A.g.e.

²³⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/400.

²³⁶ A.g.e.

Bununla birlikte esirler hakkında düşmanların tatbikatını değiştirmek çok mümkün olamayacağından bu hususta hal ve zamanın icapları yani maslahatı dikkate alarak muamele etmek ve mukabele-i bilmisl yapılması çok defalar icap etmektedir.²³⁷

Mesela düşmanların, Müslümanlardan aldığı esirleri öldürüp, köleleştirmeleri halinde Müslümanların ise düşmandan alacakları esirler hakkında öldürme ve köleleştirme yolunun dinen menedilmesi içtimaî ve siyasî hayat bakımından müşkile yol açar. Bu sebeple beşeriyetin temayülünü ve ihtiraslarını dikkate alan ve cihanşümul bir siyaset takip eden İslâmiyet’de kendi müntesiplerinin hayatî mücadelelerinde muvaffak olmaları için esirler hakkında birtakım hükümler vazetmiştir.²³⁸

Bu hususta salahiyet ise hikmet ve maslahata göre hareket etmesi icap eden hükümdara, veliyyülemre aittir.

2.12.2. Esirlerin Hukukî Statüsü

Hükümdar, harp neticesinde ele geçirilen esirler hakkında muhayyerdir. Bu hususta Müslümanların menfaatini dikkate alarak hareket eder. Hükümdar dilerse bu esirleri öldürtebilir. Nitekim Hz. Peygamber, Beni Kureyza esirlerini öldürtmüşlerdir. Esirlerin öldürülmeleriyle, şirke mâni olmak cihetinden fesat ortadan kalkmış olur.²³⁹ Esirlerin yalnızca mukâtil olanları yani harp edenleri öldürülür. Harp edemeyen kadın ve çocuklar öldürülmeyip bunlar köle olarak alınır.²⁴⁰

Hükümdarın esirleri öldürtme salahiyeti olmakla birlikte, harp kumandanlarının hükümdar izin vermedikçe böyle bir salahiyetleri yoktur. Harp kumandanlarının böyle bir harekette bulunması hükümdarın ve ehl-i ganimetin hukukuna tecavüz teşkil eder. Fakat kumandan, bu esirlerin İslâm askerlerine hücum etmelerinden yahut düşman kuvvetlerinin gelip bu esirleri kurtaracağını kuvvetle muhtemel görüp bunun vukû

²³⁷ A.g.e., III/400-401.

²³⁸ A.g.e., III/401.

²³⁹ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/451-452; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13; Halebî, *Mültekâ*, III/13.

²⁴⁰ İbn Âbidîn, *Reddü’l-Muhtâr*, VIII/401; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/399.

bulmasından korkarsa bunları öldürtebilir. Zira bu öldürme harp halindeki öldürme kabilindendir. Binaenaleyh salahiyetini aşmış sayılmaz.²⁴¹

Hükümdar dilerse bunları köleleştirir. Köleleştirilen esirlerin beşte biri beytülmal için alınır. Kalan beşte dördü ise gaziler arasında hisselerine göre taksim edilir. Bu taksîmat gerçekleşikten sonra artık hükümdarın yahut başkalarının köleleri öldürmesi mümkün değildir. Bunlar artık darüislam ahalisinden olmuştur; hayatları mahfuz ve katlleri memnudur.²⁴²

Hükümdar dilerse esirlere hürriyet vererek zımmî statüsünde bırakır. Bunlardan cizye ve topraklarından harac alır. Arap olan müşrikler ve irtidad edenler bu hükmün dışındadır. Onlar ya İslâmiyeti kabul ederler yahut öldürülürler.²⁴³

Esirler, esir edildikten sonra Müslüman oldukları takdirde, öldürülmeleri artık mümkün değildir. Fakat esir edildikten sonra Müslüman olmaları onların köle olmalarına mâni olmaz.²⁴⁴ Zira esir edildikleri anda, gazilerin esirler üzerindeki mülkiyet hakları taalluk etmiştir. Binaenaleyh esirlerin, İslâmiyeti kabul etmeleriyle bu haklar sakıt olmaz.²⁴⁵

Fakat harbîler, Müslümanların ellerine esir olarak düşmeden evvel İslâmiyeti kabul ederlerse bu takdirde kendileri ve küçük çocukları da masun (dokunulmaz) olmuş olur. Yani bunların öldürülmesi yahut köle yapılması mümkün olmaz. Yine bunların menkul malları da koruma altına alınmış olur ve ganimete dahil edilmez. Bununla birlikte, bir Müslümana yahut zımmîye emanet etmiş olduğu malları da koruma altına alınmış olur. Müslüman yahut zımmî dışında yani gayrimüslimlerin elinde emanet olan malları ise koruma altında değildir. Bunların gayrimenkul malları da koruma altında değildir ve

²⁴¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/402.

²⁴² A.g.e., III/401.

²⁴³ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/452; Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/398; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/399-400.

²⁴⁴ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/401; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/401.

²⁴⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/401.

ganimet olur. İmam Şafî'ye göre gayrimenkul malları da koruma altındadır ve ellerinde kalır.²⁴⁶

Bu kimselerin Müslüman olması hanımlarının esir olmasına mâni değildir. Zira darülharpte yaşayan gayrimüslim bir kadın din hususunda kocasına tâbi olmaz. Bu kadınlar hamile iseler, karınlarındaki bebekler de esir olurlar. Nitekim doğmamış bir çocuk annesinin cüzü olduğundan, annesi esir olunca bu çocukta esir olmuş olur. Doğmuş olan çocuk ise hürdür. Küçük olması sebebiyle babasına tâbidir. Bu kimselerin büyük çocukları ise babalarına tâbi olmadıkları için koruma altında değildir. Bunlar esir edilir. Yine bunların düşman safından Müslümanlara karşı harp eden köleleri de esir edilir. Zira bu köleler efendisine karşı gelerek harp ettikleri için düşman ülke halkına tâbi olmuşlardır.²⁴⁷

Düşmanlara ait olan köleler, Müslüman olup darüislâma iltica etseler yahut Müslüman olduktan sonra bulundukları darülharp toprakları Müslümanlar tarafından fethedilse veyahut bu köleler Müslüman olmadan çıkıp İslam ordusuna iltihak etseler o esnada derhal hür olmuş olurlar. Zira mâlikleri olmasına rağmen İslâmiyeti kabul ederek yahut İslâm ordusuna iltihak etmeleriyle nefislerini kurtarmışlardır.²⁴⁸

Esir alınan kadın ve çocukların öldürülmeleri bilittifak caiz değildir. Bunlar ancak köle yapılabilirler. Bunlar, Arap müşriklerinden olsa dahi hüküm aynıdır.²⁴⁹

Darülharpte esir alınarak darüislâma getirilen kadınlar, darüislama girdikleri andan itibaren harbî olan kocalarıyla aralarında nikah kalmaz. Fakat darülharpte bu kadınların kocaları da esir edilerek darüislama bunlar birlikte çıkarılırlarsa aralarındaki nikah devam eder. Bu sebeple esir kadınlara malik olan kimselerin onlarla münasebette bulunması mümkün değildir. Bu kadınlarla kocalarını esir edip

²⁴⁶ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/464-465; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/410; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/401.

²⁴⁷ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/465; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/410.

²⁴⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/401.

²⁴⁹ A.g.e., III/402.

darüislâma taşıyan gazilerin farklı farklı kimseler olmalarıyla tek bir gazi olması arasında, oluşan hukukî statü cihetinden bir fark yoktur.²⁵⁰

Gânimlere taksim edilecek esirler arasında birbirinin zi rahmi mahremi (nesep yoluyla mahrem akraba) olan kimseler varsa bunların yaşlı olanlarını birbirinden ayıracak şekilde taksim etmekte bir beis yoktur. Fakat her ikisi de çocuksa yahut yalnız biri çocuksa bunları birbirinden ayıracak şekilde taksim yapmak caiz değildir.²⁵¹

2.12.3. Esirlerin Salıverilmesi

Düşmandan ele geçirilen esirlerin salıverilmesi meselesi İslam tarihinde Hz. Peygamber devrinde vukû bulmuş, bu hususta ayet-i kerîme ve hadis-i şerîfler beyan olunmuştur.

Esirlerin salıverilmesinin üç farklı şekilde vukua geldiğini söylemek mümkündür. Bunlardan ilki esirlerin bir lütuf olarak meccânen salıverilmesi yani esir edilen düşmanın bedelsiz olarak darülharbe dönüp gitmesine müsaade etmektir. Buna ıstılahta esirlerin menni denilmektedir.²⁵² İkinci olarak esirlerin fidye karşılığında salıverilmesi yani esirleri alınan mal yahut para karşılığında salıvermektir. Üçüncüsü de esirlerin mübâdelesidir. Bu ise elde edilen esirlerin, düşmanın elinde bulunan Müslüman esirler mukabilinde salıverilmesidir. Buna ıstılahta ise “müfâdât-ı üsera” denir.²⁵³ Esirlerin mal karşılığı yahut Müslüman esirlerle mübadelesi neticesinde salıverilmesi, çalışmada farklı bahislerde tahkik edilse de fikhî ıstılahta bunlara “fidâ” denilerek tek bir mefhum ile ifade edilmiştir.²⁵⁴

Esirlerin salıverilmesi mevzuunda mezhep imamlarının farklı içtihadları olmakla beraber hangi tarikle salıverildiğine göre de hükümler değişiklik göstermektedir. Hatta mezhep içinde müçtehidlerin muhtelif içtihadları bulunmaktadır.

²⁵⁰ Serahsî, *Mebsût*, 2008, X/94; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/402.

²⁵¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/402.

²⁵² Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13.

²⁵³ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

²⁵⁴ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

2.12.3.1. Esirlerin Meccânen Salıverilmesi

Düşmanlara galip gelip onları esir aldıktan sonra, meccânen salıverilmeleri caiz değildir. Zira gazilerin bu esirler üzerindeki hakları teâlluk etmiştir. Bununla birlikte bedelsiz salıvermek düşmanların kuvvet bulmasına sebep olacaktır. Hatta bu esirler, esir edildikten sonra Müslüman olsalar dahi hüküm aynıdır yani salıverilmeleri caiz olmaz.²⁵⁵

Şâfiî mezhebine göre esirlerin meccânen salıverilmesi caizdir. Şâfiîlerin delili ise: “...sonra da (onları) ya meccanen azad edersiniz veya bir bedel mukabilinde serbest bırakırsınız.”²⁵⁶ âyet-i kerîmesidir.²⁵⁷

Hanefîlere göre ise mezkûr âyet-i kerîmenin hükmü “Allah'a şirk koşanları nerede bulursanız öldürünüz”.²⁵⁸ Âyet-i kerîmesi ile neshedilmiştir. Yani esirlerin bedelsiz salıverilmeleri mümkün değildir.²⁵⁹

Bununla birlikte, düşmanla harp edildiği zaman galip gelinip esir alındığında düşman saflarındaki harbîleri köleleştirme hakkı sabit olur. Menfaat ve mukâbele olmadan bu hakkı düşürmek de caiz olmaz.²⁶⁰

Malikî ve Hanbelî mezheplerine göre de esirlerin meccânen salıverilmeleri caiz değildir.²⁶¹

2.12.3.2. Esirlerin Fidyeye Mukâbilinde Salıverilmesi

Esirlerin fidye mukâbilinde salıverilmesi hususu, İslam Tarihi'nde Bedir harbi sonrası vukû bulmuştur. Hz. Peygamber harp sonrası ele geçirilen esirler hakkında ashabı ile

²⁵⁵ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/452; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyî Hindîyye*, IV/189; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/398-399.

²⁵⁶ el- Muhammed 47/4

²⁵⁷ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/399.

²⁵⁸ et-Tevbe 9/5

²⁵⁹ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/45; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/453; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, 399.

²⁶⁰ Mergînânî, *El-Hidaye*, 453.

²⁶¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

istişarede bulunmuş, Hz. Ebû Bekir esirlerin fidye mukâbilinde salıverilmesini, Hz. Ömer ise esirlerin öldürölmelerini teklif etmişlerdir. Hz. Peygamber, Hz. Ebû Bekir'in teklifine meyletmişlerdir. Daha sonra bu hadise üzerine:

*Yeryüzünde düşmanı tamamıyla sindirip hâkim duruma gelmedikçe, hiçbir peygambere esir almak yakışmaz. Siz geçici dünya menfaatini istiyorsunuz, halbuki Allah ahireti (kazanmanızı) istiyor. Allah, mutlak güç sahibidir; hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer Allah'ın daha önce verilmiş bir hükmü olmasaydı, aldığınız şey (fidye)den dolayı size büyük bir azap dokunurdu.*²⁶²

Âyet-i Kerîmeleri nâzil olmuştur.²⁶³ Bu sebeple fidye mukâbilinde esirleri salıvermek dünya malı için farzı terk etmek olarak görölmüş ve caiz görölmemiştir.²⁶⁴

Yine Hz. Ebû Bekir'in hilafeti zamanında Bizans'tan iki esir alınmış, onların fidye mukâbilinde salıverilmesi teklifi üzerine Hz. Ebû Bekir: “ Onun karşılığında iki ölçek dolusu altın da alsanız salıvermeyin.” Buyurmuşlardır.²⁶⁵

Esirlerin meccânen salıverilmesi bahsindeki Şafîîlerin istinat ettiğı “...sonra da (onları) ya meccanen azad edersiniz veya bir bedel mukabilinde serbest bırakırsınız”²⁶⁶ âyet-i kerîmesinde esirlerin fidye mukâbilinde salıverilebileceğı beyan olursa da Hanefî mezhebine göre “Allah'a şirk koşanları nerede bulursanız öldürünüz.”²⁶⁷ Âyet-i kerîmesi ile bu da neshedilmiştir. Nitekim âyet-i kerîmede, elde imkân varken müşriğı öldürmenin farz olduğı beyan olunmaktadır. Fidye mukâbilinde geri vermek ise bu

²⁶² el-Enfâl 8/67-68

²⁶³ Cessâs, *Ahkâmu'l Kur'ân*, VI/439; Kurtubî, *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*, VIII/95.

²⁶⁴ Şemsü'l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed Serahsî ve Muhammed b. Hasan Şeybânî, *Şerhü's-Siyeri'l-Kebîr*, çev. İbrahim Sarmış ve M. Sait Şimşek, 1. bs (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2023), III/12.

²⁶⁵ A.g.e., III/13; Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/44.

²⁶⁶ el- Muhammed 47/4

²⁶⁷ et-Tevbe 9/5

farzı yerine getirmemek olur.²⁶⁸ Bununla birlikte Tevbe sûresi de nâzil olan en son sûrelerdendir.²⁶⁹

Netice itibariyle harp sonunda elde edilen esirlerin, fidye mukâbilinde salıverilmesi haramdır. Bu esirlerin kadın ve çocuk olması halinde de hüküm müsâvîdir (aynıdır).²⁷⁰

Esirlerin fidye mukâbilinde salıverilmesinin haram olması ihtiyaç olmadığı takdirdedir. İmam Muhammed'in kavline göre Müslümanların ihtiyacı olması halinde esirlerin fidyeyle salıverilmesine caizdir.²⁷¹ Aynı şekilde harp bitmeden evvel esirlerin fidye mukâbilinde salıverilmesi de caiz görülmüştür.²⁷² Yine, kendisinden soy türeyeceği umulmayan ve harp hususunda tecrübe ve fikir verme kabiliyeti bulunmayan ihtiyar bir kimsenin de, fidye mukâbilinde geri verilmesi caizdir.²⁷³

Esir alınan çocuklar, eğer anne ve babalarıyla birlikte esir alınmışlarsa bunların fidye mukâbilinde birlikte salıverilmesi caiz görülmüştür; fakat çocuk tek başına esir edilip darülslâma getirilmişse onun fidye mukâbilinde salıverilmesi artık caiz olmaz. Zira ilkinde çocuk anne babasına tâbidir. Darülslâmda olsa dahi müslüman sayılmaz. Çocuk tek başına esir edilip darülslâma getirildiğinde ise çocuk darülslâmda bulunduğundan Müslüman sayılır.²⁷⁴

Şafiîlerde esirlerin, büyük bir miktar fidye mukâbilinde salıverilmesi caizdir. Nitekim Bedir esirlerinin bin ile dört bin dirhem arasında değişen miktarda gümüş mukâbilinde serbest bırakıldıklarına dair rivayet vardır.²⁷⁵

²⁶⁸ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/256.

²⁶⁹ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2023, III/13.

²⁷⁰ Molla Hüsrev, *Gurer ve Dürer*, II/13; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/189; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, V/399.

²⁷¹ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2023, III/14; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/452; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/401; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

²⁷² İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/399.

²⁷³ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/257; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/401.

²⁷⁴ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2023, III/12; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindîyye*, IV/189.

²⁷⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/44-255; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

2.12.3.3. Esirlerin Mübâdelesini (Müfâdât-ı Üsera)

Düşmandan alınan esirlerin, düşmanın elinde bulunan Müslüman esirler mukâbilinde salıvermesine müfâdât-ı üsera denir. Bu hususta mezhep içinde farklı kaviller mevcuttur. İmam Ebû Yusuf ve İmam Muhammed'e göre esirleri, Müslüman esirler mukâbilinde salıvermek caiz görülmüştür. İmam Şafî'nin de içtihiadı budur. İmam-ı Ebu Hanife'den nakledilen kuvvetli kavle göre bu caiz görülmemiştir.²⁷⁶

Esirlerin mübâdelesini caiz görenlerin esbab-ı mucibesi Müslüman esirlerin esaretten kurtulmuş olmalarının, düşman esirlerinin öldürülmesi yahut bunlardan kölelik yoluyla istifade edilmesinden daha evlâ olmasıdır. Nitekim Müslümanların esaretten kurtarılmasında onların inancı sebebiyle acı çekmekten ve işkenceye uğramaktan kurtarma vardır.²⁷⁷

İmam Ebu Hanife'nin delili, müşriklerin öldürülmesinin farz olması sebebiyle, mübâdelenin esirler hakkındaki nassa muhalif olması ve bu mübâdele yoluyla düşmana yardım edilmiş, onlara harp kuvveti kazandırılmış olmasıdır. Bu kuvvete mâni olmak Müslüman esiri kurtarmaktan daha hayırlı görülmüştür.²⁷⁸

Müslümanların esir edilmesi, kendilerinin elinde olmamakla beraber, elde edilen esirlerin düşmana salıverilip, düşmanın Müslümanlara karşı kuvvetlenmesini sağlamak ise esiri bırakan Müslümanlara ait bir fiil olup mesuliyeti de kendilerine ait olur.²⁷⁹

Bununla birlikte esaret altında olan Müslümanların çekeceği sıkıntı ferdîdir. Halbuki düşmanın kuvvetlenmesinden doğan zarar bütün Müslümanlara döner.²⁸⁰

Esir mübâdelesine cevaz veren İmam Ebu Yusuf'a göre, mübâdele ancak ganimetlerin taksim edilmesinden evvel yapılırca caizdir. Eğer taksimat vukû bulmuşsa esirlerin mübâdele edilmesi caiz değildir. Zira taksimattan evvel, esirlerin darülslâm vatandaşı

²⁷⁶ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/257; Halebî, *Mültekâ*, III/14.

²⁷⁷ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/257; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/452; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

²⁷⁸ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/452; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

²⁷⁹ Serahsî, *Mebûsût*, 2008, X/258.

²⁸⁰ Mergînânî, *El-Hidaye*, III/452.

olma statüsü kesinlik kazanmamıştır. Öyle ki, hükümdarın o esnada esirleri öldürtmesi mümkündür. Fakat taksimat vukû bulduktan sonra vaziyet böyle değildir. Artık esirlerin darüislâm vatandaşı olma statüsü kesinlik kazanmıştır. Hükümdarın onları öldürtmesi mümkün olmadığı gibi mübâdele edilmeleri de mümkün olmaz. Artık onlar zımmî gibidirler.²⁸¹

Mübâdeleye cevaz veren İmam Muhammed'e göre ise esirlerin taksim edilmesinden sonra da esir mübâdelesini caizdir. Onun esbab-ı mucibesi Müslümanları, düşman işkencesinden kurtarma ihtiyacıdır. Bu ihtiyaç, esirlerin taksiminden evvel olduğu gibi taksimden sonra da devam etmektedir. Binaenaleyh esirler darüislam vatandaşı olsa dahi bu ihtiyaç sebebiyle mübâdeleleri caizdir.²⁸²

Düşmandan alınan esirler, Müslüman oldukları takdirde, bunların düşman elinde bulunan Müslüman esirlerle mübâdelesini caiz değildir. Zira mübadele edilecek her iki tarafın Müslüman olmaları hasebiyle bu mübâdelenin faydası yoktur. Fakat Müslüman olan esir kendi rızasıyla bu mübadeleye izin verirse ve gideceği yerde dinini muhafaza edebileceği kanaati hasıl olursa bu mübâdeleye izin verilir.²⁸³ Bu sayede kimseye zarar vermeden Müslümanları kurtarmış olur.²⁸⁴

Müslüman esirlerin para, binek, silah ve benzeri şeylerle esaretten kurtarılması da caizdir. Fetâvâ-i Hindiyîye'de para dışındakiler caiz görülmemiştir.²⁸⁵

Esirlerin mübâdelesini diğer üç mezhepte de caizdir.²⁸⁶

²⁸¹ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/258.

²⁸² A.g.e.

²⁸³ Serahsî ve Şeybânî, *Şerhü's-Siyerî'l-Kebîr*, 2023, III/11; Mergînânî, *El-Hidaye*, III/453; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/399; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/189; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

²⁸⁴ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/401.

²⁸⁵ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/257; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/189; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/404.

²⁸⁶ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/403.

2.12.4. Esirlerin Elde Edilmesi ve Taksimi

Esirler ele geçirildiği takdirde, kumandan esirleri, darüislâma getirmeden askerlerin ihtiyacı olsa dahi taksim edemez. Onları satamaz. Zira darüislâma varılmadan esirlerin mülkiyeti henüz kesinleşmemiştir.²⁸⁷

Esirlerin eğer yürümeye gücü yetiyorsa, bunlar yürütülerek darüislâma taşınır. Esirlerin yürümeye gücü yetmediği takdirde ganimet içindeki fazladan bineklere bindirilerek taşınırlar. Ganimet içinde fazladan binek olmadığı takdirde gazilerin fazladan bineklerine onların rızası alınarak bindirilir. Eğer rızaları yoksa zorla bindirilmez. Kumandan, esirleri darüislâma götürme imkânı bulamazsa Müslüman olmadıkları takdirde, erkeklerini öldürtür. Kadın, çocuk ve ihtiyarlarını ise düşmanın ulaşamayacağı bir yere bırakır. Zira onların öldürülmeleri menedilmiştir.²⁸⁸

Kumandan, herkesin kendi payına düşen esiri taşıma mesuliyetini üzerine alması maksadıyla esirleri darülharpte taksim etmeyi münasip görürse taksim yoluna gidebilir. Zira bu taksimat, esirlerin düşman toprağında bırakılmasından daha münasiptir.²⁸⁹ Taksimat darülharpte gerçekleşirse, artık satma, âzâd etme, cinsi münasebette bulunma, miras kalma gibi fiiller hüküm doğurur.²⁹⁰

Esirler, darülharpte taksim edilmemişse, cinsî münasebet, satış, azad etme, mirâs kalma gibi fiillerin yapılması mümkün değildir. Bunlar hüküm doğurmaz.²⁹¹ Bunun neticesi olarak, bir asker darülharpte iken, esirlerden bir cariyeye cima eder, bu cariyeye de bir çocuk doğurursa, cima eden kimse o çocuğun kendine ait olduğunu iddia etse dahi nesebi sabit olmaz. Bu kimsenin mehir vermesi gerekir. Ganimetler taksim edilirken de bu cariyeye, bunun doğurduğu çocuk ve mehir, ganimet ehli arasında taksim edilir.²⁹²

²⁸⁷ Serahsî, *Mebsût*, 2008, X/65.

²⁸⁸ A.g.e., X/66; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyeye*, IV/192.

²⁸⁹ Serahsî, *Mebsût*, 2008, X/66.

²⁹⁰ İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/405.

²⁹¹ A.g.e.

²⁹² Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyeye*, IV/193.

Esirler, darüislâma getirilmiş olsa dahi taksim edilmemişse, yine bu esirlerle cinsi münasebette bulunma, azad etme, satma fiilleri hüküm doğurmaz. Esasen askerlerden biri, esirlerin içindeki bir cariyeyi darüislâmda azad etse bunun kıyasen hüküm doğurması gerekirdi. Nitekim ganimet üzerindeki haklar, darüislama varmakla kesinleşmiştir. Fakat Hanefiler burada istihsanen bu azad etmeyi geçerli saymaz. Bunun sebebi, köle azadının hüküm doğurabilmesi için köle üzerinde kati bir mülkiyetin bulunması gerekir. Taksimden önce askerlerin bu mahiyette bir mülkiyeti yoktur. Kumandan o esnada ganimetleri satarak parasını paylaşırması mümkün olmakla birlikte, taksim edildikten sonra hangi askere hangi esirin düşeceği de belli değildir. Bu sebeple azad etme hüküm doğurmaz.²⁹³

Ganimetler sancaklara taksim edilse, bir cariyeye, bir sancağa yahut daha küçük bir birliğe düşse ve içlerinden bir asker bu cariyeyi azad etse eğer sayıları az ise bu azad hüküm doğurur. Zira ganimetler taksim edildiği için mülkiyet kesinleşmiştir. Cariye, o birliğin müşterek mülkiyetinde olduğu için aralarından birinin azad etmesi netice doğurur. Fakat bu hüküm askerlerin az olması, dar şümullü bir ortaklıkta hüküm doğurur. Askerlerin sayısının çok olması halinde umumi bir ortaklık mevzu bahis olur. Bu halde de aralarından birinin cariyeyi azad etme salahiyeti yoktur.²⁹⁴

Umumi ortaklık, Müslümanların beytülmal üzerindeki ortaklığına benzemektedir. Kaç kişinin az sayıda olacağı hakkında muhtelif beyanlar bulunmaktadır. Yüz ve aşağısına az denilmiştir. Serahsi, en münasip olanının kumandanın takdir salahiyetine bırakılması olduğunu beyan etmiştir.²⁹⁵

4.12.5. Esirlerin Tenfilî

Esirler hakkında tenfilde bulunulması mümkündür. Bu ise “kim, bir esir alırsa, o, onundur.” gibi lafızlarla gerçekleşir.

Hükümdar, “Kim bir cariyeye elde ederse, ele geçirdiği cariyeye kendisine aittir.” Diyerek tenfilde bulunup, bir asker de cariyeye ele geçirirse, bu cariyeyi darüislâma çıkarmadığı

²⁹³ Serahsî, *Mebûsât*, 2008, X/91-92.

²⁹⁴ A.g.e., X/93.

²⁹⁵ A.g.e., X/93-94.

müddetçe satması yahut onunla cimâ etmesi İmam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre caiz değildir.²⁹⁶

İmam Muhammed’e göre ise cariyeyi elde eden askerin darülharpte hamile olmadığı anlaşıldıktan sonra (istibra) onunla cima etmesi yahut onu satması caizdir. Çünkü bu cariyeye, hükümdarın tenfil ilanından sonra ele geçirildiği anda artık askerin kendi mülkiyetine tamamen geçmiştir.²⁹⁷

İmam Ebu Hanife ve Ebu Yusuf’a göre hükümdarın, askeri teşvik ve yüreklendirmek için bulunduğu tenfilin mülkiyeti, düşmana galebe çalma ve güç üstünlüğü ile kurulur. Bu ise ordunun ele geçirdiği ganimetlerde olduğu gibi askerin tenfil olarak ele geçirdiği cariyede de aynı şekilde darüislama çıkarılıp emniyete almakla gerçekleşir. Hükümdarın esirler hakkında tenfilde bulunmasının tesiri, düşmana üstünlük kurmak hususunda değil, tenfile uygun şekilde esiri ele geçiren askere, ordunun diğer askerlerinin ortak olmasına mâni olmaktır.²⁹⁸

²⁹⁶ A.g.e., X/132; Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyîye*, IV/216; İbn Âbidîn, *Reddû'l-Muhtâr*, VIII/424.

²⁹⁷ Serahsî, *Mebisât*, 2008, X/132.

²⁹⁸ A.g.e., X/133.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

OSMANLI DEVLETİ'NDE GANİMETLER

3.1. Menkul Ganimetler

Osmanlı Devleti'nde ele geçirilen menkul ganimetler hususunda vekâyinâmelerde birçok rivayet mevcuttur. Bu rivayetler menkul ganimetlere dair tatbikatın nasıl vukû bulduğunu göstermesi cihetinden mühimdir.

3.1.1. Ganimetlerin Taksimi

Ganimetlerin taksimine dair kayıtlar muhtelif zamanlara ait kroniklerde çokça bulunmaktadır. Bu kayıtlar, Osmanlı'nın henüz bir uç beyliği olduğu zamana kadar dayanmaktadır. Mesela Anadolu Selçuklu Sultanı Alâeddin Keykubad'ın talebiyle Osman Gazi Karacahisar'ı fethetmiş, elde edilen ganimet mallarının beşte birini alıp hediyelerle birlikte Sultan Alâeddin Keykubad'a göndermiş, kalan beşte dördünü gazilere taksim etmiştir.²⁹⁹

Bu hadisede hükümdara bağlı sefere çıkmış bir kumandan vaziyetinde olan Osman Gazi, ganimetlerin taksimini İslam hukukuna münasip bir şekilde yapmış; beşte dördünü gazilere taksim edip, beşte birini gerekli yerlere dağıtılması için devlet hazinesine göndermiştir.

Aşıkpaşazade ve Neşri tarihinde Bursa'nın fethi anlatılırken, tekfurun muahede ile şehri Orhan Gazi'ye teslim etmesinin ardından, şehre giren gazilerin muahede sebebiyle gayrimüslim ahaliye dokunmadığı fakat Beres tekfur namıyla tanınan Bursa tekfurunun çokça hazinesinin bulunduğu, bu hazinelerin hepsinin Orhan Gazi tarafından, gazilere taksim edildiği, gazilerin bu sayede zengin oldukları

²⁹⁹ “Sultan Alâeddin-i sâni işaretiyle cem' idüb gelüb Karaca-Hisar'ı feth idüb kâfirlerini kırub tekfurını tutub malın gazilere kısmet idüb, humsını ihrâc idüb tuhfe ve teberrükâtiyle karındaşı oğlu Aktemür'i, Sultan Alâeddin-i sâni'ye gönderdi.” Mehmed Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, ed. Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949), I/87. Ayrıca bkz. Âşık Paşazade, *Âşık Paşazade Osmanogullarının Tarihi*, çev. M.A. Yekta Saraç ve Kemal Yavuz (İstanbul: K Kitaplığı, 2003), 61; Matrakçı Nasuh, *Târîh-i Âl-i Osmân*, ed. Erhan Afyoncu, 1. bs (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019), 121.

anlatılmaktadır. Hatta tekfurun Sarûz isminde bir vezirinin fetih esnasında Bursa'da kaldığı, çok fazla malı olup kendi isteğiyle bu mallarını Orhan Gazi'ye verdiğini, Orhan Gazi'nin de bu malları yine gazilere taksim ettiği zikredilmektedir.³⁰⁰

Rivayetten, halkın malına el sürülmediği, ganimet olarak ele geçirilen tekfur ve vezir hazinelerinin ise bütünüyle gazilere taksim edildiği anlaşılmaktadır. Hükümdarın, darülslama varılmış olsa dahi beytülmale ait beşte birlik hissedenden tenfil verebileceğinden bahsedilmiştir. Bu tatbikatta da beşte birlik hissenin gazilere tenfil olarak verildiği anlaşılmaktadır. Fakat kronikte yazılmamış olsa dahi beşten birlik hissenin alınmış olması da ihtimal dahilindedir. Bununla birlikte ganimetlerin gaziler arasında taksim edildiğine dair bir kayıt bulunması taksimatın da vuku bulunduğunu göstermektedir.

Yine kroniklerde Konurhisar'ın³⁰¹ fethi anlatılırken, Kalakonya namındaki hisar tekfurunun gazilere yakalandığı, bunun üzerine tekfurun hisara getirilip halka gösterilince, halkın Süleyman Paşa'ya hisarı teslim ettiği, ganimetlerden padişahın bir miktar alıp kalanının gazilere taksim edildiği zikredilmiştir.³⁰²

Sultan Yıldırım Bayezid Han Rumeli'ye yaptığı daha ilk askeri harekâtlarında, Timurtaş Bey'i Las memleketine, Firuz Bey'i Vidin Eyaletine, Paşa Yiğit namında kumandanını Üsküp'e yakın civarlara, Siroz'un idarecisi Gazi Evrenos Bey'i de idare ettiği yerlere yakın hedeflere akın yapmakla vazifelendirmiştir. Timurtaş Bey'in

³⁰⁰ “Andan sonra bunda hisarun halkına aman virüb, kimsenün bir çöpünü dahi aldurmadılar. Ammâ Beres tekfurun koyub gitdüğü maldan çok malı bulundu. Cemî'-i hazînesin Orhan, gazilere kismet itdi. Cümle gaziler ganî oldılar. Beres tekfurun bir veziri var idi, adına Sarûz dirlerdi. Ol gitmedi. Zirâ hisarun virülmesine ekser bâ'is ol olmuşdı. Mübâlağa malı var idi. Kendü ihtiyâriyle Orhan'a mübâlağa mal getürdi. Anı dahi gazilere kismet etdiler.” Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, I/133. Ayrıca bkz. Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, 85.

³⁰¹ Gelibolu'nun kuzeydoğusunda ve Tekirdağ ilinin Şarköy kaza merkezi civarında eski bir kaledir. Bkz. Abdülkadir Özcan, “Hacı İlber”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), XIV/482.

³⁰² “Hisar halkı aman dileyüb kalayı Süleyman Paşa'ya virdiler. Padişah için biraz esbâb alub, kalanın gazilere kismet itdiler.” Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, I/183-185. Ayrıca bkz. Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, 110.

yaptığı akınlarda ona bağlı Rumeli askerlerinin pek çok ganimetle zenginleştiği zikredilmiştir.³⁰³ Firuz Bey'in sayısız askerle Tuna nehrini geçerek yaptığı akınlarda ise, çok fazla altın, mukayese edilmeyecek kadar çok ganimet ve erkek-kadın esirler ele geçirip beşte birini padişaha ayırdığı, aynı şekilde Paşa Yiğit'in de Üsküp sınırlarında düşmanla yaptığı harplerden sonra esirler elde edip beşte birini padişaha ayırarak yüksek bir rütbe kazandığı zikredilmektedir.³⁰⁴

Bütün bu harpler neticesinde kumandanlar ve askerî erkan muzaffer bir şekilde gemilerle Gelibolu'dan geçip, elde ettikleri ganimet malları ile başşehir Bursa'ya, padişahın huzuruna gelmiştir.³⁰⁵

³⁰³ “Evvel-emirde ba’zı ümerâ ve askeri ma’iyyeti ile Timûrtaş Beg’i Las memleketini nehb u gâret ve tahrib için ta’yîn ve Rûmeli askeri ganâyim-i firâvan ile muğtenim olub ol etrafda vâki olan mu’âdeti eyâdî-i küffârdan intiza’ ve kabza-i tasarrufa aldılar. Ve yine Rumeli’nin ümera-i izâmından Firûz Beg’i Engürüs serhaddinde vâki Vidin Eyaleti’ne gönderdiler. Ve askeri tâifesinden bir mikdar guzât-ı şîr-sıfatı gâret-i dâimi için ol tarafa ta’yîn eylediler. Ve Şehr-i Üsküb ve tevabi’i hükümetini dahi guzât-ı muvahhidinden Paşa Yigid demekle ma’rûf bir emir-i mu’azzama tefviz ve anı dahi ba’zı ümerâ ve sipah ile taht-ı hükümeti kurbünde olan küffâr-ı bed-girdar ile emr-i gazâyâ me’mûr oldılar. Ve Siroz’un hâkim-i kadimi olan Gâzî Evrenos Beg ki diyâr-ı deryâ bâr-ı küffârı miftah- futûhât-ı firûz ile güşâde eylemişdi. Taht-hükümetinde vaki’ memâlik-i karîb ve ba’ idi ğazasına işaret buyuruldu.” İdris-i Bitlisî, *Heşt Bihişt*, ed. Mehmet Karataş ve Selim Kaya (Ankara: BETAV Yayınları, 2008), 33.

³⁰⁴ “Ve kezâlik Fîrûz Beg dahi memleket-i Eflâk mükâbelesinde olduğu mahallin leşker-i bî-şûmar ile nehr-i Tuna’yı ubûr ve a`dâ-yı dîn ile muhârebat-ı vâfireden sonra nukûd ve ecnâs ve ganîmet-i bî-kıyâs ile hadden efzûn gulâmân-ı meh-peyker ve duhterân-ı peri-manzar esir ve istirkâk ve humus-i sultânîyi efrâz ve Paşa Yigid’i dahi Üsküb serhaddinde küffâr-ı bed-girdar ve nikû-nisâr ile cihâd-ı azîmeden sonra kiyâsdan bîrûn sabihü’l-hudûd ve reşîku’l-kudûd userâ-i mâh-sîmâ ile muğtenim ve ser-efrâz ve kânûn-ı ma’hûd üzre penç yekini dergâh-ı âlempenah-ı padişaha ihdâ ile rütbe-i âliye ihrâz eyledi.” A.g.e., II/33.

³⁰⁵ “Rûmeli’nin ümerâ ve askerisi mansûr ve muzaffer ve muvaffak avdet-i birle ve ber-mûceb-i işâret-i aliyye-i sultânî mu’asker-i hümâyûna mülâzemet için Gelibolu’dan deryâyı ubûr ve dârü’l-mülk Bursa’da atebe-i bûs-i şehriyârî ile müşerref ve herkes mâl-ı helâl-i ğanayimden mâlik olub götürdüğü tuhâf ve hedâyâsını nazar-gâh-ı hümâyûna arz ile iktisâb-ı şeref eylediler.” A.g.e., II/34.

Ganimetin içinde mal dolu hazineler, helal ve kıymetli olan altın, gümüş kabilinden mallar (sâmit) ile hayvanların (nâtık) bulunup bunların hazine-i âmireye vâsıl olduğu, yine ganimet mallarının içinden para ve muhtelif ganimet cinslerinden padişaha mahsus hissenin (hisse-i hâssa-i sultânî) ayrıldığı, padişahın ise, ilahî bir nimet olarak gelen bu ganimet mallarının şükranesi olarak Allah'ın kelâmına (mealen, "Bilin ki, ganimet olarak aldığınız herhangi bir şeyin beşte biri Allah'a ve Resulü'ne aittir.) ve Hz. Peygamber'in sünnetine muvafık bir şekilde evvelâ İslâm'ın ve Müslümanların maslahatları ile, sınırların ıslah ve muhafazası için sarf etmiştir. Şer'i ganimet hükümlerinin ikamesi ve fakirlerle miskinlere infak için hayır müesseselerinin inşasına başlamış ve ilk olarak hastaların tedavisi ile, fakir ve kimsesizler için Bursa'da bir dârüşşifâ inşa ettirmiştir. İkinci olarak ilim talebelerine mesken ve ilmî faaliyetler için medrese, üçüncü olarak da dervişlerin, miskinlerin iskân ve iâşeleri için zaviye ve hankâh inşa ettirmiştir. Padişahın bu helal ganimetlerden ve sair gelirlerden "Size rızık olarak verdiklerimizin temizlerinden infak edin" kelam-ı ilahîsine riayet ederek şer'i olarak emredilen harcamalara pek ihtimam gösterdiği zikredilmiştir.³⁰⁶

Rivayetten anlaşıldığı üzere darülharbe akınlar vuku bulmuş, elde edilen ganimetlerin beşte biri ayrılarak başşehir Bursa'ya getirilmiştir. Burada, diğer kroniklerde bahsedilmeyen bir teferruattan bahsedilmektedir. Hazine-i Âmireye yani beytülmale getirilen ganimetten hususi olarak padişaha hisse (hisse-i hassa-i sultânî) ayrılmıştır. Bu tatbikat ise Şafilere ganimet taksiminde dair kavliyle tetabuk etmektedir. Nitekim

³⁰⁶ "Ve hazâyin-i emvâl ve nefâys-i tayyibât-ı helâl ve tensûkât-ı sâmit ve nâtık hazîne-i âmireye vâsıl ve tarafdân envâ'-ı nukûd ve ecnâstan hisse-i hâssa-i sultânî hâsıl olub ve ol pâdişâh-ı dil-âgâh dahi şükrâne-i ni'am-ı mütevâli-i İlâhî ve sipâs-ı dârî-i şevket-i şâhî için ol ğanâyim ve ecnâsı ber-tıbb-ı kelâm-ı İlâhî 've'lemû ennemâ ğanimtüm min şey'in fe-inne lillâhi humûsehu ve li'r-Resûli' ve ber-mûceb-i Sünnet-i Seniyye-i Nebevî evvelâ masâlih-i İslâm ve Müslimîn ve vücûh-ı ıslâh-ı sedd-i suğûr-i dîn için masrûf dutub ikâmet-i şî'âr-ı Şer'-i metîn ve infâk-ı fakr ve mesâkîn içün ba'zı ebniye ve ebvâb-ı müberrâta şurû' edüb, ibtidâen tashîh-i eskâm-ı du'afâ ve bîmârân ve teşfî-i havâtır-ı garîbân ve fakîrân niyyeti ile Bursa'da bir Dârüşşifâ-yı ra'nâ tarh ve inşâ ve sâniyen mesken-i talebe-i ulûm ve tervîc-i rusûm-i idrâk ve fuhûm için bir medrese-i âlî binâ ve sâlisen infâk ve it'âm-ı dervîşân ve mesâkîne mahsûs bir zâviye-i bî-nazîr ve hankâh-ı dil-pezir istibnâ buyurub ve vücûh-ı helâl ve ğanâyim ve gayriden 've enfikû mimmâ razaknâkum min tayyibâtın' işâreti mazmûnuna ikrâm ve bu husûsda masâlih-i mesârif-i dîniyyede bî-gâyet iltifât ve ihtimâm buyurdılar." A.g.e.

Şafilerde, ganimetin beşte birinin beşte biri hükümdarın hakkıdır. Ekinci'ye göre de Osmanlılar, Şafilerin bu hükmünü umumen tatbik etmişlerdir.³⁰⁷

Yine Sultan Yıldırım Bayezid Han devrinde, Niğbolu önlerine gelen, birçok devletin ordularından müteşekkil Haçlı ordusu, Sultan Yıldırım Bayezid Han'a karşı büyük bir hezimete uğramış, Osmanlı ordusu birçok ganimet ve kıymetli eşyalarla zenginleşmiştir.³⁰⁸

Yavuz Sultan Selim devri, Çaldıran Muharebesi neticesinde Osmanlı ordusu büyük bir muzafferiyet elde etmiş, bu meydan harbinden sonra, Acemlerin teçhizatları ele geçirilmiş, askerler, keseler ile değil torbalarla altın, gümüş, iri inciler, mücevherat gibi ganimetleri elde etmiş, bu para ve mücevheratı ölçekler ve kilelerle taksim etmişlerdir.³⁰⁹

Misal verilen hadiselerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nde harp neticesinde elde edilen menkul ganimetler askerlere taksim edilmiştir. Bu taksimat anlatılırken bazen beşte birinin devlet hazinesi için alındığı kalan beşte dördün askerler arasında taksim edildiği zikredilmiştir. Bazen yalnızca askerlere ganimetin taksim edildiğinden bahsedilmiştir.

Bazen elde edilen ganimet mallarından bir kısmının taşınamaması sebebiyle alınmayıp düşman memleketinde yakıldığı da vâkidir. Mesela Kanuni Sultan Süleyman devri, Nahçıvan Seferi'nde Karabağ'a girilmiş, ahali kaçarak kıymetli eşyalarını yerlere gömmüş ve mağaralara hazinelerini gizlemişlerdir. Osmanlı ordusu, bu eşya ve

³⁰⁷ Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 293.

³⁰⁸ “Âmme-i sipâh avn-i İlâh ile envâ’-ı ni’met ve fey’ü ganîmet ve esbâb-ı pür-kıymet birle mugtenim oldular...” Hoca Sadeddin Efendi, *Tâcüttevârîh*, ed. Mehmet İpşirli, 1. bs (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024), I/159.

³⁰⁹ “Cümle-i cünûd-ü asker, kâffe-i mübârizân-ı zafer-fer tecemmülât-ı A’câm ile sâhib-i merâm olub, toyumluklar eylediler. Sîm ü zer kîseler ile değil himyânlar ile, lü’lûler, dürr-i yetimler torbalar ile ğırârlar ile bulunub, ğâzîler nukûd u cevâhiri ölçekler ile ve kileler ile taksîm idüb, üleşdiler.” Celâlzâde Mustafa, *Selîmnâme*, ed. Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990), 152.

hazineleri bularak çokça ganimet elde etmiş bunlardan taşınması mümkün olmayanlar ise yakılmıştır.³¹⁰

Aynı şekilde 1630 senesinde Sultan IV. Murad Han'ın sadrazamı olan Hüsrev Paşa, Bağdat kuşatmasından evvel, zenginliğiyle maruf Hemedan şehrine girmiş, şehrin içinde ve dışında yeraltı depoları, mahzenler bulunup sayılamayacak kadar çok ganimet elde edilmiş, askerin bu kadar çok ganimeti taşıması mümkün olmayınca birçok kıymetli eşya, elbiseler, ev eşyaları gibi muhtelif şeyler ateşe atılıp yakılmıştır.³¹¹

Bu hadiseler ise, düşmanın menfaatine olacak şekilde, onlara mal bırakmamak maksadıyla yapılan fiillerdir. Harp hukukunda zikredildiği üzere bunların yapılmasında bir beis yoktur.

3.1.2. Yağma

Osmanlı kroniklerinde “ganimet” tabiri geçmekle birlikte bu tabirden çok yağmadan bahsedilmiştir. Bu yağmaların mahiyetinin ne olduğu, bu tatbikatın nazari olarak harp hukukunda neye tekabül ettiği, meşru bir zeminin olup olmadığı mühim bir husustur. Zira kroniklerde çok sıklıkla bir yerlerin yağmalanmasından bahsedilmektedir.

3.1.2.1. Yağma Tâbiri

Yağma kelimesinin lügat manası “zorla mal kapmak” demektir.³¹² Kroniklerde yağma tabirine mukabil ayrıca “nehb” “ğaret” “çapul” ve “talan” tabirleri de kullanılmaktadır. Bununla birlikte kroniklerde “nehb ü garet”, “yağma vü talan” tabirlerini de sıklıkla görmek mümkündür.

Kronikler tetkik edildiği zaman yağmanın mahiyetinin tam olarak ne olduğuna dair bilgiler edinilmektedir. Yağma tabirine bakıldığı zaman düşmanın mallarını ele

³¹⁰ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, ed. Bekir Sıtkı Baykal (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981), I/222.

³¹¹ A.g.e., II/390.

³¹² Şemseddin Sâmî, *Kâmûs-ı Türkî*, 1549.

geçirmekle birlikte yakıp yıkmaya dair bir intiba uyandırsa da yakıp yıkma manasının olmadığı anlaşılmaktadır.

Mesela Neşri tarihi Kitab-ı Cihannüma'da "Sultan askeri anlarun ardın sürüb, ele gireni helâk idüb, malların yağma itdiler."³¹³, "Sultan askeri dahi bu fethi ganimet bilüb, yağı leşkerinün metrûkâtını yağma idüb, yiğil yiğil toyum olub..."³¹⁴, "Malını ve esbabını yağma ve talan ettiler."³¹⁵ ifadeleri yağmanın düşman mallarını elde etmek olduğunu göstermektedir. Bir başka yerde ise "... Hak Teâlâ fırsat virüb kal'ayı feth idüb tekvurını tutub kal'ayı yağma idüb humsın ihrac idüb bakî mal-i ganîmeti guzzâta kismet itdi."³¹⁶ şeklinde yağma tabiri kullanılmıştır. Burada kalenin yağma edilip, beşte birinin ayrılıp kalan ganimet malının gazilere taksim edilmesi ifadelerinden yağma tabirinin, ganimet malını elde etmeyi yani düşman malının elde edilmesi manasına geldiği ve yakıp yıkma manası taşımadığı söylenilebilir.

Yağma tabiri yalnızca İslam gazilerinin düşman mallarını ele geçirmesini ifade etmek için kullanılmamış aynı zamanda düşmanın Müslüman reayadan mal ele geçirmesi, devlete âsi olan bâğilerin zulmen mal ele geçirmesi yahut Türk beyliklerinin Osmanlı mintikalarına yaptığı akınlarla mal elde etmesine de yağma denilmiştir. İdrak edileceği üzere yağma tabirinin hem pozitif hem de negatif manası bulunmaktadır.³¹⁷

³¹³ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, I/371.

³¹⁴ A.g.e., I/399.

³¹⁵ A.g.e., II/633.

³¹⁶ A.g.e., 1/69.

³¹⁷ Düşman ordusunun yağmasına misal verilecek olursa; Kanuni Sultan Süleyman Han, Korfu Seferi'nde (1537) Filibe'deyken, Avusturya Arşidükü Ferdinand'a bağlı olarak hareket eden Vâlpova Bân'ı (idarecisi), (kronikte ikinci iblis olarak tarif edilen) Diyâk Mîhâl, Sirem adasında bulunan halkın yağma edilmesi için asker gönderdiği şu şekilde rivayet edilmiştir: "Yahyâ Paşaoğlu Mehmed Beg'den ulaklar gelüp küffâr-ı bed-girdâr ve adû-yı nekbet-asâr kal'alarından Vâlpova nâm kal'anun Bânı Diyâk Mîhâl demekle meşhûr iblîs-i sâni Sirem cezîresinde vâkı' olan re'âyâyı nâr-ı gâret ve fukârasın hedm ü hasâretle yakup yıkmak için bin mikdârı pelîd-i belîd ve merîd-i atîd kâfirleri gönderüp" Bkz. Davut Erkan, "Matrâkçı Nasûh'un Süleymân-Nâmesi (1520-1537)" (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005), 193. Türk beyliklerinin Osmanlı mintikalarında yaptıkları yağmaya da misal olarak, Karamanoğlu Pir Ahmed Bey'in Osmanlı mintikalarında

3.1.2.2. Yağma ve Tenfil

Yağma tabirinin kroniklerde umumi manası mal ele geçirmek olmakla birlikte, İslam hukukundaki tenfil mefhumuna da çoğu zaman birebir tekabül ettiğini söylemek mümkündür. Yağma tabiri, tenfil manasında kullanıldığı zaman umumiyetle padişahın “yağma buyurması, yağma emretmesi” şeklinde geçmektedir.

Mesela Osman Gazi’nin İnegöl’e yağma buyurması şu şekilde anlatılmıştır:

*Osman Gazi dahi cümle alduklarını Bilecük hisarına getirüb hisar mesâhilini görüb İnegöl’e gelüb fi’l-hal yağma buyurdu. Gaziler dahi tarafu’l-’ayn içinde [göz açıp kapayınca kadar] hisara girüb tekvurını pâre pâre idüb erkeğini kırub dişisini esîr itdiler. Zîrâ bunların ucından çok müslümanlar şehîd olmuşlardı.*³¹⁸

Yine Sultan (Yıldırım) Bayezid Han’ın Alaşehir Kalesi’ne yağma emretmesi şu şekilde geçmektedir: “...Kâfir hisarının kapusını yapub, cenge ikdâm eyledi. Sultan Bayezid Han yağma emr itdi. Kâfir yağma haberin işidicek, aman dileyüb, kal’ayı virdi.”³¹⁹

Bu hadiselerde yağma buyrulduğu görülmekle birlikte bu yağmaların hakikaten tenfil olup olmadığı, yani askerlere yağma emredilmesinin bir hücum emrine mi tekabül ettiği yahut şer’i manada hükümdarın askerlere “her kim ne elde ederse kendisinin olsun” demesi kabilinden bir tenfil-i âm mı olduğu düşünülebilir. Misallerde zikredilen

yaptığı yağma söylenebilir: “Rivayettir ki, Sultan Mehmed, Rumeli’ne geçip Arnavut’a varıp gaza ile meşgul iken, Karamanoğlu Pir Ahmed Bey bağı olup, Hünkâr ile ettiği ahdi bozup, il vurup, müslümanların ehlin ve ayalın çekip, emval-i müslimîni garet etmişti.” Bkz. Neşrî, Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi, II/779. Devlete karşı asilerin, halkın malını ele geçirmesi de yağma şeklinde tabir edilmiştir: “Cemaziyülevvel 932 (13 Şubat - 14 Mart 1526): Adana sancağının Berendi bucağında Domuzoğlan ve Tarsus sancağının Ulaş nahiyesinde Beyce adlarında, ortadan kaldırılmaları gereken kimseler, beş altı yüz eşkıya ile ayaklanarak yağma ve çapul bayrağını kaldırdılar. Adana valisi yukarıda adı geçen Pirî Bey’in sancağındaki yiğitler eliyle bunların kötülük bulaşmış vücutları yeryüzünden sökölüp atıldı.” Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I/92.

³¹⁸ Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, I/103.

³¹⁹ A.g.e., I/313.

yağma emirlerinin hücum manasına gelebileceği görülse de bu yağma emirlerinin tenfil olduğunu bariz şekilde gösteren misallere çokça rastlanılmaktadır.

Mesela Sultan II. Murad Han'ın 1430 senesinde Selanik'i fethinde yağma meselesi geçmektedir.³²⁰ Bu hadisede yağma emrinin tenfil olduğunu gösteren çokça delil bulunmaktadır. Evvela kaleye hücum yapılmış ve kale alınamamıştır. Kalenin alınamaması üzerine Sultan II. Murad Han bu işe bir çare bulunmasını istemiş; Evrenosoğlu Ali Bey, kalenin alınması için yağmanın çare olduğunu söylemiştir. Padişah da bunun üzerine yağma emri vermiştir. Kaleye hücum yapıp alınamamasına rağmen, kalenin alınması için yağma emri verilmesi, yağmanın, hücumdan farklı bir fiil olduğunu bariz şekilde göstermektedir.

Ayrıca Padişahın yağma emri için kullandığı “Babam ruhiçün, alan alanın, veren verenindir!” ifadesi de dikkat çekicidir. Nitekim fıkıh kitaplarındaki tenfil için, hükümdarın askerlere hitaben söylemesi gereken “her kim ne elde ederse kendisinin olsun”, “Kimin eline, ne geçerse, o, onundur” ifadelerine tekabül etmektedir. Bu ise verilen yağma emrinin tenfil olduğunu göstermektedir.

Bir diğer husus hükümdarın tenfilde bulunduğu, askerlere ilan edilir. Hanefi mezhebinde tenfil ilan edilmeden askerler ele geçirdikleri mala sahip olamazlar. Kronikte de hükümdarın yağma emrinin askerler tarafından duyulduğu ifade edilmiştir.

Ardından askerlerin hızlı bir şekilde kaleyi fethedip, ganimete boğuldukları ifade edilmiştir. Padişahın ise en sonunda kalenin yağma edilip askerlerin ganimet elde

³²⁰ “Toplar, tüfekler götürüp ve hem Gelibolu’dan gemiler getirip, niyyet-i gazâ deyip, varıp, Selânîk hisarına düştüler.” Etraftan dahi nice gaziler cem’ olup, birkaç gün ceng ettiler, alınamadı. Murad Han eyitti: “Bu hisarın alınmasına elbette bir tedbir edin.” Evrenosoğlu Ali Bey eyitti: “Devletli Hünkâr, bunun alınmasına tedbir hemen yağmadır,” dedi. Hemen Sultan Murad dahi “Bire yağmadır! Babam ruhiçün, alan alanın, veren verenindir!” deyip, leşkere de çağırıttılar. Çünkü gaziler yağma haberini işittiler, fi’l-hâl hisara merdivenler dayayıp, kâfire gözünü açtırmayıp, def’î hisara koyuldular. Allah fazlıyle kale feth olundu. Gaziler ganâime müstağrak oldu. Em aldılar. Bir acaib doyumluklar oldu ki vasf etmeli değil. Gaziler filoriyi külâhla bahşettiler...” “... Sultan eyitti: “Hey gaziler, kale yağma edip, gaziler muğtenim olmak ne hoş nesne olurmuş. Şimden geri ayrık gazadan eksik olmayalım, dedi.” Bkz. A.g.e., II/611-613.

etmesinin ne güzel şey olduğunu söylemesi bütün bu hadisenin tenfil olduğunu göstermektedir.

Yine harp devam ederken netice alınamayınca padişahın ayrıca yağma emri verip, bunu askerlere ilan ettirip ardından fethin vuku bulduğuna dair rivayetler bulunmaktadır. Mesela Kanuni Sultan Süleyman Han devri 1543 senesinde İstolni Belgrad kalesi kuşatılmış, kalenin fethi mümkün olmayınca, padişah son taarruz emrini verirken “ganimet malı yağma edilecektir” diye tellallar bağırtmış, ardından kale fethedilmiştir.³²¹

Fatih Sultan Mehmed Han devri, 1470 senesinde Eğriboz kalesi kuşatılmış, hücum edilmesine rağmen netice alınamayıp birçok gazi şehit olmuş; bunun üzerine Venedik donanması da yardıma gelip müdahale edemediği anda padişah yağma emretmiştir. Yağma bağırtısını duyan gaziler ise bu teşvikle birbirlerini ite kaka kaleye girip fethetmiş; ardından üç gün, gece gündüz kaleyi yağma etmişlerdir.³²²

Bu misaller yağma emrinin hücum emrinden farklı olup, yağma emrinin tenfil hükmünde olduğunu göstermektedir. Misallerde görüldüğü üzere zaten harp devam etmektedir. Yağma emrinin verilmesi orduya büyük bir teşvik olup, kalelerin fethedilmesine vesile olmuştur. Tenfilin de gayesi vuku bulmuştur. Yine yağmanın üç gün boyunca devam ettirilmesi, yağma emrinin bir hücum emri olmadığını, tenfil olduğunu göstermektedir.

³²¹ “...Beş altı gün daha geceli gündüzlü kaleyi dövdüler. Gaziler kale duvarları dibine dolup kendilerine sığınacak yerler buldular ve fırsat kollamaya başladılar. Cemaziyelâhır ayının ikisi pazar günü saadetli padişah tarafından hücum emri verildi ve ‘ganimet malı yağma edilecektir’ diye dellallar bağırtıldı.” “...O gün böylece, sonradan Beşli varoşlu adı verilen kale feth olundu.” Bkz. Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I/186-187.

³²² “Cenk ederken derya tarafından küffar gemileri Ağriboz’a muavenete gelip, gördüler ki, ehl-i İslâm kaleyi muhasara etmişler, yardım etmeğe kat’â mecal bulmadılar. Bunlar bu hayrette iken, hemen Hünkâr yağma emretti. Zira ödenki gün yürüyüş olup, nice âdemler kırılıp, iş başarılamadıydı. Çünkü gaziler yağma âvâzını işittiler, fi’l-hâl biri birini basa basa hisara koyuldular. Amma Mahmud Paşa tarafı evvel koyuldu. Tarfat ul-’ayn içinde hisarı feth edip, üç gün gece gündüz yağma ettiler. Bunda dahi nice doyumluklar oldu ki İstanbul’dan kalmaz.” Bkz. Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, II/787.

Tenfilin üç gün yapılacağına dair fıkhi eserlerde bir ibare bulunamamıştır. Bu sebeple Osmanlı Devleti'nin askerlere üç gün yağma izni vermesinin örfi bir tatbikat olduğu fikri ağır basmaktadır.

3.2. Gayrimenkul Ganimetler

Osmanlı Devleti'nde fethedilen araziler hakkında tatbikata dair bilgi sahibi olabilmek için evvela Osmanlı arazi hukukunun isnad ettiği hukukî metinlerin tetkik edilmesi elzemdir. Tanzimata kadar olan devirde araziyle alakalı kanunların esasını, muhtelif devirlerde padişaha arz edilen telhisler üzerine çıkarılan irade-i seniyyeler (padişah hükümleri) oluşturmaktaydı. Bu hükümler, Divan-ı Hümâyûn defterlerine müteferrik şekilde kaydedilirdi. Daha sonra bu hükümlere şeyhülislâmlar tarafından verilen fetvaların da eklenmesiyle “kanunname” olarak meydana getirilen mecmualar oluşmuştur. Bunlardan en muteber ve meşhur olanı Kanunî Sultan Süleyman devrinin meşhur şeyhülislâmı Ebussuud Efendi'ye atfedilen kanunnamedir.³²³

Kanunî devri Arazi Kanunnamesi olarak bilinen, 63 müstakil fasıldan oluşan “Kanun-ı Cedîd” esasen Kanunî devrine ait olmamakla birlikte Kanunî devri Arazi Kanunnamesi olarak literatürde zikredilmiştir. Bunun sebebi ise kanunnamenin mukaddime kısmında, Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin fetvalarıdır. Bu fetvalar kanunnamenin temelini teşkil etmiş, Osmanlı Devleti arazi hukukunun şer'i esaslarını ortaya koymuştur.³²⁴

Tanzimat devrinde ise arazi hukuku sahasında bazı düzenlemeler yapılmış, dağınık halde olan bu düzenlemelerin bir araya getirilmesi için kanunname hazırlanması düşünülmüş, 23 Şevval 1274 (6 Haziran 1858) tarihinde Arazi Kanunnâmesi (Kanunnâme-i Arâzî) meydana getirilmiştir.³²⁵

³²³ Halil Cin, “Arazi”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), III/345-346.

³²⁴ Ahmet Akgündüz, *Şeyhü'l-İslâm Ebüssu'ûd Efendi Fetvâları* (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018), 905.

³²⁵ Mehmet Âkif Aydın, “Arazi Kanunnâmesi”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), III/346.

Arazi Kanunnâmesi'ne göre araziler beş şekilde tasnif olunmuştur. Bunlar, “arazi-i memlûke”, “arazi-i mirîye”, “arazi-i mevkufe”, “arazi-i metruke” ve “arazi-i mevat”tır.

Arazi-i memlûke, mülkiyetin ve tasarruf hakkının şahısların elinde olduğu arazileri, arazi-i mirîye, mülkiyeti devlete ait olmakla tasarrufu belli kaidelere riayet edilerek reâyâyâ bırakılmış arazileri, arazi-i mevkufe, gayrisahih vakıflar dışında kalan vakıf arazilerini, arazi-i metruke, halkın istifadesine bırakılmış yol, köprü, mera, yaylak, kışlak gibi arazileri, arazi-i mevat ise kimsenin mülkiyetinde ve tasarrufunda bulunmayan, metruk arazi vasfını taşımayan, köy ve kasabalardan uzakta bulunan, ekilip biçilmeyen, taşlık, kıraç, boş ve ıssız arazileri tarif etmektedir.³²⁶

İslam hukukunda harp ganimeti olarak elde edilen araziler sınıfına, arazi-i öşriyye, arazi-i haraciyye ve arazi-i mirîye girdiği için Osmanlı Devleti'nin bu arazilere tatbik ettiği hukukî statü, çalışma mevzuu cihetinden ehemmiyet taşımaktadır. Arazi-i öşriyye ve arazi-i haraciyye tasnifte arazi-i memlûke sınıfına dahildir. Nitekim bu araziler şahısların mülkü vaziyetindedir.

Osmanlı Devleti bir yeri fethettiği zaman, fetihten hemen sonra tahrir yapardı. “Tahrir”, lügatte “yazma, kaydetme, deftere geçirme” manalarına gelmekle birlikte Osmanlı Devleti'nde toplanacak olan vergilerin, vergiyi verecek olan kimselerin tespiti için farklı zamanlarda ve şehirlerde yapılan sayımları ifade ederdi. Devlet, tahrir için fethedilen yere tahrir emini ve il yazıcısı gönderirdi. Bu bilgilerin tutulduğu defterlere de “tahrir defterleri” denirdi. Tahrirlerin zaman aralıkları hususunda kaynaklara otuz yılda bir yapılması tavsiye edilmiştir. Fakat her halükârda fetih sonrası ve padişahın değişmesi halinde umumi olarak tahrir yapıldığı anlaşılmaktadır.³²⁷

Mesela 1727 senesinde merkezden, muhtelif devlet adamlarına farklı tarihlerde ısrarla gönderilen emirlerde, İran seferinden dolayı askerin tayinât ve sefer masrafları için beytûlmalden ziyadesiyle para harcandığı, İran'da fethedilen Kirmanşah, Hemedan, Luristan ve Erdilan ülkelerine tâbi olan eyalet, liva vesair mahal ve aşiretlerden Acem zamanında tahsil edilen mahsulat ve vergilerin tafsilatlı şekilde tespit edilmesi

³²⁶ Halil Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*, 3. bs (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992), 26-35-38-42-49.

³²⁷ Mehmet Öz, “Tahrir”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 425-27; M. Macit Kenanoğlu, “Mîrî Arazi”, içinde *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), XXX/158.

istenmişse de orada bulunan devlet adamları tarafından “henüz fethin yeni gerçekleştiği ve tahririn ahâlinin emniyetinin sağlanıncaya kadar ertelendiği” merkeze bildirilmiş; merkezden gönderilen emirde yaşanan bu hususlar hülâsa edildikten sonra fethin ardından çok vaktin geçtiğini, bahsolunan yerlerdeki mahsulat ve vergilerle zımmîlerden alınan cizye ve mirî mukataat mallarının tahrir edilip, tahrir defterlerinin merkeze gönderilmesi istenmiştir.³²⁸

Fethedilen arazilerde, devletin araziye ve toplayacağı vergiyi tespit etmeye ehemmiyet verdiği ve fetihden hemen sonra tahrir yaptırdığı, tahrir yapılmamışsa peşine düştüğü anlaşılmaktadır.

Tahrir defterleri, tımar nizamının cari olduğu eyalet ve sancaklarda tutulmuştur. Mesela XVI. yüzyılda Rumeli, Anadolu, Rum/Sivas, Erzurum, Karaman, Dulkadir (Zülkadriye), Diyarbekir, Halep, Şam, Musul gibi eyaletlerde tahrir defterleri tutulurken; Yine XVI. yüzyılda fethedilen fethedilen Mısır, Yemen, Bağdat, Lahsâ gibi salyaneli³²⁹ eyaletlerde tahrir yapılmamıştır.³³⁰

3.2.1. Mülk Arazi

Osmanlı Devleti’nde mülk arazi, hem mülkiyeti ve hem de tasarruf hakkı halkın elinde olan arazilerdir. Bu araziler birkaç nev’idir.

Bunlardan ilki köy, kasaba dahilinde bulunan arazi ve köy, kasaba kenarlarında bulunmakla birlikte büyüklüğü yarım dönümü geçmeyen arazilerdir. Köy, kasaba kenarında bulunan, yarım dönümü geçmeyen bu araziler, kuyu kazmak, araba çekmek,

³²⁸ Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi BOA, “Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümâyûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHM.d})” t.y., 134/940-942, (20.04.1140).

³²⁹ Salyane, bir kısım memurlara, müstahdemlere senelik olarak verilen ücret yerine kullanılan bir tabirdir. Salyaneli eyaletler ise, hasılatının yıllık olarak devlet hazinesine aktarıldığı eyaletleri ifade eder. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993), III/111-112; İdris Bostan, “Sâlyâne”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), XXXVI/59.

³³⁰ Öz, “Tahrir”, 426.

odun koymak gibi sebeplerle kullanılıp, evleri tamamlar mahiyeti olduğu için bu arazilere tetimme-i sükna denmiştir.³³¹

Mülk arazilerden bir diğeri evvelden mîrî arazi iken sonradan hükümdarın izni ile fertlere satılarak mülk arazi olan topraklardır. Bu topraklar, başta devletin mülkiyetinde olması hasebiyle bunların satımında ciddi şartlar konulmuştur. Nitekim devlet malında herkesin hakkı vardır. Bu cihetten hükümdarın beytülmal üzerindeki tasarrufu yetim malındaki veli ve vasilerin tasarrufuna benzetilmiştir.³³²

Son olarak, haraç ve öşür arazileri de mülk araziler sınıfına dahildir.

2.2.1.1. Arazi-i Öşriyye

Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin Kanunî Sultan Süleyman devri Arazi Kanunnâmesi'nde çok defa arazi-i öşriyye tafsilatlı olarak izah edilmiştir:

2. MES'ELE: Bi-haseb 'iş-şer' 'iş-şerîf arz-ı hârâciyye ve arz-ı öşriyye nedür? Tafsilen beyan buyurulub müsâb oluna.

*El-CEVAB: İmam bir memleketi feth edüb, arazisini gânimîne kısmet eylese yahud kabl'el-feth ehli umumen İslam'a gelüp, imam arazisini ellerinde ibkâ eylese, ol asıl yer arazi-i öşriyyedir. Zira müslim üzerine vaz' olunan vazife ibadet makulesinden olmak lazımdır. Harac me'ûnet-i mahzadır. İbtidaen müslim üzerine harâc vaz' olunmak mümkün değildir. Heman öşür vaz' olunur.*³³³

Ebussuud Efendi'nin fetvasından anlaşıldığı üzere; fethedilen düşman topraklarının ganimete hak kazanan gazilere taksim edilmesiyle meydana gelen yahut düşman memleketi fetih olunmadan evvel o memleketin ahalisinin toptan Müslüman olup hükümdarın da arazileri onların elinde bıraktığı araziler, öşür arazileridir.

³³¹ Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, 26; Mehmet Âkif Aydın, *Türk Hukuk Tarihi*, 14. bs (İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017), 362; Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 491.

³³² Ömer Lütfi Barkan, *Türkiye 'de Toprak Meselesi*, 1. bs (İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980), 232.

³³³ Bkz. Akgündüz, *Ebüssu'ûd Efendi Fetvâları*, 908-9.

Osmanlı Devleti'nde fethedilen arazilere, umumiyetle mîrî arazi statüsü tanındığı için öşürlü arazi statüsüne, miri araziye nispeten pek fazla rastlanmaz. Bununla birlikte Basra ve Hicaz topraklarının öşürlü arazi olduğu Sultan II. Selim Rumeli Eyaleti umumi kanunnamesinde şu şekilde ifade edilmiştir:

*Bir kısmı arz-ı öşriyyedir ki, hîn-i fetihde ehl-i İslâm'a temlik olunmuştur; sahîh mülkleridir. Sâir malları gibi nice dilerlerse tasarruf ederler. Ehl-i İslâm üzerine ibtidâen harâc vaz'ı nâ-meşrû' olmağın, öşür vaz' olunmuştur. Ekerler, biçerler, hâsıl olan gallenin öşründen gayrı aslâ bir habbe alınmaz. Anı dahi kendileri fukarâ ve mesâkîne verirler. Sipâhîden ve gayrıdan aslâ bir ferde helâl değildir. Arz-ı Hicâz ve Arz-ı Basra böyledir.*³³⁴

Bu ifadeler, klasik fıkıh metnlerindeki öşür arazilerinin tarifi olmakla birlikte öşür arazilerine misal verilen yerler de fıkıh metnlerinde zikredilen yerlerdir. Osmanlı'nın bu arazileri öşür arazileri olarak kanunnamede zikretmesi ve bu arazilerin Osmanlı idaresinde bulunduğu düşünülürse, Hicaz ve Basra arazilerinin öşür arazisi statüsünü devam ettirdiği anlaşılmaktadır.

Bunun dışında Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında padişah tarafından büyük kumandanlara, vezirlere, önde gelen ahilere fethedilen düşman topraklarından, bazı muafiyetlerle araziler verilmiştir. Bilhassa Rumeli fütuhatta önde gelen kumandanlara, hudut boylarında geniş salahiyetlerle topraklar verilmiştir. Bunun sebebi ise aynı Selçukluların, Osmanlılar'a hudut boyunda toprak vermesi gibi; varlıklı, nüfuz sahibi beylerin askeri güç oluşturmaları ve fütuhatta devlete destek olmasını sağlamak idi.³³⁵

Temlik edilen bu arazilerde mülk sahipleri idari ve mali cihetten serbesttiler. Devlet memurları, vergi toplamak için bu mülklerin içine girememektedir. Bu mülkler alınıp satılabilmekte, vakfedilmekte, mirasçılar arasında taksim edilebilmektedir. Bununla birlikte Barkan, bu arazilerin rakabesinin yani mülkiyetinin devlete ait olduğu hususunda ihtilafların olduğundan bahsetmektedir.³³⁶

³³⁴ Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Selim Devri Kanunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1994), VII/665.

³³⁵ Barkan, *Türkiye'de Toprak Meselesi*, 151-52.

³³⁶ A.g.e., 152-53.

Fatih Sultan Mehmet zamanında bu arazilerin büyük bir kısmı, devletin askeri ihtiyaçları sebebiyle, mîrî arazi haline getirilmiştir. Daha sonra yapılan bu tatbikat, menfaati haleldar olan bazıları arasında infiale sebebiyet verince Sultan II. Bayezid devrinde arazilerin bir kısmı eski sahiplerine iade edilmiştir.³³⁷

Osmanlı Devleti'nin ilk zamanlarında Rumeli fetihlerinden elde edilen arazileri üst rütbeli beylere, kumandanlara yahut sair ileri gelenlere vermesi, verilen arazilerin hukuken arazi-i öşriyye statüsünde olduğunu gösterebilir. Nitekim bu arazilerin fetih neticesinde ganimete hak kazanmış Müslümanlara verilmesi, bu arazileri elinde bulunduranların tasarruf etme cihetinden mutlak mülkiyete sahip oldukları yani arazilerini alıp satabildikleri, vefat halinde mirasçılara intikali gibi hususlar bu fikri kuvvetlendirmektedir.

Ayrıca her ne kadar arazilerin tamamı taksim edilmese de İslam hukukunda arazilerin bir kısmının ganimet ehli arasında taksim edilip bir kısmının da devletin mîrî arazi olarak alması mümkündür. Ganimet ehlinde kalan arazi “arazi-i öşriyye” olur.³³⁸

Fakat fethedilen arazilerin ganimet ehlinin tamamına değil de ileri gelen beylere, devlet adamlarına verilmesi öşür arazisi olma ihtimalini düşürmektedir. Nitekim öşür arazileri, fethedilen arazilerin ganimet ehli olan gaziler arasında taksimi halinde mevzubahistir. Bu toprakların ganimet ehli arasında dağıtılmayıp, padişahın muayyen şahıslara vermesi mîrî arazi olma ihtimalini ortaya çıkarmaktadır. Bununla birlikte Fatih Sultan Mehmet devrinde bu arazilerin mîrî arazi haline getirilmesi, esasen bu arazilerin baştan beri mîrî arazi olduğu ihtimalini kuvvetlendirmektedir. Nitekim devletin, hususi haller olmadıkça mülk arazinin hukukî statüsünü değiştirmesi beklenen bir şey değildir.

2.2.1.2. Arazi-i Haraciyye

Şeyhülislam Ebussuud Efendi, fethedilen arazilerde bulunan gayrimüslim ahalinin yerlerinde bırakılıp, ellerinde bulunan arazilerin mülkiyetini de kendilerine

³³⁷ M. Macit Kenanoğlu, “Mülk”, içinde *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), XXXI/539-540.

³³⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye Kâmusu*, 1985, III/393.

verilmesiyle bu arazilerin harac arazisi olacağını ve harac vermeleri gerektiğini ifade etmiştir:

Eğer imam ol yeri feth ettükde ehlini kırmayub ve esir dahi etmeyüb, belki yine yerlerinde mukarrer kılub ve ellerinde olan yerlerini kendülere, sâir davarları ve evleri gibi temlik edüb kendülere cizye vaz' edüb, yerlerine vazife ta'yin ederse, ol vazife elbette haracdır, öşür olmak ihtimali yokdur. Zira öşürde ibadet ma'nâsı vardır. Kafır, ana ehil değildir. Elbette harac vaz' olunur.

Ol dahi iki nev'idir: Biri, harac-ı muvazzafdır ki, yılda birer mikdar akçe alınır. Biri dahi harac-ı mukasemedir ki hasıl olan gallenin öşrü müdür sümünü müdür, arzın tahammülüne göre tayin olunur, nıfsına değin tayin olunmak şer'idir, arz gayet eyü olıcak. Bu iki nevi' arz ki, zikrolundu, ikisi bile sahiblerinin mülkleridir.³³⁹

Şeyhülislam Ahmed İbn-i Kemâl'in fetvasında bu sınıfa ek olarak fethedilen arazilerin gayrimüslim ahalisinin başka yere nakliyle oraya farklı yerden getirilen gayrimüslim ahalinin yerleşmesi halinde de arazilerin harac arazisi olacağını beyan etmiş ardından harac arazilerinin satışı, hibe edilmesi, miras intikali, vakıf yapılmasının hukuken geçerli olacağını beyan etmiştir. Nitekim şehri fetheden hükümdarın ahaliyi bulundukları yerde iskân etmesiyle mülkiyet hakkını kazanmış olurlar.³⁴⁰

Harac iki nev'idir. Bunlar “harâc-ı muvazzaf” ve “harâc-ı mukâseme”dir. Harac-ı muvazzaf, yılda bir kere alınan arazinin büyüklüğü esas alınarak tayin edilen maktu haracdır. Harac-ı mukâseme ise mahsul üzerinden tayin olunan vergidir. Burada elde edilen mahsul mühimdir. Onda birden başlayıp iyi bir arazi ise yarısına kadar alınmasına cevaz verilmiştir.³⁴¹

³³⁹ Akgündüz, *Ebüssu'ûd Efendi Fetvâları*, 908-908.

³⁴⁰ *Arz-ı harâcî oldur ki, fâtihi olan padişah ol yerleri dutub ehlini anda karar etdürüb yerlerini ellerinde ibkâ etdürüb üzerlerine harâc-ı arz (arz-ı harac) vaz' eylemiş ola, yahud andan gedüb âher kafirleri anda getürüb iskân eyleyüp yerleri anda birer mikdar harâc ile vermiş ola. Bunun gibi arzın bey'i ve hibesi ve tevrisi ve vakfiyyeti sahihdir. Zira ehli, takrir-i iskân-ı fâtih birle mâlik olurlar. Bkz. A.g.e., 911.*

³⁴¹ A.g.e., 908; Cin, *Osmanlı Toprak Düzeni*, 33.

Osmanlı Devleti’nde bu vergiler muhtelif isimlerle tabir edilmiştir. Mesela “harâc-ı muvazzaf” vergisi, “çift akçesi”, “resm-i çift” yahut “tasma akçesi” olarak isimlendirilmiştir. Esasen bu vergiler harâc-ı muvazzaf vergisidir. Bu tabirler Anadolu civarında kullanılırken, Rumeli’deki gayrimüslim reayaya ise harâc-ı muvazzaf yerine “ispençe” tabiri kullanılmıştır.³⁴²

Aynı şekilde “harac-ı mukâseme” için de muhtelif tabirleri kullanılmıştır. Bunlar “öşür” ve “a’sâr”dır. Fakat burdaki “öşür” tabirinin öşür topraklarından alınan, toprak mahsullerinin zekâtı olan öşürle bir alakası yoktur. Buradaki, öşür değil aslında haracdır.³⁴³ Bu hususta, tabirlerin birbirine karışması sebebiyle halkın alınan vergilerin şer’iliği hususunda şüpheyi düştüğünü Ebussuud Efendi dile getirmekte, bazı fetvalarına da aksettirmektedir.

Fetvalarında hülasaten, alınan harac-ı mukâseme vergisinin, reaya tarafından şer’i öşür vergisi zannedildiği, bunun sebebinin ise ekseriyetle onda bir nispetinde vergi alındığı için, onda bir nispetinde olan şer’i öşür vergisiyle karıştırılması, reayanın bu nispetten fazla alınan vergileri zulüm zannedip vergiyi vermedikleri takdirde devlete karşı suç işlemedikleri zanlarının hatalı olduğu dile getirilmiş, Osmanlı arazilerinin hukukî statüleri izah edilmiştir. Devlet arazilerinin, beytülmal namına tasarruf altına alınmış, harac arazileri olduğunu, öşür arazisi olmadığını, eğer öşür arazisi olsa idi onda birlik vergi dışında fazladan vergi alınmasının haram olacağı izah edilmiştir.³⁴⁴

Bu misal, Osmanlı Devleti’nde arazi vergileri için kullanılan tabirler sebebiyle, arazilerin hukukî statüsünün karıştırıldığını göstermektedir.

³⁴² Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: Fâtih Devri Kanunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), I/171-175.

³⁴³ A.g.e., I/176.

³⁴⁴“Ta’yin olunan mikdâr, ol arzın harâc-ı mukâsesidir; nısfına değin harâc vaz’ı meşrû’dur. Ekser arâzînin harâcları onda bir olmağın avam öşr-i şer’î sanub ziyâde alınan zulmen alınur sanup vermemek ile âsî olmazız sanurlar. Hata-yı fâhiş-i meşhurdur. Memâlik-i Mahrûse’nin arâzîsi beyt’ül-mal için hiyâzet olunmuş arâzî-i harâciyedir; harâc-ı öşriye yokdur. Ve illâ onda bir alınan behreden gayrı çift hakkı harâm-ı mahz olur.” Bkz. Akgündüz, *Ebüs-su’ud Efendi Fetvâları*, 899-900.

Osmanlı Devleti’nde izah edildiği üzere fethedilen toprakların kâhir ekseriyeti devletin himayesine alınarak halka kiraya verilmiş, mîrî arazi statüsü kazandırılmıştır. Bu arazilere her ne kadar haraclı araziler denilse de, esasen bunun vergi cihetinden olduğu, toprağı işleyen çiftçiler için hakiki mülkiyet oluşmayıp kira bedeli ödedikleri, İslam hukukunda araziler bahsinde izah edilmiştir.

Bununla birlikte hakiki manada mülkiyetin ahalinin elinde olduğu haraclı topraklara nadir de olsa rastlanmaktadır. Mesela Osmanlı Devleti, Girit’in fethinden sonra Girit arazisini halkın elinde bırakmış ve bu arazilere harac arazisi statüsü kazandırmıştır. Girit arazisinin mîrî arazi statüsüne alınmayıp harac arazisi statüsü verilme sebebinin ise adanın stratejik cihetten mühim bir mevkide bulunması, ehemmiyete haiz tarım arazilerinin bulunmaması ve ahalisinin Osmanlı idaresine bir an evvel ısındırılma lüzumunun olduğu ifade edilmektedir.³⁴⁵

Girit arazisinin harac arazisi olduğu, bu sebeple arazinin ahalinin mülkü olduğu, vefat ettikleri takdirde şer’i miras hükümlerine göre taksim olacağı, 1705 senesinde yapılan tahrirde şu şekilde ifade edilmiştir: “Cezîre-i mesfûrenin arâzîsi arâzî-i harâciyeden olmağla, ahâlisinin yedlerinde ibkâ olunan bâğ ve bâğçe ve bostân ve sâir arâzî mülkleri olub, emlâk-ı sâire gibi tasarruf iderler; meselâ fevt olsalar, vereseleri beyninde ‘ale’l-vechi’ş-şer’î taksîm olunur.”³⁴⁶

Ele geçirilen araziler İslam devletlerinin arazileri olduğu takdirde, Osmanlı Devleti, bu arazilerin statülerini korumuş ve aynen devam ettirmiştir. Bu vesileyle harac yahut öşür arazilerinin statülerinin devam ettirildiğini söylemek mümkündür. Nitekim Osmanlı Devleti’ne geçen Hicaz ve Basra eyaletleri öşri; Halep, Bağdat, Musul, Sayda, Yemen, Trablusgarp harâcî arazi idi. Osmanlı Devleti bu statüyü aynen devam ettirmiş, bu arazileri mîrî arazi statüsüne geçirmemiş, malî hususlarda serbest bırakmıştır. Bununla birlikte, zaman içinde sahipsiz kalan öşrî ve harâcî toprakların mîrî araziye çevrildiği de vâkîdir.³⁴⁷

³⁴⁵ A.g.e., 25; Ekinci, *Osmanlı Hukuku*, 490.

³⁴⁶ Nuri Adıyeke ve Ayşe Nükhet Adıyeke, “Girit’in ‘Hakk ve Adl ile Cedîden Tahrîri’: 1705 Yılında Girit’te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler”, *Belleten* 84, sy 299 (2020): 223.

³⁴⁷ DİA, “Haraç”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), XVI/89.

3.2.2. Mîrî Arazi

Osmanlı Devleti'nde miri araziler, araziler bahsinde izah edilen öşrî ve haracî araziler dışındaki üçüncü nevi arazilere tekabül etmektedir. Bu araziler harp neticesinde hükümdarın iradesiyle mülkiyeti beytülmale alınıp kiraya verilen arazilerdir. İslam hukukunda bu arazilere arazi-i memleket denilmiştir.

Kanuni Sultan Süleyman Han'ın isteği üzerine şeyhülislam Ebussuud Efendi tarafından hazırlanan, arazi kanunnamesinin mukaddimesinde bulunan meşhur “fetvây-ı şerife”, ekseriyetle miri arazinin statüsünü ele almakta olup, araziyle alakalı bütün kanunlarda yer almıştır.³⁴⁸ Bu fetvalar aynı zamanda Budin'nin fethi sonrası ilan edilen Budin kanunnamesinin de mukaddimesidir. Fetvalarda miri arazi umumiyetle şu şekilde ele alınmıştır:

*Bu diyâr-ı bereket-şîârın âmmе-i arâzisi bunların gibi değildir; ne öşriyye ne haraciyyedir. Belki arz-ı memleketdir ki, rakabesi Beytü'l-mâlidir; tasarrufu reâyaya icâre tarîki ile asıldan tapuya verilmiştir. Tasarruf edip, harâc-ı muvazzafını ve harâc-ı mukâsemesini sipâhiye verirler; bey'a ve temlike kâdir olmazlar.*³⁴⁹

Fetvanın mukaddime kısmında Ebussuud Efendi, fethedilen Budin topraklarının statülerinin ne olacağına dair padişahın fermanını izah etmiştir. Buna göre fethedilen yerin ahaliyi yerlerinde kalıp menkul mallarına, kasaba ve köylerdeki evlerine, dükkanlarına ve sair binalarına, bağ ve bahçelerindeki imaretlerine dokunulmayıp bu gayrimenkuller kendi mülkleri olacaktır. Her türlü muamele ve tasarrufta bulunup, vefat ettikleri zaman vereselerine intikal edecektir.³⁵⁰ Burada şehrin içindeki ev, dükkân ve bağ, bahçede bulunan imaretler gibi gayrimenkullerin ahaliye bırakıldığı anlaşılmaktadır.

³⁴⁸ Akgündüz, *Ebüssu'ûd Efendi Fetvâları*, 905.

³⁴⁹ A.g.e., 909.

³⁵⁰ “...fermân-ı cemîlü'l-âsârları bu vechile sâdır olmuştur ki:

Umûmen Vilâyet-i merkûmenin ehli yerli yerinde mukarrer olup, nefislerine ve evlâdlarına asla bir ferd taarruz eylemeyüb ve ellerinde olan emvâl-i menkûleleri ve kasabâtta ve kurâda olan evleri ve dükkânları ve sâir binâları ve bağları ve bahçelerinin imâretleri, kendileri mülkleri olup her nice dilerler ise tasarruf edeler.” Bkz. A.g.e., 907-8.

Devamında ise ekilip biçilen tarlaların yine ahalinin ellerinde kalmakla birlikte, bunların kendi mülkleri olmayıp miri araziler olduğu; mülkiyetinin beytülmale ait olup ariyet yoluyla ahalinin kullanıp, haracını vermesi gerektiği beyan edilmiştir.³⁵¹ Burada da ziraat arazilerinin beytülmale alınarak miri arazi statüsüne geçirildiği anlaşılmaktadır.

Bu usulden Osmanlı'nın, ekilip biçilmeyen gayrimenkulleri ahalisine bırakarak buraları aslında harac arazisi gibi gördüğü, ekilip biçilen tarlaların ise miri arazi yapıp vergi alındığı anlaşılmaktadır.

Osmanlının eyalet, sancak gibi muhtelif kanunnamelerinde umumiyetle öşür, haraç ve miri arazi şeklindeki üç arazi sınıfı ve bunların hükümleri anlatılmaktadır. Bu izahların kaynağı zikrolunduğu üzere şeyhülislam Ebussuud Efendinin fetvalarıdır. Bu kanunnamelerden Sultan III. Murad devri Sivas kanunnamesinde miri arazinin hukuki statüsü anlatıldıktan sonra, Anadolu ve Rumeli'de reaya elinde bulunan toprakların miri arazilerden olduğu zikredilmiştir.³⁵²

Osmanlı arazilerinin kahir ekseriyeti fetih sonrası miri arazi statüsüne alınan arazilerdir. İstisnai olarak öşür ve harac arazisi statüsünde olan topraklar da zikredilmiştir.

³⁵¹ “Ve zirâat ve hirâset edegeldikleri tarlaları dahi ellerinde mukarrer ola. Lâkin zikrolunan malları gibi mülkleri olmayıp, belki sâir Memâlik-i Mahmiyye’de arz-ı mîrî demekle ma’rûf olan arâzî-i memleket gibi, rakabe-i arz beytü’l-mâl-i Müslimîn olup, âriyet tarîki ile reâyâ tasarrufunda olup; envâ-ı hububât dan ve sâir mevrû’ât dan her ne dilerler ise ekip biçip, öşür adına olan harâc-ı mukâsemin ve sâir hukûkun edâ edip, nice dilerler ise istiğlâl edeler.” Bkz. A.g.e., 908.

³⁵² Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: III. Murad Devri Kanunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1994), VIII/427.

3.3. Harp Esirleri

3.3.1. Pençik Nizamı

3.3.1.1. Pençik Nizamının İhdası

Lügatte “beşte bir” manasına gelen “penç ü yek / penç-yek” kelimelerinden gelen pençik, Osmanlı Devleti’nde kara ve deniz seferlerinde ele geçirilen esirlerin beşte birinin İslam hukukuna münasip şekilde devlet hazinesi için alınmasını ifade eder.³⁵³

Osmanlı Devleti’nde pençik nizamının ilk defa nasıl ortaya çıktığı hususunda farklı rivayetler bulunmaktadır. Sultan I. Ahmed zamanında ihtiyar bir yeniçerinin ağzından kaleme alınan Mebde-i Kanûn-ı Yeniçeri Ocağı Tarihi’nde bu usulün daha kuruluş yıllarında Bilecik’e yönelik akınlarda başlatıldığı, buradan ele geçen genç esirlerin beşte birinin devlet tarafından alındığı ve o devirde üç yüz kadar gencin seçilip deftere kaydedildiği ifade edilmektedir.³⁵⁴ Bunların deftere kaydedilmesini Bektaş Ağa ile Hacı Bektaş evladından Timurtaş Dede ve Mevlânâ evladından Emir Şah Efendi’nin tavsiye ettiği beyan edilmiştir.³⁵⁵

Fakat umumiyetle esas alınan, 1361 senesinde I. Murad devrinde bu usulün başlatıldığı yönündeki rivayettir. Âşıkpaşazade’nin Tevârih-i Âl-i Osmân eserinde pençik nizamının başlaması, Karaman’dan gelen Kara Rüstem isimdeki alim bir zatın, askerlerin elde ettiği esirlerden beytülmale niçin beşte birlik hissenin alınmadığını sormasıylaadır. Bunun üzerine o zamanlar kazasker makamında bulunan Çandarlı Halil, bu meseleyi padişaha arz etmiş, padişah ise bu hissenin alınmasını buyurmuştur. Ardından esirlerden beşte birlik hissenin alınması için Kara Rüstem vazifelendirilmiş, Gelibolu’ya giderek her esirden 25 akçe almaya başlamıştır. Kronikte bu usulün Çandarlı Kara Halil ve Kara Rüstem’den kaldığı ifade edilmektedir.³⁵⁶

³⁵³ Abdülkadir Özcan, “Pencik”, içinde *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), XXXIV/226.

³⁵⁴ Orhan Sakin, *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*, 1. bs (İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011), 169-70.

³⁵⁵ Özcan, “Pencik”, XXXIV/226.

³⁵⁶ “Çandarlı Halil’in kazasker olduğu zamanda bir gün Karaman ülkesinden Kara Rüstem denen bilgili bir kişi gelip, “Efendi hana verilmesi gereken bu kadar malı neden yok yere harcarsınız?” dedi. Kadiasker bunun üzerine, “O nasıl bir maldır ki boşuna harcanır?” deyince Rüstem, “Bu gazilerin alıp tutup sattıkları esirlerin beşte biri Tanrı emrine göre padişahındır.”

Daha sonra akıncı beyi olan Gazi Evranos’a da akınlardan elde edilen esirlerden beşte bir almasını, beş esir olmadığı takdirde her esirden yirmi beş akçe alması söylenilmiştir. Gazi Evranos Bey, verilen bu talimatlar üzerine pençik alınması için Kadı tayin etmiş ve çokça esir alınmıştır. Ardından Çandarlı Halil Paşa, bu esirlerin Türk ailelere verilip Türkçe öğrenmeleri, “yeniçeri” yapılmasını teklif etmiş ve bu şekilde tatbik edilmeye başlanılmıştır. Bu sayede yeniçerilik ihdas edilmiştir.³⁵⁷

Esas alınan bu rivayete göre I. Murad Han devrine kadar askerlerin elde ettiği esirlerden beytülmal için beşte birlik hissenin alınmadığı, yaşanan bu hadise üzerine alınmaya başlanıldığı, aynı zamanda hukuken beytülmale ait olan beşte birlik esirlerden askerlik yoluyla köle olarak faydalandığı görülmektedir.

3.3.1.2. Pençik Kanunu

Osmanlı Devleti’nde, devletin acemi ocağına alacağı harp esirleri pencik oğlanı olarak isimlendirildiği gibi, elde edilen bu esirler hakkındaki tertiplenen kanuna da “pençik kanûnu” denilmiştir. Pençik resminin 1363 senesinde ihdas edilmiş olduğu da kanunnamede yazmaktadır.³⁵⁸

cevabını verdi. Sonra da “Niçin almıyorsunuz?” dedi. Kazasker bu sözü işitince gidip Padişaha arzetti. Hükümdar bunun üzerine, “Eğer Tanrı buyruğu ise, öyle edin.” dedi. Sonra Kara Rüstem’i çağırdılar ve “Efendimiz! Padişah, ‘Tanrı buyruğu ise, öyle yapın.’ dedi.” diye söylediler. Kendisi gidip Gelibolu’da oturdu. Her esirden yirmi beş akçe aldı. İşte bu şekildeki adet o bilgin kişinin tedbiri idi. Bunların biri Çandarlı Halil, biri de Karamanlı Kara Rüstem’dir.” Bkz. Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, 114-15.

³⁵⁷ “Ayrıca beri tarafta Gazi Evrenos’a da, ‘Akınından çıkan esirin beşte birini padişah için al; eğer esir beş olmazsa her bir esirden yirmi beş akçe al’ diye haber gönderdiler. İşte bu düzen üzerine Evrenos da bir hâkim tayin etti. Böylece bir hayli oğlan toplandı, sonra bunları padişaha götürdüler. Halil Paşa bunları görünce, ‘Bunları Türk’e verelim, Türkçe öğrensinler, Türkçeyi bilince getirip yeniçeri yapalım.’ dedi. Söylediği gibi yaptılar. Müslüman oldular. Yeniçeri günden güne fazlalaşmaya başladı. Türkler bunları pek çok yıl hizmete aldı, sonra da kapıya getirdiler ve ak börk giydirdiler. Adını, ‘ezel çeri’ iken, ‘yeniçeri’ koydular, böylece bu padişah zamanında yeniçeri kuruldu.” Bkz. A.g.e., 115.

³⁵⁸ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988), I/8-9; Özcan, “Pencik”, XXXIV/226-227.

Pençik kanunu sonradan gelen padişahların kanunnamelerinde de zikredilmiştir. Nitekim Sultan Fatih devri kanunnamesinde esirlerden beşte bir (hums) pay alındığını, esirlere 125 akçe kıymet tayin edilip her esir için 25 akçe alındığı bu tatbikatın Sultan I. Murad devrinde başladığı zikredilmektedir.³⁵⁹

Pençik kanunu resmî şekilde ilk olarak Sultan II. Bayezid Han devri kanunnamesinde bulunmaktadır. Bu kanunnâmede akının tarifi yapılmış, uç beyleriyle beraber, akıncıların ve sair yiğit askerlerle birleşip gazâ niyeti ile darülharbe hücum edilmesine “akın” denilmiştir. Uç beylerinin kendisinin katılmayıp yüz ve yüzden ziyade akıncı gönderdiği hücumlara da “harâmilik” denilmiştir. Akın ve harâmilik şeklinde isimlendirilen bu hücumlardan pençik alınması kanunlaştırılmıştır. Uç beylerinin katılmayıp yüzden az akıncı gönderdiği hücumlara ise “çete” denilmiş ve pençik alınmaması kanunlaştırılmıştır.³⁶⁰

Pençik kanunnamesinin, yalnızca akıncıların elde ettiği esirleri esas alarak tanzim edildiğini görmek mümkündür. Bu ise esirlerin en çok akınlar vasıtasıyla elde edildiği intibainı uyandırmaktadır. Tatbikatta, yapılan akınların çok sık olmasından bunun ihtimal dahilinde olduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte nizamî ordunun seferlerinde, padişahın talimatlarına esirler hususunda zaten itaat edilmektedir. Bu sebeple kanunnamenin, akıncıların elde ettiği esirleri esas alarak tanzim edilmiş olması ihtimal dahilindedir.

Kanunnamede, uçbeylerinin katıldığı akınlar ve uçbeylerinin gönderdiği yüz kişiyi geçen akıncı birliği pençik verirken; uçbeyinin gönderdiği yüz kişiyi geçmeyen akıncı birliğinden pençik alınmamaktadır. Bu kaideden, yüz kişiden az olan bir akıncı

³⁵⁹ “Kânûn-ı penc-yek: 764 senesinde ibtida esirden hums alınmak Murad Gazi zaman-ı şeriflerinde ferman olunup esir başına yüz yirmi beş akçe kıymet tayin olunup her esirden yirmi beş akçe alınır.” Ahmed Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: Fatih Dönemi*, İstanbul: OSAV, 1993, s. 258.

³⁶⁰ “Uç beğleri, akıncı ve sâir yiğit ve yeğil cem’ edüb gazâ niyyetine Dâr’ül-harbe seğirtmek akındır. Ve uç beğleri, kendüler eşmeyüb adamlarına akıncı ve sâir yiğit ve yeğil koşub göndermek, eğer eşen kimesneler yüz ve yüzden ziyâde olursa, harâmilikdir. Bu iki kısımdan penç-yek alınur. Ve eğer uç beğleri, kendüler eşmeyüb adam gönderüb eşen adam yüzden eksük olursa, çetedür; penç-yek alınmaz.” Bkz. Ahmet Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri* (İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990), II/129.

birliğinin, devlet tarafından kuvvet sahibi sayılmayan bir birlik olarak görüldüğü mülahaza olunmaktadır. Nitekim hükümdarın, kuvvet sahibi olmayan bir birliğe, düşmandan elde ettiğiniz ganimetten beşte birlik hisseyi almam demesi caiz görülmüştür.

Yine aynı kanunda, akıncı beyi, toyc³⁶¹ ve akıncıların akınlarda elde ettikleri esirler “pençikci” ismi verilen memur tarafından tespit edilip şu şekilde pay edileceği tanzim olunmuştur: Akıncı beyinin bilfiil elde ettiği yirmi kadar erkek esir, pençikcinin elde ettiği beş esir, toycaların büyüklerinin elde ettiği bir esir ve küçüklerinin ikisinin elde ettiği birer tane esir onlara bırakıldıktan sonra kalan esirlerin on ile on yedi yaşları arasındaki sağlam olanları her biri için esir sahibine üç yüz akçe verilerek devlet tarafından alınması kanunda geçmektedir.³⁶²

Kanunun bu maddelerinde de “pençikçi” isminde bir vazifeliden bahsedilmektedir. Bu vazifeli, esirler toplanıldıktan sonra bunları kaydetmektedir. Kanuna göre akından sonra hem pençikçi hem de akıncı beyi alınan esirleri ayrı ayrı birer deftere kaydetmek zorundadır.³⁶³

Daha sonra zikredilen sınıflara, kendi ele geçirdikleri muayyen sayılarda esirin verilmesinin tenfil olduğu anlaşılmaktadır. Tenfiller verildikten sonra kalan esirlerin

³⁶¹ Toyca: Akıncı subaylarına denir. Bkz. A.g.e., II/130.

³⁶² “Ve uç beğlerinin ve pençikçilerin ve toycaların ağırlığı bâbında dahi kanun budur ki; şol vakit ki, emir ile akın ve harâmîlik ola, ol akından ve harâmîlikden çıkan oğlanlardan akın beğlerinde ve toycalarda ve akıncılarda ve sâir yiğit ve yeğilde ne mikdâr oğlan varsa, cem’ olub dahi pençikçi ma’rifetiyle yazılıb defter olub dahi akın beği ol akında kendü kisbi ile çıkardığı oğlandan yirmi oğlanla ağırlana. Ve pençikçiler, kendü kazancı ile çıkardığı oğlandan beşer oğlanla ağırlana. Ve toycaların ma’lûm ve mu’ayyenleri kendü kisbleriyle çıkardığı oğlandan birer oğlanla ağırlana. Ve alçak hallü toycalar dahi iki kişi bir oğlanla ağırlana. Ve ağırlıktan ziyâde gelen oğlan, on yaşından on yedi yaşına varınca alına. ve eğer on yedi yaşından tecavüz edenlerün dahi ba’zında kabiliyet olursa, ol dahi alınıb esir sâhibine her oğlan için Hizâne-i Âmireden üç yüz akçe verile.” Bkz. A.g.e., II/129-130; Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I/8.

³⁶³ “Ve ne kadar oğlan cem’ olursa, bir defter pençikçi ve bir defter dahi akıncı beği yazub pençik oğlanı Dergah-ı mu’allâya gelicek ikisinin dahi defteri ve adamı bile gele.” Bkz. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, II/130.

sahiplerine üç yüz akçe ödenilerek devlet tarafından satın alınmaktadır. Üçüncü madde de geçen bu hükümden, akınlarda elde edilen esirlerin hepsinin devlet tarafından satın alındığı gibi anlaşılrsa da, ilk madde de pençik alınacağından bahsedilmesi sebebiyle, evvela pençik olarak esirler alınmakta askerlerde kalan esirler için ücret ödenildiği anlaşılmaktadır.

Pençik kanununda esirler, şümüllü şekilde tasnif edilmiştir. Buna göre acemi ocağına alınmayan yahut beş esirden az olan erkek esirler şirhor, beççe, gulamçe, gulam, sakallı ve pir isminde sınıflara ayrıldı.³⁶⁴ Bu meratibe göre pençik resmi alınırdı. Bu sınıflar üç yaşından başlayıp ihtiyar esirlere kadar geniş bir sınıftır. Esirlerin uzuvlarının tam olup olmaması, sıhhat ve sağlamlığın olup olmamasına göre de alınan pençik resmi değişiklik gösterirdi. Pençik resmi sırf erkek esirlerden değil aynı zamanda kadın esirlerden (cariye) de alınırdı. Bunların da kendi içinde sınıfları vardı. Bu sınıflara göre pençik resmi alınırdı.³⁶⁵

Uzunçarşılı'ya göre, ilk zamanlar ordu için alınan esirlerin yaşlarına dikkat edilmez, harbe münasip esirler muayyen ve kısa bir terbiyeden sonra ocağa kabul edilirdi. On ile yirmi yaş arasındaki esir erkek çocuklarının Acemi Ocağı için alınması, daha sonraları kanun olmuştur. Bu çocuklar Anadolu'ya gönderilerek az bir bedelle çiftçi Türk ailelere veriliyordu. Bu sayede İslam ve Türk terbiyesi görüp, Türkçe öğrenmeleri sağlanmış oluyordu. Bu usûl devşirmelere de tatbik edilmiştir.³⁶⁶

Kanunnamenin umumunda akınlardan elde edilen esirler hakkında tanzim yapılmışken, tek maddesi istisnadır. Bu maddeye göre akınlarda elde edilen hayvanlardan verilecek armağanın kadîmden gelen adete göre devam ettirilmesi

³⁶⁴ Üç yaşına kadar olan çocuklara yeni emen manasında “şirhor”, üç sekiz yaş arasına yavru manasında beççe, sekizden on iki yaş arasına gulâmçe (küçük çocuk), buluğa erenlere gulâm, gulâm gibi tüysüz olmayıp tıraşı gelmiş olanlara sakallı, ihtiyar olan esirlere ise pir denilirdi. Bkz. A.g.e., II/131.

³⁶⁵ A.g.e., II/132.

³⁶⁶ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I/10-11.

istenmiştir.³⁶⁷ Burada da hayvanlardan yapılacak olan tenfilin adetlere göre devam ettirilmesinin kanunlaştırıldığı anlaşılmaktadır.

Pençik kanunnamesi yapılan akınları tasnif etmiş, bu akınların hangilerinden pençik alınacağını tasnif etmiş, akınlar neticesinde verilecek tenfilleri tayin etmiş ve askerlerde kalan esirlerin devlet tarafından satın alınmasına dair kaideleri tanzim etmiştir. İslam hukukuna göre, akınlarda elde edilen ganimetlerden muayyen şartlarda beşte birlik pay alınmaktadır. Aynı zamanda hükümdarın akın ganimetleri hakkında da tenfilde bulunması mümkündür. Bu cihetten, hükümdarın takdir yetkisini kanunlaştırdığı söylenilebilir. Bununla birlikte esas gayenin de, elde edilen esirlerden beytülmale ait olan beşte birlik payın alınıp, askerlere ait olan esirlerin de satın alınıp, köleleştirilerek devletin asker ihtiyacının karşılanması olduğu söylenilebilir.

3.3.1.3. Pençik Nizamının Tatbikatı

Osmanlı Devleti, esirler arasında askerliğe münasip olmayanlar için nakdi olarak “pençik resmi” almış, askerliğe münasip gördüklerinden ise beşte bir nispetinde esirin kendisini almış bunlara “pençik oğlanı” denilmiştir.³⁶⁸

Bu resimlerin alınması için akıncıların yanında bulunan memur olan pençikçilerden evvel bu vazifeyi akıncı kadıları görüyordu. Bununla birlikte orduda İstanbul, Gelibolu gibi yerlerde bu resimleri almakla vazifeli “pençik emini” bulunurdu.³⁶⁹

Topçular katibi Abdülkadir Efendi tarihinde, Eflak ve Boğdan’a yapılan akınlar neticesinde elde edilen esirler ve ganimetlerin Yergöğü Köprüsü’nden geçişiyle pençik eminlerinin pençik toplaması şu şekilde anlatılmıştır:

Ve akın oldukda, Eflâk esîrleri ve Boğdan esîrleri ve sığır u koyun bî-hisâb orduda bey’ olunup, nısf gurus hisâbı üzere fîrûht ederlerdi. Bâzergân tâyîfesi, Yergöğü Köprüsü'nden sürü ile ganâyim ve araba ile esîrler geçürüp,

³⁶⁷ “Ve akında vâki olan davar armağanı bâbında kadîmden kanun adet ne veçhile cari olı-gelmiş ise, gerü eyle ola.” Bkz. Akgündüz, *Osmanlı Kanunnâmeleri: II. Bâyezid Devri Kanunnâmeleri*, II/130.

³⁶⁸ A.g.e., II/128.

³⁶⁹ Uzunçarşılı, *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*, I/10.

*Rusçuk'dan vilâyetlere perâkende olurdu. Ve pencik emînleri ta'yîn olunup, Yergöğü İskelesi'nde pençik cem' olunurdu. Ve orduda emînler ta'yîn idi; sığırdan ve koyundan ve gayri bi'l-cümle kânun üzere bac alınurdu.*³⁷⁰

Bu hadise bize pençik nizamının tatbikatına dair bazı ipuçları vermektedir. Yergöğü İskelesinde, akından dönen askerlerin, vazifelendirilen pençik eminlerine, pençiklerini ödedikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca orduda bulunan eminler vasıtasıyla sığır, koyun ve cümle ganimet malından vergi alındığından bahsedilmiştir. Bu verginin yine pençik olması muhtemeldir. Nitekim pençik kanununda da istisnai olarak hayvanlara dair bir madde mevcuttur. Bununla birlikte bahsedilen verginin pazar vergisi olma ihtimali de mevcuttur.

Yergöğü İskelesi'nin pençik alınan bir yer olması şu cihetten tetkik edilebilir: Bu yerin, Osmanlı'nın Tuna sınırlarında olması hasebiyle aslında akından dönen askerler buradan geçerek darüislam topraklarına varmaktadır. Her ne kadar sınırlar çokça değişse de Osmanlı için Tuna Nehri tarihi bir sınır hüviyeti taşımaktadır. Askerlerin Yergöğü İskelesi'ne varmasıyla darüislama girilmiş, ganimet taksiminin yapılması caiz olmuştur. Pençik ise tam bu esnada alınmaktadır. Osmanlı'da pençik tatbikatının yer cihetinden Hanefî mezhebinin şartlarına tetabuk ettiğini söylemek mümkündür.

Tarihe “köprü faciası” olarak geçen hadise de Yergöğü Köprüsü'nde ve pençik meselesinden dolayı vuku bulmuştur. Sadrazam Koca Sinan Paşa, 1595 Eflak Seferi'nden dönerken yüklü miktarda araba ve esir olmasına rağmen ordunun köprüden geçişine izin verilmemiş, pençik toplanılması için pençik eminleri vazifelendirilmiş ve iki gün boyunca pençik toplanılmıştır. Bu gecikmenin yaşanmasıyla, asker karşı yakaya geçememiş, düşman ordusu gelip, köprüyü top atışına tutmuş, ardından çokça asker Tuna Nehri'ne düşerek boğulmuştur.³⁷¹

³⁷⁰ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkâdir Efendi Tarihi*, çev. Ziya Yılmaz (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003), I/78.

³⁷¹ “...Lâkin tedbîrde ve müşâverede sû-i tedbîr olunup, Nehr-i Tuna Köprüsü'nü kesüp, bir ferde geçmeğe icâzet olmayıp geçmeyip, on binden ziyâde araba ve koçu ile mübâlağa esîrler askerde var idi. Pencik cem'ine fermân olundukta, köprüde emîn ü kâtibler konulup, iki gün alâ't-tevâlî pencik aldılar...” “...Yalıdan gelen küffâr-ı melâ'in, köprüde olan ağırlığa toplar savurup, köprü gemilerin ortadan bölüp, üzerinde olan asker ve ağırlık ve develer ve atlar ve katırlar bir nicesi Tuna'ya dökülüp ve bazıları köprü üzerinde “Yâ Allah” diyerek, Tuna

Osmanlı Devleti, pençğin alınmasına çok ehemmiyet vermiştir. Buna misaller vermek gerekirse 1576 senesinde Bosna Beyine gönderilen hükümde, Zaciste-Zacista Beyi Piri Bey'in adamlarından Mahmud Voyvoda ve Filoricik Martoloslar Ağası Mehmed Ağa beş yüz civarı askeriyle akına çıkıp birçok esir, at ve emtia getirmiş fakat pençik rüsümünü vermemiş olduğundan bahisle teftiş edilip devlete ait olan payın alınması istenmiştir.³⁷²

Kronikte geçen bir rivayete göre Zilhicce ayının yedinci günü, Yaş ismindeki yerde konaklanıldığında, köprü başı muhafazasında bulunan Vezir Kapudân Paşa'ya gönderilen emirde cephanenin kadırgalara yüklenilmesi fakat esirlerin kadırgalara konulmayıp, yoklanarak esir başına ikişer hasene (altın para) alınması istenmiştir. Ardından pençik nizamının icra ediliş usulünden bahsedilmiştir:

*Defterdar Vezir Abdülbaki Paşa'nın temessük-i mümmâsına nice bin beyâz çekilüp, mîrî cânibinden bâkî kulları ve emîn ta'yîn olunup, İshakçı'da Tuna Köprüsü üzere yoklanur idi, ba'dehû pencik alınur idi. Şöyle ki bir esîrde pencik bulunmaya, mîrîye kabz olunur idi.*³⁷³

Rivayette, defterdarın imzasını taşıyan binlerce kağıttan bahsedilmektedir. Bu kağıtların tatbikattaki “pençik tezkiresi” olduğu anlaşılmaktadır. Pençik tezkiresi, seferden dönen askerlerin pençik eminine pençiklerini ödedikten sonra, eminin askerlere pençğin ödendiğine dair verdiği bir kağıttır.³⁷⁴

Tuna Köprüsü üzerinde askerlerden pençik alındığı ve pençği ödenmemiş esirlerin devlet tarafından el konulduğu rivayet edilmiştir. “Bir esirde pençik bulunmaya” ifadesinden elinde esir bulunan kişinin pençik tezkiresi olmadığı takdirde devletin bu

akıntısı bunları muhkem sürüp ve bazı donbazlar birbirinden ayrılıp, feryâd ü figân sadâsı ayyûka çıkıp, ol gün rûz-i haşrden bir nişan idi. Bir niceler Nehr-i Tuna'ya dökülür. Davarını terk edip, başı derdine düşüp ve bazısı cüret edip, şaykaya perende atıp, çalışırlardı...” A.g.e., I/83-85.

³⁷² BOA, “A. {DVNSMHM.d}”, 27/830, (08.12.983).

³⁷³ Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkâdir Efendi Tarihi*, I/753-754.

³⁷⁴ Esen Salarcı Baydar, “Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Esirleri Üsârâ-yı Mîrî” (Yayınlanmamış Doktora Tezi İ.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2020), 46.

esire el koyacağı anlaşılmaktadır. Nitekim pençığın ödendiği pençik tezkiresiyle anlaşılmaktadır.

Pençik tabirinin sırf esirler için değil menkul mallar içinde kullanıldığı kroniklerde görülmektedir. Mesela develerden, beytülmal için beşte bir alınması pençik tabiriyle ifade edilmiştir.³⁷⁵

3.3.1.4. Umumi Tenfil Meselesi

Pençik nizamına dikkat edilirse, askerlerin ele geçirdikleri esirleri sahiplenip darüislama taşıdığı ve hudutlarda pençik eminlerinin, beytülmale ait beşte birlik hisseyi aynı ya da nakdi şekilde askerlerden aldığı görülmektedir. Halbuki İslam hukuku ganimet taksiminde, harp sonrası ele geçen ganimetlerin tümünün darüislama taşınıp, ardından beytülmale ait hissenin alındığı ve her birliğe kendi ganimet payının taksim edildiği izah edilmişti. Askerlerin ele geçirdiği esire sahip olması ve yalnızca darüislama girilen hudutta bu esirin pençığının ödenmesi şeklinde bir tatbikat ilk bakışta farklı gözükmemektedir.

Bu husus hakkında Şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvasındaki izahlar, meseleyi tavzih etmektedir. Fetvada bir askerın darülharpte ele geçirip getirdiği bir esiri, ganimet malları henüz askerler arasında taksim olmamışsa mal edinmesi mümkün müdür şeklinde sual edilmiştir.³⁷⁶

Bunu üzerine Ebussuud Efendi, mümkün olacağını fakat humsun (beşte birinin) verilmesi gerektiği yönünde fetva vermiştir. Fetvanın devamında ise bu hususun Hicri 948 (M 1541-1542) senesinde padişaha (Kanuni Sultan Süleyman) şu şekilde arz edildiğinden bahsetmiştir: Gazilerin, harpte aldıkları esirleri, ganimet taksimi yapılmadan kendi mülklerine geçirip kullanmaları helal olmaz. Esirlerin toplanıp, askerlere taksim edilmesinde ise harec-ı azım (büyük zorluk) vardır. Askerler buna alışkın değildir. Bari umumen tenfil buyrulsa da beşte biri alındıktan sonra her asker

³⁷⁵ “Türkman’ın develerin ve ganemlerin yağma ederler. Doyum ganîmet ile orduya dâhil oldukda, mîrî için ganemleri zabt edüp ve develerden pençik için beşte bir deveyi mîrî için fermân etdiler. Herkes kânûn üzere verüp, ganemleri meydân için zahîre olup...” Bkz. Abdülkadir Efendi, *Topçular Kâtibi Abdülkâdir Efendi Tarihi*, I/905.

³⁷⁶ Akgündüz, *Ebüssu’ûd Efendi Fetvâları*, 283.

ele geçirdiği esire sahip olsa denildiğinde, tenfil-i âm buyrulmuş, her esir onu ele geçirenin mülkü olsun, humsunu versin, buna kimse de müdahale etmesin şeklinde emredilmiştir. Bu hadiseyi nakleden Ebussuud Efendi, o vakitten itibaren ele geçirilen esirlerin, humsu verildikten sonra şüphe kalmayacağına ve bütün tasarrufların helal olacağına fetva vermiştir.³⁷⁷

Anlaşıldığı üzere hükümdarın verdiği bu umumi tenfille birlikte, askerler ele geçirdikleri esirlerin, beşte birlik beytülmal hissesini verdikten sonra maliki olmuşlardır.

Bu mesele hakkında İbn-i Abidin, sultanın umumi tenfilinin kendisinden sonra da devam edebilmesi için yerine gelen sultanın da yeniden umumi tenfilde bulunması gerektiğini beyan etmiştir.³⁷⁸

Ardından kendi zamanındaki tenfil tatbikatı hakkında tenkidlerde bulunmuştur: Hem ganimetlerin taksim edilmediği, hem de beşte birin verilmediğini bununla birlikte zamanın sultanının umumi tenfilde bulunup bulunmadığı bilinmediği için ganimet mallarında şüphenin bulunduğunu beyan etmiştir. Devamında ise bu hususa, “Zamanımızda ganimet mallarının taksim edilmemesi, hükümdarın umum tenfilde bulunduğunun delilidir.” şeklinde bir itiraz geldiği takdirde, diyerek şu şekilde cevap vermiştir:

*Zamanımızın orduları İslâm beldelerinden olsa bile zorla, yağma, kapma suretiyle alıyorlar. Hatta almış oldukları malların, müslüman sahipleri ortaya çıktıklarında malları kendilerine para ile verilmektedir. Buna göre onların hallerini iyiye yormak mümkün değildir. Kezâ bu zamanın hâkimleri ve ordu kumandanları tenfilde bulunmuyor, ganimeti taksim etmiyor ve beşte birini de vermiyorlar. O halde zamanımızda ganimetten alınan malın hükmü, ganimetten hainlikle alınan malın hükmü gibidir.*³⁷⁹

³⁷⁷ A.g.e.

³⁷⁸ İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, VIII/425.

³⁷⁹ A.g.e., VIII/426.

İbn Abidin'in tenkidlerinden, devrinde suistimallerin olduğu anlaşılmaktadır. Kendi devri hususunda bu tenkidleri dile getirmekle birlikte Ebussuud Efendi'nin fetvasına dair beyanda bulunmamıştır.³⁸⁰

3.3.2. Esirlere Tatbik Edilen Hukukî Muamele

Osmanlı tarihinde, elde edilen esirler üzerinde muhtelif muamelelerin tatbik edildiği görülmektedir. İzah olunduğu üzere İslam harp hukukunda ele geçirilen esirlerin katli, köleleştirilmesi, zımî statüsünde hür bırakılması, fidye, mübadele yahut Şafilere göre meccanen salıverilmesi mümkündür.

Kroniklerde elde edilen esirlerin padişahın emriyle katledildiği hadiseler çokça mevcuttur. Mesela 1458 senesi Sultan Fatih devrinde, Tahtalu mevkiinde Macarlar yağma için şehre saldırmış, fakat şehirde bulunan Osmanlı askerlerinden haberleri olmadığı için gafil avlanmışlardır. Osmanlı gazileri, gelen düşman askerlerini bozguna uğratmış, kaçanların büyük bir kısmını katledip, nice banları³⁸¹(Macarların sancak beyleri, küçük prenslerine verilen unvan) esir etmiştir. Birkaç gün sonra sancaklarıyla birlikte banlar, ve diğer düşman askerleri padişahın huzuruna çıkartılmış, padişah ise bunları katlettirmiştir.³⁸²

³⁸⁰ A.g.e., VIII/424.

³⁸¹ Ban: İsklavon (Slavonya) dilinde bey, hâkim demek olup İsklavonya ve Macaristan cihetlerinde sancak beylerine ve küçük prenslere verilen unvandı. Vaktiyle Dalmaçya, İslâvonya, Eflâk, Sırp hükümdarlarına “ban” denilirdi. Bkz. Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I/158.

³⁸² “Hak Teâlâ'nın inayetiyle gaziler küffara koyulup, mübalağa kırdılar ve bir nice Banları diri tuttular. Bu beşaretten nice gün sonra Banları sancaklarıyla ve nice kâfirleriyle Hünkâr'a getirdiler. Hünkâr dahi ekserini kırdırdı.” Bkz. Neşrî, *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*, II/733.

Yine Sultan Fatih, İstanbul'un fethinden hemen sonra divanını kurdurtmuş, divana ele geçirilen esirler getirilmiş, padişah bu esirlerden bazılarının esir olarak kalmasını, bazılarının da katledilmesini emretmiştir.³⁸³

Kanuni Sultan Süleyman Han, 1541 senesinde Budin'i kuşatan Kral Ferdinand kumandasındaki Avusturya ordusunu, öncü kuvvetlerle bozguna uğratmış, padişah Budin'e gelince harpte fayda gösterenleri rütbe ve mevkilerle taltif edip, ele geçirilen Avusturyalı ve Macar esirleri öldürtmüştür.³⁸⁴

Rivayetlerde nadiren de olsa görüldüğü üzere, padişahın emriyle esirlerin katledildiği vakidir. Esirlerin bir kısmının zımmi statüsünde bırakılıp, bir kısmının katledilip bir kısmının da köleleştirildiği de vakidir.

Mesela Sultan Fatih devrinde Midilli Adası fethedilmiş, bütün halk esir edilip meydana çıkarılmış, padişah esirleri üç kısma ayırmıştır. Birinci kısım Haçlı devletlerinden yardıma gelen askerlerdir. Padişah tarafından katlettilmiştir. İkinci kısım sivil halktır. Bunların işe yarar genç kız ve oğlanları seçilip kumandanlara ve ağalara verilerek köleleştirilmiştir. Üçüncü kısım köleleştirilmeyen sivil halktır. Bunlar yerlerinde hür olarak bırakılmış zımmi statüsüne alınarak üzerlerine cizye vergisi konulmuştur.³⁸⁵

Elde edilen esirlerin kadın, çocuk ve genç erkek olduğu üzerine fazlaca misal vermek mümkündür. Mesela Kanuni Sultan Süleyman devri 1537 senesinde, Korfu Kalesi kuşatılmış, netice alınamayıp Haçlı ittifakının kaleye yardım için yolda olduğu öğrenilince, kuşatma ertelenmiş ordu geri çekilirken civar köyler yağmalanıp, kadın

³⁸³ "...Ve divanın toplanmasını emr etti. Divana kâfir esirlerinden bölük bölük getirdiler. Kiminin saklanması kiminin de boynunun vurulması emr olundu." Bkz. Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebû'l- Feth)* (Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.), 56.

³⁸⁴ Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi*, I/176.

³⁸⁵ Kalede bulunan şehirli ve köylü herkes esir edilip meydana çıkarıldı. Padişah hazretleri, yine saadetle Midilli adasına geçip esirleri üç kısma ayırdı. Birinci kısım Frengistan'dan yardıma gelmiş namlı ve pehlivan kâfirleri idi ki bin nice yüz neferdir. Bunların hepsini biçirdi. İkinci kısım ise şehirli ve köylüdür. Seçip, yarar oğlanlarını ve güzide kızlarını ve bazı kâfirlerini esir edip kumandanlara ve ağalara bağışladı. Bakiyesi olan şehirli ve köylüyü yerli yerinde bırakıp, onlar için yalnız cizye-i şer'î ve kanun-u örfî de karar kıldı. Bkz. Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebû'l- Feth)*, 95.

ve çocuklar esir edilmiştir: “nehb ü gâret olunup etfâl ü inâs esîr ve hûr-yârların kayd-ı zencîr eylediler.”³⁸⁶

Yine 1532 senesi Kanuni Sultan Süleyman Han devrinde yapılan Alman seferinde Kral Ferdinand’ın başşehri Graz’a gelinmiş kralın şehirden kaçması üzerine, şehir yağma edilip halktan erkek ve kız çocukları (evlâd-ı zükûr u inâsı) esir alınmıştır. Ardından Lasic ismiyle bilinen pazar yerinin halkının, orduya direnmesi neticesinde çocuk ve aileleri (evlâd u ıyâlleri) esir edilmiş, ardından İbrahim Paşa kumandasında Peyhân Kalesi kuşatılarak, düşman askerlerinin çocuk ve aileleri (evlâd u ıyâllerin) esir edilmiştir.³⁸⁷

Çocuk ve genç erkeklerin esir alınması, muharip sınıfı dışında kalmaları ve pençik nizamından anlaşıldığı üzere devletin stratejik olarak askeri, bürokratik ve iş kaynağını oluşturması sebebiyle anlaşılmaktadır. Yine kadın esirlerin, pençik kanununda satın alma tarifesı olup, bu esirlerin sarayda istihdam ve insan kaynağı cihetlerinden ehemmiyeti bulunmaktadır.

Yavuz Sultan Selim’in Çaldıran Harbi’nde, Acemler mağlup olduktan sonra, ele geçirilen hazineler anlatılmış ardından, esir edilen kızlardan tafsilatlı şekilde bahsedilmiştir. Bununla birlikte Şah İsmail’in eşlerinden Taclu Hatun’un da esir edildiği ve kazasker Tacizade Mevlâna Cafer’e köle olarak verildiği zikredilmektedir.³⁸⁸

³⁸⁶ Erkan, “Matrâkçı Nasûh’un Süleymân-Nâmesi (1520-1537)”, 199.

³⁸⁷ “...vü berâyâsinun evlâd-ı zükûr u inâsı seby ü hasâret olunup...” “...yağma vü tâlân idüp mütemerridin-i dîni kahr eyleyüp evlâd u ıyâllerin esîr eylediler...” “...Evlâd u ıyâllerin esîr eyleyüp asker-i zafer-şinâs ganâ’im-i bî-kıyâs ile muğtanem oldılar.” Bkz. A.g.e., 182-83.

³⁸⁸ “Simin-beden, nazik-ten, gül-bu, hilal-ebru güzeller; lale-’izar ve gonca-fem, gül-ruh, müzellef hub-rular; ‘anber-kakül, peri-cemal, lûpû-dişlü, la’lin-leb, ebru-hilal sanemler; serv-kadd ve gül-hadd, sirin-zaban ve hokka-dehan, gül-rû ‘Acemler, naz-u-şivede mahirler ve kamiller. Terennüm-gûylar, gâzal-honlar, mahbublar, hûblar, ehl-i diller, tutulub...” “ezvac-ı şâhîden dahi bir şuh-nazenin-i gül-berg-ü-semen-sima, bir serv-i hiraman ve simğab ve kadd-i müntaha, şekilde peri, şemayilde huri, hüsinde Belkîs, miyanında mur, gül-ruy ve gül-’izar ve gül-çehre, hande-ruy ve şive-kar ve naz-behre, cemal-i cezîlî benzer müşkat-ı nura, ism-i cemili dahi TACLU HANUM demekle meşhur imiş, ele gelüb hazret-i padişah bedişt-akiyanın meclis-i üns-şi’arlarına getürdiler.” “İttifak sabıka Tuğrai olan, sahib-i tahrir ve inşada hüner-

Acemlerin esir edilmesinden de, Osmanlılar tarafından harbî kabul edildikleri müşahede edilmektedir. Nitekim Şeyhülislam İbn Kemal Efendi'nin "Fetâvâ-i Kemalpaşazâde der Hakk-ı Kızılbaş" isimli Kızılbaşlar hakkındaki fetvası meşhurdur. Bu fetvada, Kızılbaşların İslam dinini istihfaf etmeleri, şer'i kitapları tahkir ederek yakmaları, alimleri katledip, Şah İsmail'i ilah yerine koyarak secde etmeleri, Hz. Ebubekir ve Hz. Ömer'e lanet edip, Hz. Aişe'nin namusuna sövmeleri sebebiyle dinden çıktıkları, harbî oldukları ve harp edilmesinin meşru olduğu beyan edilmiştir.³⁸⁹

Netice itibariyle Müslüman olanların köle edinilmesi mümkün değildir. Mesela Fatih Sultan Mehmet devrinde bozguna uğrayan Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın ordusunun bir kısmı tutulmuş, diğer kısmından ehl-i İslam olanlarının üstleri soyularak salıverilmiştir. Tutulan esirler padişahın huzuruna getirilmiş, padişah bazılarının fitneye sebep olduğunu bildiğinden bunları katlettirmiş, bazılarını hapsedtirmiş, alimlerin ise İstanbul'a gönderilmesini emretmiştir.³⁹⁰

Dikkat edilirse köleleştirme mevzubahis değildir. Yalnızca hapsedilmeleri emredilmiştir. Bu ise kölelikle alakalı değildir. İdam edilenler ise fitne çıkarma

ver, TACİZADE Mevlana CA'FER, ol tarihte südde-i sa'adetle Kazasker olub, huzur-ı Şahide bulundılar. Anların, beyne'l-enam, zen-dostluk ile iştiharları var idi, ol sebeble, mezbure hatunu anlara ihsan eylediler. Vilayet-i Rum'da mütemekkiye olub kaldı." Bkz. Celâlzâde Mustafa, *Selîmnâme*, 152.

³⁸⁹ "Kabâih-i ma'rufelerinin müceb-i Şeriat-ı Şerife üzerine mufassalan hükmü budur ki; ol zalimler Kur'an-ı Azîm'i ve Şeriat-ı Şerife'yi ve dîn-i İslâm'ı istihfaf eylemekle ve Kütüb-ü Şer'iyyeyi tahkir ederek ateşle yakmakla ve ulemâ-i dine, ilimleri sebebiyle ihanet edip kırmakla ve reisleri olan fâciri ma'bud yerine koyup secde eylemekle, Hz. Ebû Bekir (r.a) ve Hz. Ömer (r.a)'e lanet eylemekle kâfir ve mürteddirler. Ayrıca Hz. Aişe-i Sıddıka'nın beraati ve nezaheti hakkında bunca âyet-i azîme nâzil olmuşken onlara itâle-i lisan eylemekle Kur'an'ı tekzip edip kâfir olduklarından gayrı, Risâlet-Penâh (s.a.v)'in cenab-ı azizlerine şüphe getirmekle sebb-i nebi eylemiş olup, cumhur-ı ulemâ-i a'sâr ve emsâr icmaıyla katilleri helal olup..." Bkz. Ahmet İnanır, *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*, 1. bs (Ankara: Gece Kitaplığı, 2015), 56-57.

³⁹⁰ Tursun Bey, *Fatih'in Tarihi (Târîh-i Ebû'l- Feth)*, 144-45.

sebebiyle idam edilmişlerdir. Nasıl ki darüislam vatandaşının bağılık yapması, fitne çıkarması halinde cezalandırılması meşru ise bu hadise de bu cihetten düşünülebilir.

Kroniklerde köleleşen esirlere de esir denildiği için, harp sonrası bunların esir olarak satılması, darüislama götürülmesi, esir olarak alınması gibi ifadelerden bunların artık köle statüsüne geçirileceği anlaşılmaktadır. Nitekim katledilme, zımmi statüsünde yerlerinde bırakılma, salıverilme gibi tasarruflardan ayrıca bahsedildiği için yalnızca esir olarak alınmandan bahsedilmesi, esirlerin köle statüsüne geçirildiğini yahut geçirileceğini göstermektedir.

Aşıkpaşazade tarihinin müellifi Derviş Ahmed, 1438-39 senesinde Sultan II. Murad Han'ın çıktığı Belgrad seferine katıldığını nakletmektedir. Derviş Ahmed, gazilerin çokça esir ele geçirdiğini, kendisinin yüz akçeye altı yedi yaşlarında bir esir satın aldığını ve akıncılardan da yedi tane erkek esir ve cariye hasıl olduğunu nakletmektedir (ganimet hissesi olarak kendisine düştüğü anlaşılmaktadır). Daha sonra Derviş Ahmed, padişahın huzuruna çıkmış, padişah ise ona esir hediye etmiş, bunun üzerine padişahın esirlerin götürülmesi için at ve esirler için para talep etmiş, padişah ise beş bin akçe ve iki at vermiştir. Dokuz tane esir ile Edirne'ye gelerek, esirleri üçer yüz ve ikişer yüze sattığını nakletmektedir.³⁹¹

Rivayette, aslında esirlerin taksim edilip satılmaya başlandığı görülmektedir. Esirlerin askerlere taksim edilmesi ve satılması bu esirlerin köleleştiğini göstermektedir. Nitekim esirlerin taksim edilmesinden sonra hükümdarın bunları öldürtmesi ve İmam Ebu Yusuf'a göre mübadele edilmeleri dahi caiz değildir.³⁹² Buna rağmen esirlerin alınıp satılmasından bahsedilmektedir. Hatta darüislama varılıp orada satış yapıldığında dahi kölenin değil de esirin satıldığından bahsedilmektedir. Bu sebeple kroniklerde farklı bir muamele tatbik edildiğine dair bir kayıt bulunmadıkça esir alınması, esirlerin satılması gibi ifadeleri köle yahut köle statüsüne girecek olan esirler şeklinde anlamak gerekir.

Esirlerin katl ve köleleştirme dışında yaşadıkları yerde hür bırakılarak zımmi statüsüne alınıp, üzerlerine cizye konulduğuna dair rivayetler de bulunmaktadır. Mesela Fatih Sultan Mehmet Han'ın ikinci Arnavutluk seferinde, Arnavut memleketinin tamamı ele

³⁹¹ Âşık Paşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, 35.

³⁹² Tafsilat için bkz. “Esirlerin Mübâdelesı (Müfâdât-ı Üsera)” başlıklı kısım.

geçirilmiş, zincire vurulan esirler padişahın huzuruna getirilerek ekserisi katledildi. Kalanlar ise affedilerek “cizye-i şer’i ve rüsum-u örfi” ödemek kaydıyla zimmi statüsüne alınmıştır.³⁹³

3.3.3. Esirlerin Salıverilmesi

Esirlerin salıverilmesi, esirlere tatbik edilecek muamelelerden biri olup, muhtelif şekillerde vuku bulmaktadır. Osmanlı’da harp esirlerinin salıverildiklerine dair birçok rivayet bulunmaktadır.

Evvela fidye mukabilinde salıverilmeye bakılırsa esirlerin fidye bedellerinin statülerine, vazifelerine, şöhretlerine ve de mesleklerine bağlı olarak değiştiğini söylemek mümkündür. Esirlerin bu hususiyetlerinin tespit edilmesinde ise bazı tahkikatlar yapılmaktadır. Bazen tahkikata gerek kalmadan da statüleri tespit edilerek tasnif edilmektedirler. Mesela düşman ordusundaki kumandanlar yahut düşman kalesinin kumandanları bilindikleri için bunlar statülerine göre tasnif edilmişlerdir.³⁹⁴

Fidye için tespit edilen bedeller bazen esirlerin kendileri, bazen aileleri bazen de Hristiyan esirlerin kurtarılması gayesinde olan vakıflar tarafından ödenmekteydi. Esirlerin kendilerinin ödemesi halinde, fidye bedelini bazen peşin olarak ödemişler, bazen de kendi yerlerine kefil bırakarak memleketlerine dönüp fidye parasını getirerek salıverilmişlerdir. Mesela 1682 senesinde Varad Kalesi’nde (Transilvanya’da) esir tutulanların bir kısmı, fidye bedellerini getirmek için gidecek olan on iki Macar esirine kefil olmuşlardır.³⁹⁵

1594 senesinde Akdeniz’de ele geçirilen beş tane Venedikli esir, fidye bedeli olarak yüz bin akçe ödemeyi teklif etmiş, bu teklif üzerine Kapudan Paşa merkeze haber vermiş; merkez ise bu teklifi kabul etmiş, Venedikli beş esirin salıverilmesini ve alınan bedelin donanma için kullanılmasını emretmiştir.³⁹⁶

³⁹³ “Kılıçtan kurtulanlar ise, padişahın affına mazhar olup cizye-i şer’i ve rüsum-u örfi ödemeğe memur oldular.” Bkz. Tursun Bey, *Fatih’in Tarihi (Târîh-i Ebû’l- Feth)*, 125.

³⁹⁴ Salarcı Baydar, “Osmanlı İmparatorluğu’nda Savaş Esirleri Üsârâ-yı Mîrî”, 236-37.

³⁹⁵ A.g.e., 238-40.

³⁹⁶ BOA, “A. {DVNSMHM.d” 72/471, 4 Şevvâl 1002 (23 Haziran 1594).

İstenilen fide bedelleri bazen de esirlerin aileleri, yakınları yahut toplanan yardımlar ile ödenmiştir. Bununla birlikte, Hristiyan aleminde, Müslümanların elinde bulunan Hristiyan esirlerin kurtarılması için Mercedesliler, Nolalılar, Triniteler gibi Hristiyan tarikatlar faaliyet göstermiş, esirlerin fideyle salıverilmesi için fon teşkil etmişler, yardım toplayıp bu iş için kullanmışlardır.³⁹⁷

Mesela 1760 senesinde Tersane Zindanı'nda tutulan kayıtlara göre İbrahim Bey'in kadirğasında esir olan, İmperia şehrinden Giorgio Barcich, Pera Trinitar tarikatının fide olarak verdiği 500 kuruş ile salıverilmiştir.³⁹⁸

Bazı esirler ise muhtelif yerlerden gelen fideyle salıverilmiştir. Mesela 1755 senesinde Napoli asıllı Pietro di Michel Angelo Ajello Distalati isimli esirin 600 kuruşluk fidesi; 100 kuruş Napoli'de bulunan bir doktordan, 300 kuruş kendisinden, 100 kuruş Saint-Georges derneğinin başkanından, 100 kuruşta bir Rum'dan gelmiştir. Bu sayede esirlikten kurtulmuştur.³⁹⁹

Verilen misallerden anlaşıldığı üzere esirlerin fide mukabilinde salıverilmesi tatbikatta mevcuttur. Tersane zindanında tutulan esirler devlete ait mîrî esirler olup, bu esirlerin sonradan fideyle bırakıldığına dair kayıtlar mevcuttur.⁴⁰⁰ Tersane esirlerinin, aslında köle olduklarını söylemek mümkündür. Nitekim bu esirler beytûlmalın hissesine düşmüş, darülsılamaya getirilmiş ve tersanede mîrî esir olarak çalışmaktadırlar.

Tersane esirlerinin fideyle salıverilmeleri, hukuken fide mukabilinde esirin salıverilmesi mi yoksa para mukabilinde kölenin salıverilmesi mi olduğu sualini akla getirmektedir. Fetava-yi Hindiyeye'de, kumandanın taksimden evvel esir mübadelesi yapabileceğini, taksimden sonra ise ancak askerlerin rıza vermesi halinde, esir mübadelesi yahut fide mukabilinde esirin bırakılabileceği zikredilmiştir.⁴⁰¹ Buradan, esirlerin taksiminin gerçekleşmesinden sonra da yapılacak mübadelenin ve fideyle

³⁹⁷ Salarcı Baydar, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Savaş Esirleri Üsârâ-yı Mîrî", 242-43.

³⁹⁸ Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740* (İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005), 35.

³⁹⁹ A.g.e., 33.

⁴⁰⁰ Tafsilat için bkz. Rinaldo Marmara, *İstanbul Deniz Zindanı 1740*.

⁴⁰¹ Şeyh Nizâm ve Heyet, *Fetâvâyi Hindiyeye*, IV/188.

salıvermenin muteber olduğu anlaşılmaktadır. Binaenaleyh bu tatbikatın, “esiri fidye mukabili salıvermek” olma ihtimali kuvvetli görülmektedir.

Hanefilerde, fidye mukabilinde salıverilme ihtiyaç halinde caiz görülmüştür. Esirlerin fidyeyle salıverilme ihtiyacının tespit edilmesi padişahın takdirinde olan bir husustur. Bazen fidyeyle dahi esirin salıverilmediği vakidir. Mesela 1566 senesinde Solnok ve İstolni Belgrad'da bulunan Osmanlı gazileri tarafından, düşmandan “bey kethüdâsı”, “alaybeyi” ve “kale yoklamacısı” gibi vazifeleri bulunan mühim ve faydalı bazı esirler ele geçirilmiş, her biri için yüksek miktarda fidye teklif edildiği merkez tarafından haber alınmıştır. Bunun üzerine merkezden emir gönderilmiş ve bu esirlerin kati şekilde geri verilmemesi, bu esirleri elinde bulunduranların da iyi muhafaza etmeleri hususunda tembihte bulunulması istenmiştir.⁴⁰²

Ele geçirilen esirlerin, düşmanda bulunan Müslüman esirlerle mübadelesi de çokça vakidir. Devlet için mühim olan kimselerin düşmana esir düşmesi halinde, merkezden hudutlardaki valilere sıkça emir gitmiş ve mübadele yoluyla bu kimselerin kurtarılması istenmiştir.

Mesela 1586 senesinde merkezden Bosna Beylerbeyi'ne yazılan hükümde Bosna hudutlarında düşmana esir düşen ve kahraman bir asker olduğundan bahsedilen Yusuf isimindeki bir gazinin bu taraftaki bir düşman esiriyle mübadele edilmesi istenmiştir.⁴⁰³

1583'te Budin Beylerbeyi'ne gönderilen bir başka hükümde Fülele farisleri ağası (Fülele Kalesi'nin süvari kumandanı) iken, yaptığı harpler sebebiyle vücudunda yarasız yeri kalmayan Hüseyin Ağa'nın düşmana esir düştüğü haber alınmış, ele geçirilen ilk esirlerle mübadele edilip kurtarılması istenmiştir.⁴⁰⁴

1580 senesinde Cezayir Beylerbeyi'ne gönderilen bir başka hükümde, mirahurun akrabasından olan Budin civarında zeamete sahip olan Ali Voyvoda'nın düşman tarafından esir alındığı, Tersane Zindanı'nda bulunan Alman Esban Serivan ile mübadele edilmesi için Alman esirin mirahura teslim edilmesi istenmiştir.⁴⁰⁵

⁴⁰² BOA, “A. {DVNSMHM.d}”, 5/733, (09.06.973).

⁴⁰³ BOA, “A. {DVNSMHM.d}”, 60/482, (06.04.994).

⁴⁰⁴ BOA, “A. {DVNSMHM.d}”, 48/985, (21.02.991).

⁴⁰⁵ BOA, “A. {DVNSMHM.d}”, 43/478, (20.08.988).

1577 senesinde Erdel voyvodasına gönderilen hükümde, Budin yeniçerilerinden esir edilmiş olan Ömer ve dört arkadaşının bu tarafta bulunan esirlerle mübadele edilmesi istenmiş,⁴⁰⁶ 1578 senesinde Budin’de Mustafa Paşa’ya gönderilen bir başka hükümde ise Hamza Bey’in akrabası olan Bayezid Voyvoda’nın adamlarından esir olan birisinin mübadele usulüyle esirlikten kurtarılması istenmiştir.⁴⁰⁷

Mübadele edilip kurtarılması istenen esirlerin devlet için mühim kimseler oldukları, bahsedilen hususiyetlerinden anlaşılmaktadır. Kimi Müslüman esirlerin, devlet için kıymeti olduğu anlaşılmakla beraber, kimi Müslüman esirlerin de mühim kimselerin yakınları yahut tanıdıkları olması hasebiyle mübadele yapılarak kurtarılmaları elzem görülmüştür.

Merkez, mübadele emri gönderirken, bazen kendi elinde bulunan düşman esirlerinden herhangi birisiyle mübadele yapılmasını emretmiş, bazen de elde bulunan muayyen bir esirin mübadele edilmesini istemiştir.

Mesela 1578 senesinde merkezden gönderilen hükümde, Osmanlı’nın elinde bulunan ve mühim biri olduğu anlaşılan Beç’e tâbi Pesperim Kalesi atlı ağası Emruş Diyakova isimli bir esirin düşman tarafından esir edilen Mustafa Voyvoda ve İstolni Belgrad Bey’i Ali’nin kardeşi olan Malkoç’un mübadele edilmeleri istenmiştir.⁴⁰⁸

Yine 1579 senesinde Van Beylerbeyi’ne gönderilen hükümde, İran’dan esir edilmiş olan Hoy sultanının oğlu Hüseyin ile İran’ın esir ettiği Erzurum Kulları Ağası Mehmed Ağa’nın mübadele edilmesi istenmiştir.⁴⁰⁹ Bu emir, aynı zamanda Osmanlı Devleti’nin İran’dan esir aldığını, bu ise Acemlerin harbî olarak görüldüğünü göstermektedir.

Bazen, giden bir talep üzerine devlet harekete geçmiş, Müslüman esirlerin, elde bulunan düşman esirleriyle mübadele edilmesi istenmiştir.

Mesela 1571 senesinde Klis (Hırvatistan) Beyi Ferhat Bey’e gönderilen hükümde Bosna’nın ocak erlerinden Bahtiyar’ın düşmana esir olan kardeşini merkeze haber

⁴⁰⁶ BOA, “A. {DVNSMHHM.d}”, 33/7, (13.08.985).

⁴⁰⁷ BOA, “A. {DVNSMHHM.d}”, 33/491, (17.11.985).

⁴⁰⁸ BOA, “A. {DVNSMHHM.d}”, 34/512, (16.03.986).

⁴⁰⁹ BOA, “A. {DVNSMHHM.d}”, 32/545, (27.11.986).

vermesi üzerine merkezden gelen emirle orada bulunan düşman esirlerinden biriyle mübadele edilip kurtarılması istenmiştir.⁴¹⁰

Merkezden daha çok hudutlardaki beylere gönderilen emirlere bakıldığı zaman, hudutlardaki kalelerde hazır esirlerin bulunduğu, devlet için kıymetli kimselerin düşman tarafından esir edilmesi halinde, mahpus bulunan bu esirlerle mübadele yoluna gidildiği anlaşılmaktadır. Esir mübadelesi, Hanefi mezhebinde İmameyne göre caiz görülmüş Osmanlı tarafından da bu şekilde tatbik edilmiştir.

⁴¹⁰ BOA, “A.{DVNSMHM.d”, 10/569, (17.01.979).

SONUÇ

İslam hukukunda düşmanla harp neticesinde kahren (zorla) alınan menkul mallar, araziler ve esirlere ganimet denilmiştir. Hanefi mezhebine göre elde edilen harp ganimetleri ancak darüislâma getirildikten sonra taksim edilir ve mülkiyeti kazanılır. Ganimet malları, darüislâma getirilene kadar askerlerin, yiyeceklerden faydalanması mümkün olmakla birlikte ganimet malından çalma (gulûl) menedilmiştir. Harp ganimetlerinin beşte biri beytülmale ait olup kalan beşte dördü ise gazilere taksim edilir. Beşte birlik kısmı ise fakirlere, yetimlere ve yolda kalmışlara sarf edilir.

Taksimatta piyadelere bir hisse, süvarilere ise iki hisse verilir. Üç hisse verileceğine dair de mezhep içinde kavil bulunmaktadır. Orduya sonradan katılan yardımcı kuvvetler, darüislâma varmadan katılmışsa ganimetlere iştirak eder. Kölelere, çocuklara, mecnunlara, kadınlara harp etmeleri halinde ganimetten hisse verilmez. Fakat ganimetten, hisseleri geçmeyecek kadar ihsanda bulunulabilir.

Hükümdarın dilediği kimselere ganimetten hususi tahsisler (tenfil) yapması mümkündür. Hükümdarın, düşmanın üzerindeki, onu öldüren askere tenfil etmesi de mümkündür.

Osmanlı Devleti'nde harplerden elde edilen menkul ganimetlere dair bilgiler kroniklerde çokça geçmektedir. Elde edilen ganimetlerin beşte birinin hazineye alındığı, kalanının gazilere taksim edildiği görülmektedir. Bu rivayetlerden Osmanlı Devleti'nin ganimet ahkâmını tatbik ettiği tespit edilmiştir.

Bununla birlikte harplerde askerler yağma izniyle teşvik edilmiştir. Yağma tabirinin kroniklerde düşman mallarını ele geçirme manasında kullanıldığı tespit edilmiştir. Bununla birlikte padişahın yağma emretmesi kroniklerde sıklıkla yer bulmuştur. Bu rivayetler tetkik edilmiş ve yağma emretmenin İslam hukukundaki hükümdarın tenfilde bulunmasına tekabül ettiği tespit edilmiştir.

İslam hukukuna göre harp neticesinde fethedilen araziler, o beldenin gayrimüslim ahalisinin elinde bırakılabilir, gazilere taksim edilebilir yahut beytülmal namına alınarak ahaliye kiraya verilebilir. Osmanlı Devleti'nde, fethedilen arazilerin kahir ekseriyeti miri arazi statüsüne alınmıştır. Miri arazi statüsü, İslam hukukundaki arazi-i memlekete (yani mülkiyetin beytülmale ait olup ahaliye kiraya verilen arazi statüsü) tekabül etmektedir. Bu cihetten miri arazi ve tımar nizamının, İslam ganimet hukukunun bir neticesi olduğu tespit edilmiştir.

Miri arazi statüsünün Osmanlı Devleti'nde hâkim olmasına rağmen diğer arazi statülerinin de tatbik edildiği görülmüştür. Mutada mugayir bir şekilde Girit arazilerinin haraci arazi statüsüne alındığı ve ele geçen İslam coğrafyalarındaki toprakların arazi statülerinin muhafaza edildiği tespit edilmiştir.

İslam hukukunda harp esirlerine yapılacak muameleyi hükümdar tayin etmektedir. Bu esirler öldürülebilir, köleleştirilebilir, fidye mukabilinde yahut mübadele tarikiyle serbest bırakılabilir. Fakat meccanen serbest bırakılması mümkün değildir. Esirlerin köleleştirilmesine karar verildiği takdirde, bunların beşte biri beytülmale ait olup kalanı gaziler arasında taksim edilir.

Osmanlı Devleti'nde harp esirlerine muazzam ehemmiyet verilmiştir. Harp esirlerinden İslam hukukuna göre devlete ait beşte birlik hissenin alınması için pençik nizamı ihdas edilmiştir. Pençik beşte bir demek olup askerlerin ele geçirdikleri esirlerden aynı yahut nakdi olarak beşte birlik hisse beytülmal için alınmıştır. Beytülmal için alınan bu esirler, devletin askeri, bürokratik ve birçok sahada insan ihtiyacını karşılamıştır. Devlete ait pençiklerin askerlerden alınması için sınırlara pençik eminleri vazifelendirilmiş, pençliğini veren askerlere pençik tezkiresi verilmiştir. İslam hukukuna göre devlete ait beşte birlik hissenin toplanılmasının bu şekilde gerçekleştiği tespit edilmiştir.

Pençik nizamı tetkik edilirken, fıkıh metnlerindeki tatbikattan kısmen daha farklı bir tatbikatın vuku bulunduğu görülmüştür. Fıkıh kitaplarında, elde edilen esirlerin darülslama taşındıktan sonra askerler arasında taksim edileceği izah edilse de; bu hususun tatbikatta çok güç olması sebebiyle Kanuni Sultan Süleyman Han zamanında umumi tenfil ilan edilerek; askerlerin elde edeceği esirlerin kendilerine ait olacağı, sınırlarda pençiklerini verdikleri takdirde tasarruflarına müdahale edilmeyeceği karara bağlanmıştır. Bu husus şeyhülislam Ebussuud Efendi'nin fetvalarında çokça zikredilmiştir.

Esirlerin salıverilmesi hususunda da, Osmanlı Devleti'nde bu salıverilmelerin gerek fidye mukabilinde gerekse mübadele yoluyla çokça vuku bulunduğu tespit edilmiştir. Esir düşen Müslümanların kurtarılmasına ehemmiyet verilmiştir. Merkezden huduttaki vilayetlere, mübadeleler yapılması için emirler gönderildiği tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. Bab-ı Asafl DeFTERleri, Divan-ı Hümayun Sicilliatı Mühimme DeFTERleri:

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/5-733.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/10/569.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/27/830.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/32/545.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/33/7.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/33/491.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/34/512.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/43/478.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/48/985.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/60/482.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/72/471.

BOA, “A.{DVNSMHH.d”/134/940-942.

Kaynaklar

Abdülkadir Efendi. *Topçular Kâtibi Abdülkâdir Efendi Tarihi*. Çeviren Ziya Yılmaz. 2 c. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2003.

Adıyeke, Nuri, ve Ayşe Nükhet Adıyeke. “Girit’in ‘Hakk ve Adl ile Cedîden Tahrîri’: 1705 Yılında Girit’te Yapılan Tahrirler ve Düzenlemeler”. *Belleten* 84, sy 299 (2020): 203-42.

Akgündüz, Ahmet. *Osmanlı Kanunnâmeleri: Fâtih Devri Kanunnâmeleri*. 11 c. İstanbul: Fey Vakfı Yayınları, 1990.

———. *Şeyhü’l-İslâm Ebüssu’ûd Efendi Fetvâları*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2018.

- Ali Haydar Efendi. *Dürrü'l-Hükkâm Şerhu Mecelleti'l Ahkâm*. Çeviren Raşit Gündoğdu ve Osman Erdem. 2. bs. 4 c. İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2017.
- Apaydın, H. Yunus. "Humus". İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Âşık Paşazade. *Âşık Paşazade Osmanoğullarının Tarihi*. Çeviren M.A. Yekta Saraç ve Kemal Yavuz. İstanbul: K Kitaplığı, 2003.
- Atar, Fahrettin. "Mükâtebe". İçinde *DİA*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Aydın, Mehmet Âkif. "Arazi Kanunnâmesi". İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- . *Türk Hukuk Tarihi*. 14. bs. İstanbul: Beta Yayıncılık, 2017.
- Barkan, Ömer Lütfi. *Türkiye'de Toprak Meselesi*. 1. bs. İstanbul: Gözlem Yayınları, 1980.
- Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh ilmi & İslâm Hukuku Terimleri Sözlüğü*. 1. bs. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.
- . *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*. 8 c. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.
- BOA, Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi. "Bâb-ı Âsafî, Divan-ı Hümayûn Sicillatı Mühimme Defterleri (A. {DVNSMHM.d})", t.y.
- Bostan, İdris. "Sâlyâne". İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Bradley, Keith, ve Paul Cartledge, ed. *The Cambridge World History Of Slavery*. 1. bs. 4 c. New York: Cambridge University Press, 2011.
- Buhârî. *Sahîh-i Buhârî*. Çeviren Mehmed Sofuoğlu. 17 c. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1987.
- Celâlzâde Mustafa. *Selîmnâme*. Editör Ahmet Uğur ve Mustafa Çuhadar. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Cessâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu'l Kur'ân*. Editör Avnullah Enes Ateş. Çeviren Mehmet Keskin. 8 c. İstanbul: İtisam Yayınları, 2018.
- Cin, Halil. "Arazi". İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

- . *Osmanlı Toprak Düzeni ve Bu Düzenin Bozulması*. 3. bs. Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1992.
- Çetin, Abdurrahman. “Nesih”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2006.
- DİA. “Haraç”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Ebû Davud. *Sünen-i Ebu Davud*. Çeviren İbrahim Koçaşlı. 5 c. İstanbul: Erkam Yayınları, 2008.
- Ekinci, Ekrem Buğra. *Dinî Lügat*. 1. bs. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2018.
- . *Hukukun Serüveni*. 1. bs. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2011.
- . *İslâm Hukuku*. 2. bs. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016.
- . *İslâm Hukuku ve Önceki Şariatler*. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2003.
- . *Osmanlı Hukuku*. 4. bs. İstanbul: Arı Sanat Yayınları, 2016.
- Erkal, Mehmet. “Ganimet”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- . “Öşür”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- . “Toprak Mahsullerinin Zekâtı: Öşür”. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy 9 (2007).
- Erkan, Davut. “Matrâkçı Nasûh’un Süleymân-Nâmesi (1520-1537)”. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi M.Ü. Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 2005.
- Fahrüddîn Er-Râzî. *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l Gayb*. Çeviren Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, ve Sadık Doğru. 23 c. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2002.
- Fayda, Mustafa. “Hulefâ-yi Râşidîn”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Halebî, İbrahim. *Mevkûfât Mültekâ Tercümesi*. Çeviren Mevkûfâtî Mehmed Efendi. 4 c. İstanbul: Sağlam Yayınevi, 2013.
- Hoca Sadeddin Efendi. *Tâcüttevârih*. Editör Mehmet İpşirli. 1. bs. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2024.
- İbn Âbidîn. *Reddû'l-Muhtâr Ale'd-Dürri'l-Muhtâr*. Çeviren Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1983.
- İbn Mâce. *Sünen-i İbni Mâce*. Çeviren Haydar Hatipoğlu. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2012.

- İbn-i Kesîr. *İbn-i Kesîr Tefsiri*. Çeviren Savaş Kocabaş. 12 c. İstanbul: Karınca & Polen Yayınları, 2022.
- İdris-i Bitlisî. *Heşt Bihişt*. Editör Mehmet Karataş ve Selim Kaya. 2 c. Ankara: BETAV Yayınları, 2008.
- İnanır, Ahmet. *İbn Kemal'in Fetvaları Işığında Osmanlı'da İslâm Hukuku*. 1. bs. Ankara: Gece Kitaplığı, 2015.
- Kaya, Eyyüp Said. "Zâhirü'r-Rivâye". İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Kenanoğlu, M. Macit. "Mîrî Arazi". İçinde *DİA*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- . "Mülk". İçinde *DİA*. Ankara: TDV Yayınları, 2020.
- Koca, Ferhat. "Gulûl". İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- Kudûrî, Ebû'l-Hasen Ahmed b. *El-Muhtasar*. Çeviren Süleyman Fâhir. İstanbul: Kit-San Neşriyat, 1979.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *El-Câmiu Li Ahkâmi'l-Kur'ân*. Çeviren M. Beşir Eryarsoy. 1. bs. 20 c. İstanbul: Buruc Yayınları, 2003.
- Matrakçı Nasuh. *Târîh-i Âl-i Osmân*. Editör Erhan Afyoncu. 1. bs. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2019.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasan. *El-Ahkâmü's-Sultâniyye*. Çeviren Ali Şafak. İstanbul: Bedir Yayınevi, 1976.
- Mergînânî, Burhânüddîn Alî b. Ebî Bekr. *El-Hidaye Tercümesi*. Çeviren Hüsamettin Vanlıoğlu, Abdullah Hiçdönmez, Fatih Kalender, ve Yüksel Emin Ali. 7 c. İstanbul: Yasin Yayınevi, 2017.
- Molla Hüsrev. *Dürrü'l-Hukkâm fî Şerhi Gururî'l-Ahkâm Tercümesi*. Editör Ahmed Davudoğlu. Çeviren Arif Erkan. 4 c. Eser Neşriyat, t.y.
- Müslim, ve Ahmed Davudoğlu. *Sahîh-i Müslim*. C. 6. İzmir: Işık Yayınları, 2013.
- Mütercim Âsım Efendi. *Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi*. Editör Mustafa Koç. Çeviren Mustafa Koç ve Eyyüp Tanrıverdi. 1. bs. 6 c. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013.
- Neşrî, Mehmed. *Kitâb-ı Cihan-Nümâ Neşrî Tarihi*. Editör Faik Reşit Unat ve Mehmed A. Köymen. 2 c. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1949.

- Öz, Mehmet. “Tahrir”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Özcan, Abdülkadir. “Hacı İlbey”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1996.
- . “Pencik”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.
- Özel, Ahmet. “Esir”. İçinde *DİA*. İstanbul: TDV Yayınları, 1995.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. 3 c. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Peçevi İbrahim Efendi. *Peçevi Tarihi*. Editör Bekir Sıtkı Baykal. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1981.
- Rinaldo Marmara. *İstanbul Deniz Zindanı 1740*. İstanbul: Denizler Kitabevi, 2005.
- Sakin, Orhan. *Yeniçeri Ocağı Tarihi ve Yasaları*. 1. bs. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2011.
- Salarıcı Baydar, Esen. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Savaş Esirleri Üsârâ-yı Mîrî”, 2020.
- Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed. *Mebûsût*. Editör Mustafa Cevat Akşit. Çeviren Heyet. 1. bs. 31 c. İstanbul: Gümüşev Yayınları, 2008.
- Serahsî, Şemsü’l-Eimme Ebû Sehl Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed, ve Muhammed b. Hasan Şeybânî. *Şerhü’s-Siyeri’l-Kebîr*. Çeviren İbrahim Sarmış ve M. Sait Şimşek. 1. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *Siyeru’l- Evzai*. Çeviren İbrahim İlhan. 1. bs. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2021.
- Şemseddin Sâmi. *Kâmûs-ı Türkî*. Dersââdet: İkdâm Matbaası, 1317.
- Şeyh Nizâm ve Heyet. *Fetâvâyi Hindîyye*. Çeviren Mustafa Efe. Ankara: Akçağ Yayınları, 1985.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerir. *Taberî Tefsiri*. Çeviren Kerim Aytekin ve Hasan Karakaya. 9 c. İstanbul: Hisar Yayınevi, 1996.
- Tursun Bey. *Fatih’in Tarihi (Târih-i Ebû’l- Feth)*. Tercüman 1001 Temel Eser, t.y.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Devleti Teşkilâtından Kapukulu Ocakları*. 2 c. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Zuhaylî, Vehbe. *İslâm Fıkı Ansiklopedisi*. 10 c. İstanbul: Feza Yayıncılık, 1994.

